धर्मकीर्ति

स्वाँया पुन्ही

बुद्ध र गणेश एकै हो ?

जातक, महाभारत र रामायण

बुद्ध–धर्म र मार्क्सवाद

राम जेठो कि बुद्ध ?

बुद्ध–धर्म र परिवार नियोजन

के हर्क्यूलिस बुद्ध भक्त थिए ?

THE DHARMAKIRTI

A Buddhist Monthly

२५३१ औं बैशाख महोत्सवको उपलक्ष्यमा

विचारोत्तेजक लेखहरूको विशेष अंक

वर्ष– ५ अंक – १ मूल्य ५/– वार्षिक २५/–

Looking for Imported Quality ?

We do offer different varieties of imported sarees, readymade garments and all kinds of luxury goods from abroad.

Greetings

on auspicious day of

Vaisakh Utshav

Tamrakar House
GA 2-163 Sukra Path
Kathmandu-3, Nepal

Res : 213-968
Shop : 220-907

व्यवस्थापक
प्रेम कुमार शाक्य

सम्पादन सहयोगी
मदनरत्न
रोना बनिया

ने० सं० ११०७

सम्पादक
बरदेश
प्रकाश

बु० सं० २५३१

प्रधान सम्पादक
भिक्षु अश्वघोष

प्रकाशक व विशेष सल्लाहकार
अनगारिका धम्मवती

कार्यालय
धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी
धर्मकीर्ति विहार
श्रीघः नघः टोल
काठमाडौं

फोन : २-२४५६५

धर्मकीर्ति

(बौद्ध मासिक)

THE DHARMAKIRTI

MAY 1987

पूर्णाङ्क-३७ | बैशाख पुह्लो | बैशाख २०४४

★ म मोक्षदाता होइन । म त मार्ग प्रदर्शक मात्र हुँ ।

★ मेरो धर्म एक डुंगा हो, जुन भव संसारलाई पार गर्न हो; पार गरिसकेपछि बोकिराख्नलाई होइन ।

★ तिमी आफ्नो मालिक आफैं छौ, अरु कोही तिम्रो विधाता छैन ।

★ सँधै सबैले प्रशंसा गर्ने वा निन्दा गर्ने व्यक्ति पहिले पनि थिएन, आज पनि छैन, पछि पनि हुने छैन ।

• सम्पादकीय

यो अंक किन ?

मानिस परिवर्तन चाहन्छन् । परिवर्तनशीलता नै धर्म हो । परिवर्तनशीलता नै चेतना हो । एकै धारामा चलेको विचार वा अन्वेषनको फलस्वरूप प्रयोगमा नल्याइएको चिन्तन शक्तिमा खिया नपर्ला भन्न सकिदैन; र त्यसैले बेला बखतमा नयाँ नयाँ दृष्टिकोण ल्याउन जरूरी हुन आउँछन् र विभिन्न पक्षबाट चिन्तन गर्नु आवश्यक हुन आउँछन् । यही तथ्यलाई अंगाली बुद्ध–धर्म सम्बन्धि केही विचारोत्तेजक लेखहरूको संकलन हामीले गर्न खोजेका छौं । यसमा संकलित कतिपय कुराहरू विवादास्पद छन्, कतिपय रोचक छन् र कतिपय ज्ञानदायक पनि । हरेक पाठकले आफ्नो व्यक्तिगत धारणा अनुसार यी लेखहरू मनन गर्दा होलान् र चित्त नबुझ्दो पक्षमा खिन्न पनि हुँदो होलान् । स्पष्ट गर्न चाहन्छु कि कसैलाई खिन्न पार्न हाम्रो उद्देश्य कदापि होइन । कुनै कुरोमा चर्को विवाद उठाउने पक्षमा पनि हामी छैनौं । प्रस्तुत लेखहरूले बौद्ध विषयप्रति सुषुप्त चिन्तन शक्तिलाई केही मात्रामा भएपनि झस्काउन सकोस्, यही नै विशेष अंकको लक्ष्य हो, र पुनीत वैशाख महोत्सवको उपलक्ष्यमा यही नै हाम्रो प्रयास हो ।

पुनः स्पष्ट गर्न चाहन्छौं कि प्रस्तुत सबै लेखहरूसँग धर्मकीर्तिको पूर्ण सहमति भएको मात्र उपयुक्त नहुन सक्छ । पाठक आफैले पनि चिन्तन गरोस् भनी केही विवादास्पद पक्ष हुने लेखहरू पनि यसमा समावेश गरिएको छन् । विभिन्न समयमा विभिन्न लेखकहरूका विभिन्न पुस्तक पत्रिकामा प्रस्तुतीत विचारधारा हामी यहाँ प्रस्तुत गर्दैछौं । त्यसैले अधिकांश लेखहरू अनुवादीत हुन् । टिका टिप्पणीहरू हटाइएका छन्, स्थानाभावको कारणले । तर साभार पुस्तक पत्रिकाहरू लेखको अन्तमा दिइएका छन् । स्थानाभावको कारणले नै कुनै लेखहरू छोटो पारिएका छन् पनि ।

समाजमा बौद्ध चिन्तन र विचारधाराको जग बलियो पार्न धर्मकीर्तिले सदैव प्रयत्न गर्दै आएको छ । आदर्श व्यक्तित्वको अद्वितीय नमुना गौतम बुद्धको जन्म, बुद्धत्व लाभ र महापरिनिर्वाणको दिन वैशाख महोत्सवको पर्वमा उनका विभिन्न पक्षहरूमा विभिन्न विद्वानहरूले पोलेका विचारधाराको संकलन गरेर धर्मकीर्तिले महामानवलाई र उनको धर्मलाई श्रद्धाञ्जली अर्पण गर्छ । जागरुक पाठकहरूले बौद्ध चिन्तन र दृष्टिकोणलाई अझ बढी तिक्ष्ण बनाई लग्न सकेमा हामी मान्दछौं कि वैशाख महोत्सवको उपलक्ष्यमा यो उहोंहरूको ठूलो अनुष्ठान हुनेछ र यस विशेषांकको लक्ष्य पूर्तिमा ठूलो सहयोग पुग्नेछ ।

२५३१ औं वैशाख महोत्सवमा सबैलाई धर्मकीर्तिको शुभकामना !

• साहित्य

जातक, महाभारत र रामायण

– भदन्त आनन्द कौशल्यायन

जातक कथा–संग्रह शुद्ध भारतीय साहित्य हुनाले अबौद्ध साहित्यका कथाहरू पनि यो सँग मिल्नु वा यसको प्रभाव तिनीहरूमा देखा पर्नु स्वाभाविक छ । त्रिपिटकमा न महाभारतको कहिं उल्लेख छ, न त रामायणकं । बुद्धकालिन समयको अरु कुनै साहित्यमा पनि छैनन् । सिवि-जातक जस्ता अनेक कथाहरूले महाभारतमा स्थान पाएका छन् । रामायणमा बुद्धको नाम आएको छ । यति मात्र होइन– पूरं रामायण दशरथ जातक, दैवधम्म जातक आदि केही जातकहरूलाई लिएर रचेको जस्तो लाग्छ । यसरी कसरी मिल्न आयो ?

सामान्य मानिसहरू भन्छन् कि महाभारत र रामायण यति पुराना ग्रन्थहरू हुन् कि यिनीहरूमा यदि परवर्ती उल्लेख पाइन्छ भने त्यसलाई पछि मात्र मिलाएको भनेर नै मान्नु पर्दछ । अर्को पक्षको भनाई छ कि महाभारत, रामायणका केही अंश पुरानो भए तापनि त्यसका सम्पादकहरूले त्यसको सम्पादन गरेको बेला धेरै कुरा यसमा मिलाई दिए । यसैकारण महाभारत–रामायण तथा जातकहरूमा यदि केही समानता देखिन्छ भने त्यो जातक कथाहरूकै देन हो ।

हामीहरूलाई लाग्छ कि कुनै कुनै अंशमा त अबौद्ध र बौद्ध साहित्य दुबै एउटै परम्पराका ऋणी छन् । पहिले पहिलेको कथा साहित्य आजकालको जस्तो स्पष्ट रूपमा बौद्ध र अबौद्ध भनेर छुटेका थिएनन् । त्यसबेला एउटै कथाले बौद्धहरूको हातमा परेर बौद्ध रुप र अबौद्ध कलाकारहरूको हातमा परेर अबौद्ध रुप लिए होलान् ।

तैपनि यति त मान्नै पर्छ कि शुरु समयमम्म महाभारत र रामायणका आफ्नो अहिलेको रूपमा न अस्तित्व देखिन आउँछ न त प्रचार नै । पूरा देशमा महाभारत र रामायणको कथा घर–घरमा सुनाउने गरिराखेको तर समकालिन साहित्यमा त्यसको बारेमा कहिं केही नहुनु– यो हुन सक्दैन । डा. भण्डारकर भन्नु हुन्छ कि पतञ्जलीको महाभाष्य सम्ममा परि रामको नाम छैन, न त कुनै पूरानो शिलालेखमा नै । साधारणतया रामायण महाभारत भन्दा पूरानो मानिन्छ । तर कुरो यसको विपरीत छ । श्री धर्मानन्द कोसम्बीको अनुसार रामायणको रामचन्द्र र उहाँको अयोध्या नगरी दुबै नै भारतीय हुने कुरामा शंका छ । रामायणलाई छोडेर पतञ्जलीको समयसम्म पनि कुनै प्राचीन संस्कृत ग्रन्थमा अयोध्याको नाम आउँदैन् । यसैले रामायणको कथामा केही ऐतिहासिकता होस् वा नहोस्, महाभारत र रामायणमा महाभारतनै अपेक्षाकृत पूरानो छ ।

हो, पाँचौ शताब्दीमा आचार्य बुद्धघोष महाभारत र रामायणसँग परिचित जस्तो लाग्छ । उहाँ लेख्नु हुन्छ– "आख्यानको मतलब हो– भारत, रामायण आदि । त्यो कथा जहाँ भइरहेको छ, त्यहाँ जान योग्य छैन ।" फेरि अर्को ठाउँमा भारत–युद्ध, सीता–हरण आदिलाई निरर्थक भन्नु भएको छ । जयद्दिस जातक (५१३) मा राम दण्डकारण्य जानु भएको उल्लेख छ । आफ्नो जुन अविकसित रूपमा जातक–कथाका कथाहरूले महाभारत र रामायणमा आएर विकास पाए, त्यसबाट यही पक्ष ठीक लागेर आउँछ कि यी कथाहरूको आरम्भिक रूपको लेखा जातक-कथाहरूमा विद्यमान छन् र पछि मात्र सुन्दर रूपका रामायण र महाभारत आएका थिए ।

घट जातक एक किसिमको सानो भागवत नै हो । त्यसमा कृष्ण जन्म देखि लिएर कंसको हत्यासम्म र फेरि द्वारिका गएर बस्ने सम्मको सबै कथा आएको छ । त्यसमा चानूर र मुष्टिक पहलवानको हत्या गर्ने जस्तो सा–साना कुराहरू पान छन् । तर श्री मद्भागवत स्पष्ट रूपले पछिको चीज भएकोले यसमा सन्देह छैन् कि कृष्ण जन्मको कथा आफ्नो प्राचीन रूपमा जातकमानै छन् ।

जे होस्, महाभारत रामायणका कथाहरूसँग मिल्ने जातकमा जुन कथाहरू छन् तिनीहरूको आफ्नै महत्व छ र त्यो कम छैनन् ।

(साभार: भूमिका: जातक प्रथम खण्ड)

बौद्ध पुनर्जन्मको नयाँ व्याख्या

– भिक्षु अरियानन्द, अस्ट्रेलिया

धेरै कट्टर बौद्धहरूले हाम्रो यो वर्तमान जीवन वास्तवमा जीवनहरूको लामो शृङ्खला मध्ये एक हो भनी मान्छन् । मृत्यु यसको अन्त होइन । हरेक मृत्यु पछि अर्को जन्म आउँछ– यहाँ वा कुनै अर्को ठाउँमा, मानिस वा कुनै अर्को रूपमा मानिसको भविष्यका जीवनहरूलाई उसका पूर्व कर्महरूले नियन्त्रण गर्दछन् । राम्रा कर्महरूले भावी जन्म पृथ्वीको कुनै असल, धनी कुलमा वा कुनै एक स्वर्गमा जन्माइ दिन्छ; र नराम्रा कर्महरूले भावी जन्म कुनै एक नरक वा दयनीय ठाउँमा पुऱ्याइदिन्छ । हुनत मानिसको भावी स्थान वर्तमान जीवनका कर्महरूमा बढी भर पर्छन्, खास गरी जीवनको अन्तिम अवस्थाको कर्ममा । पूर्व जन्मका ती कर्महरूले पनि, जसका फल उसले भोगेका छैनन्, उसलाई प्रभाव पार्छन् । कर्म र फलको यो प्राकृतिक नियमले सँधै न्याय गर्छ, चाहे यसको लागि युगौं युग किन नबितोस् ।

जन्म र मृत्युको यो शृङ्खला अनन्त कालदेखि हुँदै आएको छ; र यदि आफ्नै यसबाट फुट्कन खोजिन भने अनन्त कालसम्म जानेछ । यो शृङ्खलालाई "संसार" भनिन्छ । यसबाट मुक्तिलाई "निर्वाण" भनिन्छ, जुनकि प्रकृतिको सत्य स्वरूपलाई भिन्नैदेखि बुझ्नाले प्राप्त हुन्छ । पुनः जन्महरू रोक्ने निर्वाणको प्राप्ति नै बौद्ध साधकहरूको उद्देश्य हो ।

हुनत बौद्ध ग्रन्थहरूमा जीवनको यो व्याख्यालाई प्रत्यक्ष सत्यका रूपमा मानिन्छन्, तर सजिलैसित विश्वलाई शंका गर्न पनि सकिन्छन् । साँचो कुरो हो कि एक दुई जना बालकहरूले पूर्व जन्मका कुरा सम्झन सक्छन् भनेर दावी गरिन्छन्, तर संसारमा यस्तो कोही पनि छैन जो आफूलाई जन्म र मृत्युको युगौंदेखि चलिरहेको शृङ्खलाबाट स्पष्टतया बाँधिएको महशुश गर्छन् र तुरन्तै यसबाट मुक्त हुन ठूलो आवश्यकता देख्छन् ।

मानौं यी सबै कुरा एक रूपक हो जसमा "जन्म" र "मृत्यु" को वास्तविक अर्थ मानसिक भावना (चित्त) का उत्पन्न र विनाश हुन् । यी शाब्दिक अर्थहरू चेतनाको शृङ्खला सम्बन्धि हाम्रो वर्णनसंग मिल्न आउँछ । मृत्युको एकै क्षण अगाडि के हुन्छ भने कुरा तल दिइएका जुनकि बौद्धग्रन्थहरूमा उल्लेखित छन्–

"मरणासन्न व्यक्तिले पूर्व जन्मका कुनै असरदार कुराहरू सम्झन्छन् र मनको आँखाले त्यो घटना सम्बन्धि कुनै कुरो देख्छन् । कसैको हत्या गर्ने हत्याराले सायद वध्यु सम्झदो होला; र एक दयालुले कुनै एक व्यक्तिलाई सम्झदो होला जसलाई उसले उद्धार गरेको थियो । यो कर्म पछि भावी स्थान आउँछ । हत्याराले सायद नाटकीय अग्नी देख्दो होला, दयालुले स्वर्ग देख्दो होला ।"

दशौं शताब्दीको मनोवैज्ञानिक पुस्तक अभिधम्मत्थ संग्रहमा पनि त्यस्तै कुरो छ–

"मरणासन्न व्यक्तिले निम्न ३ कुराहरू सम्झन्छन्–

१) भविष्य निर्धारित गर्ने कर्म

२) कर्म चिह्न, कुनै वस्तु जुन कर्म गर्नेलाई प्रयोग गरिएको थियो ।

३) फल चिह्न, नयाँ जन्ममा अनुभव गरिने कुनै प्रतिक चिह्न"

यो वर्णन हामीले वर्णन गरेको शृङ्खलासँग ठ्याम्मै मिल्दछ । कर्म चिह्न एक मानसिक भावना (चित्त) अन्त हुने बेलाको चित्रण हो, फल चिह्न त्यसपछि उत्पन्न हुने प्रतिबिम्ब हो र छनौटको काम नै कर्म हो । स्वर्ग वा नरक, जहाँ पुनर्जन्म हुन्छ, तो हुन् मानसिक भावना (चित्त) हरूबाट उत्पन्न राम्रा नराम्रा मानसिक अवस्था-हरू । जीवन – काल भन्नु नै हरेक चित्तका अवधि हुन् ।

पाली शब्दकोशमा वर्णित "प्रतिसन्धि" अर्थात पुनर्जन्मको वास्तविक अर्थ पुनर्जन्म होइन । यसको शाब्दिक अर्थ हो पुनः सन्धि (शृङ्खला) । त्यसैले हामीले विचार गरेको ठीक हुन सक्छ । "जीवको जन्म र मृत्यु" लाई "मानसिक चित्तहरूको उत्पत्ति र विनाश", तथा बौद्धहरूको "संसार" लाई चित्त वा चेतनाहरूको शृङ्खला मान्नु उपयुक्त छ ।

तर कित कोही मान्छे चित्तहरूको शृङ्खला बाट मुक्त हुन चाहन्छ त ? विस्तृतमा हामी यहाँ जान सक्दैनौं । यति नै भनौं कि यो शृङ्खलालाई निवालेर हेरेमा तीन कुरा स्पष्ट हुन्छन् । यो मध्ये एक हो असन्तुष्टता । राग्रो-सँग हेरेमा साधारणतः काम गर्ने मन (चित्तको शृङ्खला) लाई बदल्नु आवश्यक देखिन्छ, यसको दास बन्नुको ठाउँमा यसलाई नियन्त्रण गर्नु आवश्यक देखिन्छ । चित्तको असन्तुष्टतालाई नदेख्ने साधारण व्यक्तिहरूले यसलाई बदल्नु पनि केही देख्दैन । तर एक साँचो बौद्ध साधकको लागि यस शृङ्खलाबाट मुक्त हुनु नै जीवनको लक्ष्य हुनु पर्दछ ।

यो मुक्ति चित्त शृङ्खलाको सत्य दर्शनले प्राप्त गर्न सकिन्छ, र यसको एक उत्तम उपाय हो मानसिक अवस्था-हरूको शृङ्खलालाई अनुसरण खोज्नु । यो उपाय बुद्ध स्वयंले गर्नु उपयोग गर्नु भएका थिए । उहाँले यसलाई "पूर्व जन्महरूको स्मृति" भन्नु भयो ।

अलिकति मेहनतले पनि धर्मका प्रतिकात्मक शब्द-हरूलाई बुझ्न सकिन्छ र व्यवहारिक जीवनमा सजिलैसित उतार्न सकिन्छ ।

गौतम बुद्धका सरल र सोझो उपदेशहरूको माझमा अकस्मात स्वर्गीय जीवहरू, अलपझान जीवहरू वा पशु योनीमा जन्म भएका मानिसहरूको सन्दर्भ आउँदा अलि असजिलो लाग्छ । यस्तो अवस्थामा रोकिएर यी प्रतिक-हरूको सांकेतिक अर्थ केलाएर हेर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

(साभारः म्याजिक अफ बुद्धिजम)

★

२५३१ औं बैशाख महोत्सवको उपलक्ष्यमा

हार्दिक शुभ–कामना

नेपालमा सर्वप्रथम विश्वप्रख्यात फ्रेन्च प्रविधिद्वारा उत्पादित उच्च गुणस्तरको

पाउरोटीहरू

फ्रेन्च ब्रेड, जर्मन ब्रेड र व्हाईट ब्रेड

का साथै अन्य

वर्थडे केक, पेष्ट्रिज र थरी थरीका स्वादिष्ट बिस्कुटहरू

सुपथ मुल्यमा उपलब्ध छन् ।

(थोक बिक्रीको लागि सम्पर्क राख्नुहोस् ।)

काठमाडौं पाउरोटी उद्योग लि.

बिक्री कक्ष, जुद्ध सडक, काठमाडौं ।

० दर्शन

बौद्ध पुनर्जन्मको नयाँ व्याख्या

– भिक्षु अरियानन्द, अस्ट्रेलिया

धेरै कट्टर बौद्धहरूले हाम्रो यो वर्तमान जीवन वास्तवमा जीवनहरूको लामो श्रृङ्खला मध्ये एक हो भनी मान्छन् । मृत्यु यसको अन्त होइन । हरेक मृत्यु पछि अर्को जन्म आउँछ– यहाँ वा कुनै अर्को ठाउँमा, मानिस वा कुनै अर्को रूपमा मानिसको भविष्यका जीवनहरूलाई उसका पूर्व कर्महरूले नियन्त्रण गर्दछन् । राम्रा कर्महरूले भावी जन्म पृथ्वीको कुनै असल, धनी कुलमा वा कुनै एक स्वर्गमा जन्माइ दिन्छ; र नराम्रा कर्महरूले भावी जन्म कुनै एक नरक वा दयनीय ठाउँमा पुऱ्याइदिन्छ । हुनत मानिसको भावी स्थान वर्तमान जीवनका कर्महरूमा बढी भर पर्छन्, खास गरी जीवनको अन्तिम अवस्थाको कर्ममा । पूर्व जन्मका ती कर्महरूले पनि, जसका फल उसले भोगेका छैनन्, उसलाई प्रभाव पार्छन् । कर्म र फलको यो प्राकृतिक नियमले सँधै न्याय गर्छ, चाहे यसको लागि युगौं युग किन नबितोस् ।

जन्म र मृत्युको यो श्रृङ्खला अनन्त कालदेखि हुँदै आएको छ; र यदि आफै यसबाट फुट्कन खोजेन भने अनन्त कालसम्म जानेछ । यो श्रृङ्खलालाई "संसार" भनिन्छ । यसबाट मुक्तिलाई "निर्वाण" भनिन्छ, जुनकि प्रकृतिको सत्य स्वरूपलाई भित्रैदेखि बुझ्नाले प्राप्त हुन्छ । पुनः जन्महरू रोक्ने निर्वाणको प्राप्ति नै बौद्ध साधकहरूको उद्देश्य हो ।

हुनत बौद्ध राष्ट्रहरूमा जीवनको यो व्याख्यालाई ध्रुव सत्यका रूपमा मानिन्छन्, तर सजिलैसित लिनलाई शंका गर्न पनि सकिन्छन् । साँचो कुरो हो कि एक दुई जना बालकहरूले पूर्व जन्मका कुरा सम्झन सक्छन् भनेर दावी गरिन्छन्, तर संसारमा यस्तो कोही पनि छैन जो आफूलाई जन्म र मृत्युको युगौंदेखि चलिरहेको श्रृङ्खलामा स्पष्टसंग बाँधिएको महशुश गर्छन् र तुरन्तै यसबाट मुक्त हुन ठूलो आवश्यकता देख्छन् ।

मानौं यी सबै कुरा एक रूपक हो जसमा "जन्म" र "मृत्यु" को वास्तविक अर्थ मानसिक भावना (चित्त) का उत्पन्न र विनाश हुन् । यी शाब्दिक अर्थहरू चेतनाको श्रृङ्खला सम्बन्धि हाम्रो वर्णनसंग मिल्न आउँछ । मृत्युको एकै क्षण अगाडि के हुन्छ भन्ने कुरा तल दिइन्छ जुनकि बौद्धग्रन्थहरूमा उल्लेखित छन्–

"मरणासन्न व्यक्तिले पूर्व जन्मका कुनै असरदार कुराहरू सम्झन्छन् र मनको आँखाले त्यो घटना सम्बन्धि कुनै कुरो देख्छन् । कसैको हत्या गर्ने हत्याराले सायद चक्कु सम्झदो होला; र एक दयालुले कुनै एक व्यक्तिलाई सम्झदो होला जसलाई उसले उद्धार गरेको थियो । यो कर्म पछि भावी स्थान आउँछ । हत्याराले सायद नाटकीय अग्नी देख्दो होला, दयालुले स्वर्ग देख्दो होला ।"

दशौं शताब्दीको मनोवैज्ञानिक पुस्तक अभिधम्मत्थ संग्रहमा पनि त्यस्तै कुरो छ–

"मरणासन्न व्यक्तिले निम्न ३ कुराहरू सम्झन्छन्–

१) भविष्य निर्धारित गर्ने कर्म

२) कर्म चिह्न, कुनै वस्तु जुन कर्म गर्नलाई प्रयोग गरिएको थियो ।

३) फल चिह्न, नयाँ जन्ममा अनुभव गरिने कुनै प्रतिक चिह्न"

यो वर्णन हामीले वर्णन गरेको श्रृङ्खलासँग ठ्याम्मै मिल्दछ । कर्म चिह्न एक मानसिक भावना (चित्त) अन्त हुने बेलाको विवरण हो, फल चिह्न त्यसपछि उत्पन्न हुने प्रतिबिम्ब हो र छनौटको काम नै कर्म हो । स्वर्ग वा नरक, जहाँ पुनर्जन्म हुन्छ, ती हुन् मानसिक भावना (चित्त) हरूबाट उत्पन्न राम्रा नराम्रा मानसिक अवस्थाहरू । जीवन – काल भन्नु नै हरेक चित्तका अवधि हुन् ।

पाली शब्दकोषमा वर्णित "प्रतिसन्धि" अर्थात पुनर्जन्मको वास्तविक अर्थ पुनर्जन्म होइन । यसको शाब्दिक अर्थ हो पुनः सन्धि (श्रृङ्खला) । त्यसैले हामीले विचार गरेको ठीक हुन सक्छ । "जीवको जन्म र मृत्यु" लाई "मानसिक चित्तहरूको उत्पत्ति र विनाश", तथा बौद्धहरूको "संसार" लाई चित्त वा चेतनाहरूको श्रृङ्खला मान्नु उपयुक्त छ ।

तर किन कोही मान्छे चित्तहरूको श्रृङ्खला बाट मुक्त हुन चाहन्छ त ? विस्तृतमा हामी यहाँ जान सक्दैनौं । यति नै भनौं कि यो श्रृङ्खलालाई नियालेर हेरेमा तीन कुरा स्पष्ट हुन्छन् । यी मध्ये एक हो असन्तुष्टता । राम्रोसँग हेरेमा साधारणतः काम गर्ने मन (चित्तको श्रृङ्खला) लाई बदल्नु आवश्यक देखिन्छ, यसको दास बन्नुको ठाउँमा यसलाई नियन्त्रण गर्नु आवश्यक देखिन्छ । चित्तको असन्तुष्टतालाई नदेख्ने साधारण व्यक्तिहरूले यसलाई बदल्नु पन केही देख्दैन । तर एक साँचो बौद्ध साधकको लागि यस श्रृङ्खलाबाट मुक्त हुनु नै जीवनको लक्ष्य हुनु पर्दछ ।

यो मुक्ति चित्त श्रृङ्खलाको सत्य दर्शनले प्राप्त गर्न सकिन्छ, र यसको एक उत्तम उपाय हो मानसिक अवस्थाहरूको श्रृङ्खलालाई अनुसरण खोज्नु । यो उपाय बुद्ध स्वयंले गर्नु उपयोग गर्नु भएका थिए । उहाँले यसलाई "पूर्व जन्महरूको स्मृति" भन्नु भयो ।

अलिकति मेहनतले पनि धर्मका प्रतिकात्मक शब्दहरूलाई बुझ्न सकिन्छ र व्यवहारिक जीवनमा सजिलैसित उतार्न सकिन्छ ।

गौतम बुद्धका सरल र सोझो उपदेशहरूको माझमा अकस्मात स्वर्गीय जीवहरू, अरूपवान जीवहरू वा पशु योनीमा जन्म भएका मानिसहरूको सन्दर्भ आउँदा अलि असजिलो लाग्छ । यस्तो अवस्थामा रोकिएर यी प्रतिकहरूको साँच्चैको अर्थ केलाएर हेर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

(साभारः भ्वाइस अफ बुद्धिज्म)

★

२५३१ औं बैशाख महोत्सवको उपलक्ष्यमा

हार्दिक शुभ–कामना

नेपालमा सर्वप्रथम विश्वप्रख्यात फ्रेन्च प्रविधिद्वारा उत्पादित उच्च गुणस्तरको

पाउरोटीहरू

फ्रेन्च ब्रेड, जर्मन ब्रेड र व्हाईट ब्रेड

का साथै अन्य

वर्थडे केक, पेष्ट्रिज र थरी थरीका स्वादिष्ट बिस्कुटहरू

सुपथ मुल्यमा उपलब्ध छन् ।

(थोक बिक्रीको लागि सम्पर्क राख्नुहोस् ।)

काठमाडौं पाउरोटी उद्योग लि.

बिक्री कक्ष, जुद्ध सडक, काठमाडौं ।

० राजनीति

बुद्धले हामीलाई बचाउन सक्छन्

– पं. जवाहर लाल नेहरू

आजका व्यक्तिगत, राष्ट्रिय र अन्तरराष्ट्रिय समस्याहरूलाई बुद्धको सन्देशले ठीक तरीकासँग हेर्न सकिन्छ ।

बैशाख महोत्सवले मानिसहरूलाई व्यक्तिगत, राष्ट्रिय र अन्तरराष्ट्रिय समस्याहरूलाई झन झन गहराईमा अवलोकन गर्न लगाएको छ, र उनीहरूलाई बुझाएको छ कि उनीहरूले दैनिक, राजनैतिक, वैज्ञानिक, प्राविधिक र अन्य क्रियाकलापहरूको साथ केही मात्रामा आध्यात्मिकताको पनि मिलन गर्न खोज्नु परेको छ ।

विज्ञानको उन्नतिले मानवतालाई घेरै कुरा दिइसकेका छन्, तर यसमा केही कमि छ, त्यसैले वैज्ञानिक उन्नतिले कहिलेकाहिं विनाश ल्याउँछ । विज्ञानका उपलब्धिहरूबाट निस्केका शक्तिहरूलाई नियन्त्रण गर्ने कुनै प्रकारको आध्यात्मिकताको कमि छ ।

आजको संसारमा हामी अनौठो तमाशा देख्छौ कि मानव समाजका बहुसंख्यले, सायद सबैले, शान्ति चाहन्छन्, तर किन हो किन दुष्टता र हिंसाका शक्तिहरू बलियो हुन्दै छन्, जसबाट घृणा उत्पन्न हुन्छन् र अरूलाई नाश पार्ने र सताप पार्ने प्रवृति आउँछन्, जसबाट फेरि उत्पन्न हुन्छन् घृणा नै ।

निश्चय नै यो एक दुष्ट चक्र हो । कसरी हामी यसबाट फुट्कन सक्छौ ? घेरै वर्ष र धुप्रै पुस्ताहरूदेखि हामी यसबाट उम्कन असफल भइआएका छौं ।

साधारण राजनीति भन्दा भिन्दै कुनै एउटा उपाए पक्कै हुनु पर्दछ जसबाट हामी यी समस्याहरूसँग जुझ्न सकौं । मलाई लाग्दछ कि यी समस्या कुनै अर्को तरिकाले समाधान नगरेसम्म यसको समाधान हुने छैन र शान्तिको ठोकुवा गर्न सकिने छैन ।

हामी सबै शान्ति, परोपकार र सहयोगका कुरा गछौं, तर प्रायः हामी आफनो कर्तव्यलाई बदनाम हुने गरी अर्कै तरिकाले काम गछौं । हामी दुई बेग्लै जिन्दगी जिउँछौं– एउटा व्यवहारिक पक्षमा जोड दिएर, र अर्को एकान्त अवस्थाको बेला ।

यो अवस्था अब आइसकेको छ कि विश्वका समस्याहरूको समाधान गर्न प्रचलित राजनीतिको विषय भन्दा बाहिरको कुनै अत्यावश्यक तत्व भेट्टाउनु परेको छ ।

दुष्टता र हिंसाका शक्तिहरू यति बलिया भइसकेका छन् कि यदि यिनीहरूलाई नरोकिएमा यिनीहरूले विश्वलाई नै विनाशको मुखमा पुऱ्याइदिन सक्छन् ।

हिंसाको बाटो पक्कै राम्रो होइन; सिद्धान्तमा मात्र होइन इतिहास र वर्तमानका घटनाहरूले पनि यही पुष्टि गर्दछन् । हिंसाको बाटो व्यवहारिक बाटो होइन ।

मलाई थाहा छ, बौद्ध सिद्धान्त दैनिक जीवनमा नितान्त आवश्यक कुराहरूलाई वर्णित गर्दैनन्, यिनीहरूले गहन विषयहरूमा जोड दिन्छन् । तैपनि यसका चिन्तनहरूले मानिसहरूलाई घेरै प्रभाव पारेको छ । यो भन्नु सत्य होइन कि बुद्ध–धर्म भारतबाट लोप भइसकेको छ ।

यसमा शंका छैन कि बुद्धका सन्देश र व्यक्तित्वले जनमानसको विचार र जीवनमा प्रभाव पारेका छन् । यसलाई कसैले निकाल्न सक्दैन ।

विश्वमाथि कालो बादल छाएको छ र मानव नियन्त्रण बाट उम्कन खोजिरहेका छन् युद्धका वायुमण्डल । यसलाई नियन्त्रण गर्न सकिन्छ यदि मानिसले हजारौं वर्ष अघिका बुद्धका सन्देशहरूलाई बुझेमा ।

मानव समाजलाई नयाँ द्वन्द र युद्धहरूबाट बचाउन नयाँ मार्ग कुनै भेट्टाउन सकिदैन, बरू गौतम बुद्ध -विश्वका सर्वोतम मार्ग खोजक– का पुरानो बाटोले नै बचाउन सक्छन् ।

मानस चेतनाबाट वैमनस्यता, युद्ध र हिंसा हटाउन म कुनै बाटो भन्न सक्दिन । र यो नहटेसम्म विरोध र द्वन्द रहिरहने छन्, र विश्व अगाडि बढन सक्ने छैन ।

यस्तो गम्भीर अवस्थामा, म आशाको एक किरण देख्छु गौतम बुद्धको मार्गमा, जो विश्वका सर्वोच्च क्रान्तिकारीहरू मध्ये एक हुन् ।

मेरो मनमा केही चैन र विश्वास जाग्दछ– संसारमा जे भइरहेछ त्यसले होइन, बुद्धको सन्देशले । म विश्वस्त छु कि विश्वले युद्ध र हिंसाले नयाँ बाटो भेट्टाउन सक्दैन, विश्वले त विश्वका श्रेष्ठतम मार्ग खोजक गौतम बुद्धले देखाएको बाटो चुन्नु पर्नेछ ।

बैशाख महोत्सवको दिनमा हामी पुनः बुद्धको स्मरण गछौं । यदि हामीले बुद्धको बढी सम्झना गऱ्यौं भने, उहाँसँग जाने खुला हृदय र मनले सम्झना गऱ्यौं भने, हामीलाई भलो हुनेछ । जति हामी यसो गछौं, त्यति विशाल हामी हुन्छौं ।

जसले हजारौं वर्षसम्म संसारलाई प्रभावित गरे, हाम्रो र अन्य देशहरूको जनताको हृदयमा क्रान्ति ल्याइदिए, त्यस्ता भारतका सपुतका गुणहरू मानिसहरूले अवलोकन गर्नु पर्दछ ।

(साभार: बैशाख बुद्धिस्ट कल्चरल एक्जीहिबिसन सोभेनियर मागाजिन)

२५३१ गूगु स्वाँयापुह्लोया
लसताय् भिन्तुना
दंगु, भिगु व बाँलागु ऊयाः, खापायात
व खबाः स्वयगु ह्लायकं माःसा
जिमित लुमंका दिसं !

राजा ग्लास सेन्टर
असन बहाः
फोनः २२३९६३

२५३१ टँ क्यांगु
स्वाँयापुन्हीया लसताय्
छिकपिं सकसितं
दुनुगलँ निसेंया
भिन्तुना

आशारत्न पुष्परत्न
असन, ब्मलाछी, पेँ ।
(फुक्कं प्रकारया स्टेशनरी ज्वलं जिमिबाय् दु ।)
फोनः २२३८३५

के हक्यूंलिस बुद्ध भक्त थिए ?

[illegible]

[illegible] (underground) [illegible]

(साभार: [illegible])

★

२५३१ औं वैशाख पुर्णिमाको
पुनीत उपलक्ष्यमा समस्त
ग्राहकवर्गमा निरन्तर शान्ति
बनीरहोस् ।
विभिन्न प्रकारका मोटरका सामानहरूका
लागि सम्पर्क राख्नोस् ।

बीर सिं अटो सेन्टर

[illegible], काठमाडौं ।
[illegible]
[illegible]

परिवार नियोजन र बुद्ध-धर्म

– डोंग पो लियोङ्, मलाया

[illegible]

कुनै कुनै राष्ट्रहरूमा गर्भपातलाई मान्यता दिइएको पाइन्छ। यो परिवार नियोजन होइन। यसमा पेट भित्रको जिउँदो बच्चालाई जानीजानी मार्ने गरिन्छ। गर्भपातलाई वैधानिक बनाउँदैमा नचाहिएका गर्भधानहरूलाई समाधान गर्न सकिँदैन भन्ने कुरा ती देशहरूमा विद्यमान निम्न नैतिकता र घृणित मनोवैज्ञानिक समस्याहरूबाट स्पष्ट छन्।

बुद्ध-धर्म अनुसार पारिवारिक जीवन र पारिवारिक सुख बौद्ध गृहस्थीहरूको लागि हुन्। गर्भाधान वा सन्तान उत्पादन विवाहको मूल उद्देश्य होइन। यो त जीवन साथी र सुरक्षा प्रदान गर्ने प्रेम र करुणाले युक्त दुई व्यक्तिको मिलन हो र समाजको एकाइ हो। दम्पतिलाई सुरक्षा प्रदान गर्ने एक तरिका यो हो कि राम्रोसँग हुर्काइएका सन्तानहरूले उनीहरू बूढा बूढी हुँदा र बिरामी हुँदा हेरचाह गर्नेछन्, उनीहरूको ख्याति बढाइ दिनेछन्। सन्तानहरूलाई यो अवस्थामा पुऱ्याउन आमाबाबुले माया गर्ने, हेरचाह गर्ने र सबभन्दा महत्वपूर्ण कुरो उनीहरूलाई शिक्षित बनाइदिने उत्तरदायित्व बोक्नु पर्दछ। यो कुरा ठीक तरिकाले गर्न परिवारको संख्या कम गर्नु व्यवहारिक छ। वैवाहिक जीवनमा यो सुख ल्याउन परिवार नियोजनका साधनहरू गौरवपूर्ण उपाय हुन्। यसका उपयोगिता बुझ्ने, व्यभिचार जस्ता अनैतिक कार्यमा नलाउने हो भने यिनीहरूको प्रयोग गर्नमा हिच्किचाउनु पर्ने केही छैन।

(साभार अनुवादः म्याइस अफ बुद्धिज्म, ६/१)

★

२५३१ औं वैशाख महोत्सवको उपलक्ष्य

"क्लेसं घात्येंगु सत्य धर्मया परिभाषा थुइके माःगु दु,
सत्य धर्मया लँय् न्ह्याःवने फयमा धंगु मंगल कामना दु।"

ब्लू डायमण्ड

BLUE DIAMOND (Jeweller)

NEW ROAD GATE,
KATHMANDU.
Tel 2-23930

असल सुन (24 k), निन्दो सुन (22 k) र 18 k सुनका बिभिन्न नयाँ डिजाइनका सामानहरू, हिराका सामानहरू, साथै सकलो नवरत्न पत्थरहरू पनि पाइन्छ।

★ अर्डर अनुसार बनाइन्छ।
★ सामानहरूको ग्यारेन्टी दिइन्छ।
★ यहाँ हिराको र अरू पत्थरहरूको जाँच गरिन्छ।

(Buy gold, jewelleries, diamonds and other precious stones. Add more prestige in your life.)

० इतिहास

राम जेठो कि बुद्ध ?

– प्रकाश बज्राचार्य

यस लेखका लेखकलाई विश्वास छ कि राम बुद्धभन्दा कान्छो थिए। बुद्ध पछि मात्र रामलाई देउता मानिएको हो। अर्थात रामायण काल्पनिक भएता महर्षि बाल्मिकी, जसमा स्वयं रामचन्द्र गौतम बुद्ध (इ. पू. ५६३–४८३) भन्दा पहिला थिए। प्रमाण स्वरूप केही तर्कहरू प्रस्तुत गर्दछौं।

१) पहिलो कुरो त बुद्धकालीन समयमा राम भन्ने देउता थिएन। त्यतिबेला हिन्दूहरूको मुख्य देउताहरू इन्द्र र ब्रह्मा थिए। विष्णु र शङ्कर चलनमा थिएनन्, गौण थिए।

बुद्ध कालको ऐतिहासिकता प्रमाणित भइ सकेको छ, जबकि रामायण (र महाभारत पनि) को ऐतिहासिक काल वा बाल्मिकी कालको बारे अनुसन्धान गर्न बाकि नै छन्। रामायण वा बाल्मिकी कालको ऐतिहासिकता प्रमाणित नभएकोले नै रामायणलाई परापूर्व कालको बुद्ध भन्दा धेरै अगाडिको भनी विश्वास गरिन्छ– जुनको पक्षत हो। ऐतिहासिकताको दृष्टिकोणले पालि त्रिपिटक बढी विश्वसनीय छ। पालि त्रिपिटकमा वर्णित प्राचीन भारतलाई इतिहासकारहरूले बढी प्रमाणित भनी एक मतले मानेका छन्।

२) राम वैदकालीन देउता होइन। राम बुद्धकालीन देउता पनि होइन। त्रिपिटक अनुसार बुद्धकालमा हिन्दूहरूको मूल धार्मिक ग्रन्थ तीन वेदहरू थिए; रामायण त्यति बेला थिएन। बुद्धकालीन घटनामा कहिं कतै राम वा रामायणको उल्लेख भएको पाईदैन। त्रिपिटकमा तत्कालिन समाजमा प्रचलित धर्म गुरूहरू (महावीर, मक्खलि गोशाल आदि) र धार्मिक अभ्यासहरू (जैन धर्म, वैदिक कर्म काण्ड, योगाभ्यास आदि) को राम्रो व्याख्या पाइन्छ। तर राम, रामायण वा बाल्मिकीको बारेमा कहिं कुनै उल्लेख छैन। त्यसैले भन्न सकिन्छ कि बुद्धको पालोमा राम थिएन।

३) बुद्धकालमा 'लङ्का' थिएन। वर्तमान श्रीलंकालाई त्यतिबेला ताम्रपर्णी द्विप भन्ने गरिन्थ्यो, यसमा विवाद छैन। यसबाट भन्न सकिन्छ कि रामायणको घटना बुद्धको पालोमा भएको थिएन। केही आधुनिक इतिकारहरूले 'रामायणको लंका' श्रीलंका थिएन, कुनै दक्षिण भारतिय प्रदेश हुनु पर्दछ भनी शंका गरेका छन्। मनन गर्न योग्य छ कि बुद्धकालको जम्बुद्विप (भारत वर्ष) मा लंका नाउँको कुनै ठाउँ थिएन। पालि बौद्ध साहित्यहरूमा बुद्धकालीन द्विप, महाराज्य, महानगर, महाजनपद आदि राष्ट्रसित उल्लेख गरिको पाइन्छ; तर यसमा 'लंका' पाउन सकिँदैन। आधुनिक केरलालाई त्यसबेला पाण्डिय, तामिलनाडु र आन्ध्र प्रदेशलाई चोल देश र कर्नाटकलाई चलाकि भनिन्थे।

४) रामचन्द्रको अयोध्या बारेमा केही कुरा गरौं। रामको पालोमा 'अयोध्या' नाम्क सानो गाउँ थिए। तर त्यो गाउँ आजको अयोध्या वा रामचन्द्रको अयोध्या भन्न मिल्दैन किनकि आजको अयोध्या घाघरा (वा सरयू) नदीको किनारामा पर्दछ, तर बुद्धकालीन अयोध्या गंगा नदीको तेरेमा पर्थ्यो।

सौन्दै त रामायणमा उल्लेखित रामचन्द्रको अयोध्या बुद्धको पालोमा छँदै थिएन। बुद्धकालमा कोशल देश (पश्चिमी उत्तर प्रदेश) को राजा प्रसेनजितले आफ्ना राज्यमा ठूला ठूला धनपतिहरू नभएकाले मगध (पटना+गया) को राजा बिम्बिसारलाई कुनै एक सेठ कोशल पठाउन आग्रह गरेका थिए। बिम्बिसारले आफ्नो देशको सेठ धनञ्जयलाई कोशलमा पठाए। राजा प्रसेनजीतले आफ्नो देशमा बस्न आउने उक्त सेठको लागि राजधानी श्रावस्तिको दक्षिणतिर एक नयाँ शहर बनाइ दिए। सन्ध्याकालमा बसाइएको शहर हुनाले यसलाई 'साकेत' भनियो। सरयू (सरयू) नदी किनार बसेको सो साकेत नगर नै वर्तमान अयोध्या हो भनी धेरै विद्वानहरूले किटान गरेका छन्। यसरी रामचन्द्रको अयोध्या वास्तवमा बुद्धको पालोमा बनाइएको शहर साकेत हो।

५) रामायणको अर्को मुख्य पात्र हो– रावण। केही कुरो उनको विषयमा पनि। प्रथमत हिन्दू पुराणहरू बुद्ध भन्दा पछि रचिएका हुन् भन्ने कुरामा सबै एकमत छन्। पुराणको एक रचयिता महर्षि पुलस्तय रावणको बाजे थिए। यसरी रावणको बाजे पुलस्तय बुद्धकाल भन्दा पछिको भएकाले रामायणकाल बुद्धकाल भन्दा पछिको भन्न सकिन्छ।

६) महायानीहरूको नौ पूजनीय ग्रन्थहरू छन् जसलाई नवरत्न भनिन्छन्। यी मध्ये एक हो लंकावतार सूत्र। यो ग्रन्थलाई नेपालमा पूजा गरिन्छ पनि। यो विज्ञानवाद (महायान) को मूल ग्रन्थ हो जसमा विज्ञान (चित्त) मात्र सत्य अन्य सबै मिथ्या भनी प्रतिपादन गरिएको छ।

लंकावतार सूत्रको अर्थ हो लंकाको राजा रावणलाई धर्म उपदेश। दश अध्याय हुने यस ग्रन्थमा रावणलाई बुद्धले उपदेश दिन्छन्। यसबाट स्पष्ट हुन्छन् कि रावण बौद्ध थिए। रावण बौद्ध हुनाले उनी बुद्धभन्दा पछिका ठहरियो। सोही कारणले राम पनि बुद्ध पछिका सिद्ध हुन आउँछन्। रावणलाई बौद्ध बनाउनेता पनि उनको पालामा बौद्ध दर्शन (विज्ञानवाद) प्रचलित भइसकेको थियो; र विज्ञानवाद दर्शन बुद्धको ८०० वर्ष पछि तिस्केका थिए। यस सूत्रका रचयिताले रावणलाई बुद्धले उपदेश दिएको कल्पना गरेको (?) ले भन्न सकिन्छ कि रावण, र राम पनि, बुद्ध भन्दा अघिका पात्र थिएनन्।

७) लंकावतार सूत्रको दशौं अध्यायमा भविष्यवाणी गरिएको पाइन्छ (त्यसैले यो अध्याय पछि मात्र थपिएको भनी धेरैले भन्छन्।)। यसमा बुद्ध स्वयं भन्छन् कि बुद्ध परिनिर्वाणको १०० वर्ष पछि कौरव, पाण्डव, राम, चन्द्रगुप्त आदि राजा हुनेछन्। यी मध्ये चन्द्रगुप्त सौन्दै नै बुद्ध परिनिर्वाणको १५० वर्ष पछि राजा बनेको ऐतिहासिक प्रमाण पाइएको छ। यस भविष्यवाणीबाट भन्न सकिन्छ कि राम बुद्धभन्दा कान्छो थिए। भविष्यवाणीमा उल्लेखित ऐतिहासिक व्यक्तिहरू सबै सौन्दै बुद्धकाल पछिका भनी सिद्ध हुनाले राम सम्बन्धि बुद्धको भविष्यवाणी पनि मान्यता दिन योग्य छ। सोही अध्यायमा महर्षि बाल्मिकीको बारेमा पनि भविष्यवाणी गरिएको हुनाले रामचन्द्रको रामायण काल्पनिक भएपनि त्यसलाई बुद्धकाल पछिको भन्न सकिन्छ।

रमाइलो कुरा यो छ कि बुद्धको एक हजार वर्ष जति पछिको जातक अर्थ कथाका एक कथा रामको पाइन्छ जुनकि रामायणसँग धेरै भिन्छ पनि। यसमा रावण वा लंका सम्बन्धि कुरो छैन। यसमा रामले सीता बिहा गर्छन्, अनि दशरथको आज्ञा अनुसार बनबास जान्छन्। कथा अनुसार सीता रामको बहिनी थिइन्। त्यसताका साबे दिदी बहिनीसँग विवाह गर्ने चलन भएकोले यसमा आश्चर्य मान्नु पर्ने केही छैन। यो कथा बढी व्यवहारिक देखिन्छ र सायद यसैबाट बाल्मिकीले रोमांचनीय रामायणको श्रृजना गरेको पनि हुन सक्दछ। वा दुबैले तत्कालीन प्रचलित कथालाई उद्धृत गरेको हुन सक्दछ।

हिन्दूहरूको अनुसार राम विष्णुको ७ औं र बुद्ध ९ वौं अवतार हुन्। यसैले गरेर धेरैलाई राम बुद्धभन्दा जेठो भनी भ्रम परेका हुन्। वास्तवमा १२ औं शताब्दीमा जयदेवको पालोमा मात्र यी दश अवतारवाद पूर्ण चलनमा आएका थिए।

रामायणको विषयमा लेखकको विचार यस्तो छ– बुद्ध परिनिर्वाणको झण्डै दुई शय वर्ष पछि बुद्धकालीन नगर साकेतलाई अयोध्या भनियो। त्यहीं दशरथको छोरो रामचन्द्रको जन्म भयो। उनको जीवन बौद्ध जातक अनुरुप हुन सक्दछ। त्यस पछि वा त्यही समयमा भारतको दक्षिणतर्फ लंका नामको ठाउँ बने वा बनाइए, जहाँ रावण नामक असुर राजा राज्य गर्दथे। सायद उनी बौद्ध थिए। पछि बाल्मिकी नामक ऋषिले रामलाई देवता र रावणलाई राक्षस बनाई रामायणको रचना गरे। यो लेखकको धारणा हो। वास्तवमा रामायण एक हल्य कथा मात्र भएको र सोहीलाई बाल्मिकीले लिपिबद्ध गरेको मात्र पनि हुन सक्दछ। जे होस् यसबाट राम वा बाल्मिकी बुद्ध भन्दा पछिको ठहरिन आउँछ।

(साभार: इनाव, १/१७)

★

२५३१ सौं वैशाख पूर्णिमाको उपलक्ष्यमा हार्दिक शुभ-कामना गर्दछौं।

सस्तो, राम्रो, असल, गुणस्तर भएको, फलाम, काठ, सिमेन्ट आदि मा

प्रयोग गरिने, विभिन्न किसिमको स्वदेशी कच्चा

पदार्थबाट उत्पादन भएको गेरू रंग

शान्ति गेरू उद्योग

नरदेवि, काठमाडौं।

सेल्स एजेन्ट:

ज्ञान दर्शनमान तुलाधर

कल्पना फोटोको अगाडी

नरदेवि

० इतिहास

बुद्ध र गणेश एकै हो !

– अनन्त रामचन्द्र कुलकर्णि

'बुद्ध र गणेश एकै हो' यो पढेर धेरैलाई आश्चर्य लाग्ला, तर मलाई पूर्ण विश्वास छ कि हिन्दूहरूको गणपति या गणेश बुद्ध नै हो। यस विचार धाराको पक्षमा तपाईहरूको अगाडि म तलका कारणहरू पेश गर्दछु। आशा छ तपाईहरूले विनीहरूमा निष्पक्ष बुद्धिले विचार गर्नु हुनेछ–

१) सर्वप्रथम कारण यो हो कि गणेश वैदिक (वेदकालिन) दौता होइन। बुद्धको जन्म पछि मात्र हाम्रो समाजमा गणेश पूजाको चलन चलेको हो। बुद्ध भन्दा पहिले गणेशको पूजा हाम्रो समाजमा प्रचलित थिएन।

२) बुद्धको गर्भाधारणको समयमा बुद्धको आमा मायादेवीले एक सपना देखेकी थिइन् जसमा ४ जना देउताहरू आएर मायादेवीको बिछौना उठाएर हिमालमा लगेको थियो र त्यहाँ मायादेवीलाई नुहाई सुनको बिछौनामा सुताएको थियो। मायादेवी सुतिं रहेको बेला एक हात्ती मायादेवीको पेटभित्र पसेको थियो। यस घटनाको ९ वा १० महिनापछि सिद्धार्थको जन्म भयो। भन्नाको तात्पर्य हात्ती नै बुद्धको रूपमा प्रकट भयो। फेरि यता गणेशलाई गजानन भन्ने चलन छ– गज अर्थात् हात्ती, आनन अर्थात् मुख। हात्तीको जस्तो मुख जसको हुन्छ उहि गजानन हो। यो त भनी राख्नु पर्दैन होला कि गणेशको मुख पनि हात्तीको जस्तै छ। यो पनि सबैलाई थाहा छ कि हात्तीको कान धेरै लामो हुन्छ, त्यस्तै बुद्धको कान पनि धेरै लामो थियो, यसको अर्थ अहिले पाठकहरूलाई स्पष्ट भयो होला। मायादेवीको यस सपनाको साथसाथै गणेशको पूजा बुद्ध जन्मेको पछि मात्र भएको हो भनी विचार गरेमा बुद्ध र गणेश एकै हो भन्ने स्वयं सिद्ध हुन्छ।

३) बौद्ध ग्रन्थहरूमा बुद्धलाई 'विनायक' पनि भनिएकोछ।

४) बौद्ध ग्रन्थहरूमा मात्रै नभई हिन्दूहरूको अमरकोषमा पनि बुद्धलाई 'विनायक' भनिएको छ। बुद्धलाई अमरकोषमा यसरी वर्णन गरिएको छ–

"सर्वज्ञः सुगतो बुद्धो धर्मराजस्तथागतः।
समन्तभद्रो भगवान्, मारजित् लोकजित् जिनः।
षडभिज्ञो, दशबलोऽद्वयवादी विनायकः।"

'विनायक' अर्थात् गणपति – यो त जुनसुकै हिन्दुले पनि मान्छ। तसर्थ गणेश बुद्ध नै हो।

५) गणपति या गणेश– यी दुवै शब्दहरूको माने एउटै हो। गणपति भन्नाले गणहरूको पति वा नेता बुझिन्छ। 'गण' उनीहरूलाई भनिन्छ जो प्रजातन्त्र राज्य प्रणालिमा बसेका छन्। तर यो पनि निर्विवाद सत्य हो कि जुन शाक्यहरूको बीच बुद्धको जन्म भएको थियो उनीहरू 'गण' हरू थिए। यस्ता शाक्यहरूको नायक (पति) थियो– गौतम बुद्ध। त्यसैले बुद्धलाई शाक्यसिंह पनि भनिन्छ।

६) हाम्रै समाजमा 'गणेश' बुद्धकै नाउँ हो भन्ने पनि प्रचलित छ। एक पदमा भनिएको छ–

"गौरीको बुद्ध गणेश भयो।"

७) हरेक मंगलवार हाम्रो गणेशलाई पूजा गर्ने चलन छ– त्यो पनि सबभन्दा पहिले। यसको अर्थ के हो? आज हामीहरू बुद्धको युगमा बाँचिरहेका छौं। भगवान बुद्धलाई हिन्दुहरू विष्णुको नवौं अवतार मान्छन्। सातौं तवतार राम तथा आठौं कृष्ण अवतार सकिसक्यो। त्यसैले ब्राह्मणहरू पूजाको बेला सङ्कल्प गर्ने समयमा 'बौद्धावतारे' मन्त्र भनेर यो सिद्ध गर्दछन् कि अहिले हामीहरू बुद्धको युगमा छौं। त्यसैले जुन भगवान् बुद्धको युगमा हामी अहिले छौं, उसको पूजा गर्नु हाम्रो परम कर्तव्य हो र यसैले अरू सबै देउता-हरूभन्दा पहिले उहाँकै पूजा गरिन्छ।

यी कुराहरूबाट भन्न सकिन्छ कि बुद्ध तथा गणेश एकै हो। यो भयो बुद्धको अप्रत्यक्ष रूपमा पूजा। बुद्धको पूजा आज भारतमा प्रत्यक्ष रूपमा गर्नु परेको छ, किनकि आज भारतमा गणराज्य छ जसको मुख्य देउता भगवान् बुद्ध हो। हामीले अशोकचक्र भन्ने गरेका भगवान बुद्धको धर्मचक्र हाम्रो राष्ट्रिय झण्डामा अंकित छ। यसबाट स्पष्ट हुन्छ कि भगवान् बुद्ध हाम्रो देशको प्राण हो, हाम्रो गण-राज्यको बीज हो। त्यसैले बुद्ध नै हाम्रो गणपति हो भन्ने कसले मान्दैन र? त्यसले हरेक देशभक्त भारतमा बुद्धको पूजा प्रचलित गराउनमा कटिबद्ध हुनु पर्दछ यसै तरीका-बाट मात्रै हामी हाम्रो देशलाई अमर पार्न सक्दछौं, भन्न सकिदैन।

(साभारः धर्मकीर्ति, १९७९)

छु छिं मिरवां मछूला ?

अय्सा जिमिथाय् मिखा तेल्लाइगु, थोगु, सिच्चुइगु
धंधंगु चस्माया नापं छिगु पुलांगु चस्माया खाः फ्रेम
हिलेत व न्हूथें च्वंक दंक भिक ल्हुनेत नं
जिमिथाय् हे फ्रासें न्है !

पायोनीयर अप्तिसियन्स
असन, बालकुमारी
काठमाडौं, नेपाल

Pioneer Opticians
Asan, Balkumari
Kathmandu, Nepal.

० राजनीति

बौद्ध दर्शन र प्रजातन्त्र

– भिक्टर प्रधान

जब केही कुराको कमी भएको मासिहरू अनुभव गर्दछन् त्यस कमीलाई हटाउन समाजभित्र संघर्ष हुन्छ र आवश्यकतानुसार कुनै वाद, मत वा दर्शनको जन्म हुन्छ। यसर्थ कुनै पनि वाद, मत वा दर्शनमा तात्कालीन समयका दोष र खराबीहरू हटाउन मनन र चिन्तन गरिएको हुन्छ। बुद्ध दर्शन पनि बुद्धकालीन समाजको दूषण र अवरोधहरूको विरुद्ध प्रजातान्त्रिक विकासवादी नाराहरू लिएर खडा भएको वाद हो। बुद्धकालीन समाजको अशान्तिले गर्दा नयाँ नयाँ विचारधाराहरू जन्मीरहेकै बेला बुद्ध दर्शन पनि देखा पऱ्यो। बुद्ध दर्शन प्रजातान्त्रिक विचारमा आधारित भएकोले अरू मत भन्दा व्यवहारिक र नैतिक भयो।

आजको संसार प्रजातन्त्रको निमित्त छट्पटाइरहेको छ र अहिले हामी २० सौं शताब्दीको मानवको हैसियतले भन्न सक्दछौं– बिना प्रजातन्त्र मनुष्य जीवन सार्थक छैन। आजको विश्वले प्रजातन्त्रको निमित्त जे खोजिरहेको छ त्यस सम्बन्धका धेरै कुराहरू भगवान बुद्धले ईशापूर्व ५६३–४८३ मा विश्वलाई दिइसकेका थिए। तर दुर्भाग्यवस भगवान बुद्धका दार्शनिक विचारधाराहरूसँग विश्वले परिचय पाउने मौका धेरै पछिमात्र पायो। अतः बुद्ध पछिका कतिपय अध्यात्मिक, भौतिक, राजनैतिक, वैज्ञानिक आदि धेरै क्षेत्रका सिद्धान्तहरूले भगवान बुद्धकै केही विचारधाराहरूलाई दोहऱ्याए। यस आधारमा हामी किटेर भन्न सक्तछौं मानव कल्याणकारी बौद्ध दर्शन बिघ्नै उच्चस्तरको रहेछ जुन पछि पछिका विद्वानहरूका परिष्कृत मतहरूसंग मेल खाइरह्यो।

भगवान बुद्ध को थिए भन्ने थाहा नपाइए उनमा के थियो र उनले के दिए भन्नेतिर जानु यथोचित हुँदैन। भगवान बुद्ध एक साधारण मानिस थिए भन्दा दैवी शक्तिले सुशोभित नभए पनि उनी त राजकुमार कसरी साधारण मानिस हुन सक्छन् भन्ने खालका भ्रमहरू फैलिन थालेका छन्। यस सन्दर्भमा हामीले यो बिर्सनु हुन्न कि भगवान बुद्धको जन्म–समयमा उनका जन्मस्थल वरपर अहिले जस्तो नेपाल र भारत दुई बेग्लै राष्ट्र मात्र थिएनन्, त्यहाँ धेरै नै राज्यहरू थिए। त्यस मध्ये भगवान बुद्ध जन्मेको देश कपिलवस्तु आसपासका राज्यहरू केही राजतन्त्रात्मक र केही गणतन्त्रात्मक थिए। त्यस ताकाका गणतन्त्रात्मक राज्यहरू कपिलवस्तु, वज्जी, देवदह, कोलिय, पावा, कुशीनगर थिए। तो गणराज्यहरूमा राज्यको शासनको निमित्त जनताले राष्ट्राध्यक्ष चुन्दथे तर तो राष्ट्राध्यक्षहरूलाई वंशानुक्रमिक राजा समान "राजा" शब्दले नै सम्बोधन गरिन्थ्यो र राजकीय सम्मान प्राप्त हुन्थ्यो। तसर्थ भगवान बुद्ध गणराज्य कपिलवस्तुका राजाका छोरा भएकोले उनले राजपाठको लोभलालच त्यागे भन्नु उचित देखिदैन; भगवान बुद्धले दरबारिया ऐश आरामलाई मात्र परित्याग गरेका थिए।

संसारको इतिहासबाट समय समयमा बिभिन्न राष्ट्रहरूमा शक्तिको निमित्त अनेक जालझेल, दाउपेच, खिंचातानी मारकाट भएको देखिन्छ। त्यसैले अधिकांश मानिसहरूले महसुस गरे– देशको शासनको सतारूढ समूह आम जनता नै हुनु पर्दछ। यसको निमित्त संसारमा अनेकन राजनैतिक उथल पुथलहरू आए। अन्तमा शान्तिप्रिय राजनीतिज्ञहरूले निष्कर्ष लिएको जनताको हित र स्वतन्त्रताको निमित्त प्रजातन्त्र चाहिन्छ। यस विषयमा भगवान बुद्ध भन्दथे– जुन देशमा गणतन्त्र हुन्छ (यहाँ गणतन्त्रको अर्थ जनताद्वारा चलाइएको प्रजातान्त्रिक सरकार हो।) त्यो देश विदेशी आक्रमणबाट पराजित हुँदैन। यही कुरा आजको मार्क्सवादी सिद्धान्तले भन्दछ। यसरी भगवान बुद्धको मतलाई आजको विकसित राजनैतिक विचारधाराले बिना संसोधन स्वीकार गर्दछ। बुद्धकालीन समाज विज्ञान जस्तो विषयमा अविकसित भए पनि त्यहाँ जनताको हितको निमित्त उचित व्यवस्था थियो। त्यस ताकाका त्यहाँका गणराज्यहरूमा अहिलेको प्रजातान्त्रिक राष्ट्रहरूमा झैं जनप्रतिनिधिहरूको व्यवस्थापिका सभा (संसद) को व्यवस्था थियो जसलाई संस्थागार भन्दथे। त्यहाँ देश भरिका जनप्रतिनिधिहरू भेला भएर छलफल र निर्णय गर्दथे।

ईशा भन्दा ५६३ वर्ष पहिला नै गणराज्यमा जन्मेकोले होला भगवान बुद्धमा कहिल्यै व्यक्तिवाद र स्वार्थीपन देखिएन। आफ्नो मतको लोकप्रियता बढ्दै गएको र आफ्नो उपदेशले धेरै मानिसहरू प्रभावित भएको देखेर उनले आफूलाई ईश्वरको दूत, ईश्वरको छोरा, ईश्वरको मानवावतार भन्न र भनाउन चाहेनन्। यस विषयमा तथागतको विचार थियो कुनै पनि मानिसले मानवतालाई नबिर्सेर आफूलाई हित हुने कुरा वा वस्तु ग्रहण गर्नु पर्दछ। उनी स्वयं भन्दथे– यदि कसैलाई उनको उपदेशले फायदा हुन्छ भन्ने निश्चय भए पालन गर्ने नत्र नगर्ने। उनको यो प्रजातान्त्रिक विचार आजको विश्वले सहर्ष स्विकार गर्दछ किन कि यसले कुनै पनि श्मनको भत्सर्ना गर्दछ, तानाशाहीको खण्डन गर्दछ र जनतालाई स्वतन्त्र हुनमा प्रोत्साहन दिन्छ। भगवान बुद्ध व्यक्तिवादी नभएकोले नै तात्कालिन कुण्ठित समाजको राम्रो अध्ययन पछि सकल मानवको एकैसाथ हित र सुख सम्भव प्रायः नभएकोले– "बहुजन हिताय बहुजन सुखाय" को प्रजातान्त्रिक एवं व्यवहार सम्भाव्य नारा लगाए। कुनै कुरामा पनि सबै मानिसको एकै मत हुन नसक्ने भएकोले तथागतले कुनै निर्णय गर्नु पर्दा बहुमतलाई नै निर्णय मान्ने चलन बताले। निःसन्देह त्यस बखत भगवान बुद्धले बहुमतको चलन भिक्षु समाजमा मात्र सीमित राखेका थिए तर पछिका विद्वानहरूले भगवान बुद्धको यस विचार निकै उत्कृष्ट, एवं निष्पक्षपान देखेर होला बहुमतलाई प्रजातन्त्रको एक अभिन्न अङ्ग माने। अब केवल भिक्षु समाजमा मात्र होइन संसारका सबै प्रजातान्त्रिक देशहरूमा बहुमतले निर्णय गर्ने चलन छ।

मानिसमा जति जति चेतना बढ्दै आयो नारी स्वतन्त्रता र अधिकारको निमित्त पनि संघर्ष चल्यो। किन्तु आजको २५०० वर्ष अगाडि भगवान बुद्धले आफ्नो जीवनकालमा नारी पुरुष बीचको भेदभाव हटाउने प्रयत्न गरेका थिए। उनी नारीलाई पनि पुरुष कै समान महत्व दिन्थे र कदर गर्दथे। एक दिन कोशलका राजा तथागतसँग ज्ञानको विषय बातचित गरिरहँदा दरबारमा आफ्नी रानी मल्लिकाबाट छोरी पाएको खबरले राजा खिन्न भए। तथागतले नारीको देन, दायित्व, महत्व र कर्तव्य बारे विश्लेषण गरेर राजालाई सन्तुष्ट पारेका थिए। स्त्री र पुरुषको समान अधिकार बौद्ध समाजमा छ, यसको निमित्त भिक्षु समुदायमा तथागतले भिक्षुणी शासन खडा गरेका थिए। स्वाल्पी मानिसहरूले कालान्तरदेखि भोगि आएको दुःख, कष्ट, अत्याचार, हीनता, पराश्रयिकता इत्यादिको अनुभव जब सुधारवादी विवेकशील मानिसहरूले परे र नारीहरू पनि चेतनशील भए अनि नारी स्वतन्त्रता र अधिकारको निमित्त आवाज उठ्यो, संघर्ष चल्यो र अन्तमा अधिकांश चेतनशील विवेकी मानवहरूले भगवान

बुद्धकै अपार विचारधाराको अनुशीलन गरे ।

भगवान बुद्ध नारीलाई मात्र होइन प्रत्येक मानवलाई समान दृष्टिले हेर्दथे । जन्मेले कोही ऊँच र कोही नीच हुन्छ भन्ने आधारहीन तर्कमा उनको विश्वास थिएन, उनी भन्थे मानवको उच्चता र नीचता तिनीहरूकै कार्यमा भर पर्दछ । भगवान बुद्ध सैद्धान्तिक रूपमा मात्र जातिभेद, रंगभेद नीतिका विरोधी थिएनन् व्यवहारिक रूपमा नै यस नीतिका विरोधी थिए । उदाहरणको निमित्त लिन सक्दछौं अनुपादिशेष निर्वाण हुन अगाडि उनले स्विकार गरेको चुन्द नामको चर्मकारद्वारा प्रदत्त भोजन ।

दुर्भाग्यवश भगवान बुद्धका प्रजातान्त्रिक दर्शन उनक परिनिर्वाण पछि धेरै कालसम्म कताकता लुप्त भयो, कठाङ्ग्रिएर बस्यो र धेरै पछि मात्र उनका उच्च, अपार र महान विचारधारा आम मानवले चिन्हे बुझे । यही दुर्भाग्यले गर्दा भारतीय स्वतन्त्रता संग्रामका अहिंसात्मक नेता महात्मा गान्धीले आफ्नो राष्ट्रका डविएका, किचिएका, शोषित, दीनदुःखी जनता जो खास गरेर अछूत तथा तिरस्कृत थिए, तिनीहरूलाई "हरिजन" शब्दले सम्मान गर्नु परेथ्यो । भगवान बुद्धको छुवाछूत जाति प्रथा हटाउने प्रयत्न त्यस बखत सर्वव्यापी सफल नभए पनि आजको विकसित मानवले हजारौं वर्षदेखि गरिआएको त्यस गल्तीलाई महसुस गरी जतातर्त यो प्रथाको अन्त गर्न त्याएका छन् ।

मानिस एक अर्कोसँग समान हुनु, मानिसबाट मानिसको शोषण नहुनु प्रजातन्त्रको एउट जीउँदो रूप हो । सन् १९४८ मा संयुक्त राष्ट्र संघद्वारा घोषित मानव अधिकारको अन्तरराष्ट्रिय घोषणा पत्रको दफा ४ मा दासप्रथा, दासता, दास व्यापार इत्यादिका समस्त रूपहरूमा सर्वथा प्रतिबन्ध लगाइएको छ । सबै मानिस समान छन् भन्ने तथागतको धारणाले गर्दा मनुष्यको बेचबिखनको तथागतले घोर निन्दा गरे र तथागतद्वारा निर्मित आर्य अष्टाङ्गिक मार्गमा मनुष्यको बेचबिखन विरुद्ध नियम बनाए । भगवान बुद्धको अनुपम विचारले तयार पारिएको यो नियम त्यस बखत उनी, उनका शिष्यहरू, उनका उपासक उपासिकाहरू र उनमा आस्था राख्ने व्यक्तिहरूमा मात्र सीमित भए पनि अहिले त्यही नियम विश्वभर कर्त दास प्रथाको अन्तको रूपमा र कर्त अरू नै रूपमा लागू भयो ।

यस प्रकार भगवान बुद्धका प्रजातान्त्रिक विचारधारा र सिद्धान्तहरू आजको विकसित एवं प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाहरूले स्विकार गर्दछन् । साथै आजका विद्वतवर्गहरूको मतसँग उनका मतहरू नबाँझिएकोले बुद्ध दर्शनद्वारा सदाचारी प्रजातान्त्रिक समाजको आशा राख्न सकिन्छ । अस्तु ।

(साभारः आनन्दभूमि, २/१)

२५३१ गुरु स्वाँयापुह्लोया

भिंतुना

ताऊ तुइगु, ब्वाईं ब्वाईं वइगु,
म्हं चाःगु सावों दय्कीपिं

सिद्धि साबुन उद्योग
८/६ नख: स्वाः यें
फोन २-१३२०६

सँधै ब्युँझने बुद्ध !

– श्री हर्षदेव भूपति

उदय पर्वत बस्ने रातो मूगा झैं देखिने
एकमात्र जगतको आँखा झैं अन्धकार नाश गर्ने
सूर्य पनि गर्वित भई विस्तारै सुत्न जान्छन्
छ सुप्रभात सँधै नै, दशबल तिम्रो लागि !

हस्त दन्त झैं सेतो भई रातमा आउने
स्वर्गको जुनेलो पनि शीतल रश्मि दिने
मद रागमा मग्न भएपछि विस्तारै सुत्न जान्छन्
छ सुप्रभात सँधै नै, दशबल तिम्रो लागि !

खान लाउन वस्न छाडी सँधै योगमा लीन रहने
विविध विधि बाट प्रेत झैं दुःखीत हुने
घर विहिन नग्न योगी पनि सुत्न जान्छन्
छ सुप्रभात सँधै नै, दशबल तिम्रो लागि !

अंगिर र भृगु, वत्स र गर्ग नाउँ हुने
ऋतु, पुलह, वशिष्ठ, व्यास, वाल्मिको भनिने
ऋषि सबै परस्त्रीमा मोहित भएमा सुत्न जान्छन्
छ सुप्रभात सँधै नै, दशबल तिम्रो लागि !

(साभारः दशबल स्तोत्र)

ख्युँ थाय् जः वय्का दिसँ ।

छिकपिंत योगु, भिगु व बल्लागु
एवरेडी ब्याट्री
छ्यला दिसँ ।

नेपाल लाइट सेन्टर
इन्द्रचोक, भेडासिङ्ग
काठमाण्डौं

बुद्ध "धर्म" – आधुनिक दृष्टिकोणमा

छैठौं शताब्दी ईसापूर्वमा गौतम बुद्धले वेद र उपनिषदहरूका धेरै आधारभूत प्रस्थापनाहरूको आलोचना गरे। उनले एक सर्वोच्च सत्ता, विश्वको नैतिक नियंता र कानूनको आदि – स्रोतको रूपमा ईश्वरको अस्तित्वलाई मानेनन् र भने कि सबै मानवीय व्यापार मनुष्यको आफ्नै कर्ममा निर्भर छन्। बुद्धको अनुसार सर्वव्यापी कष्टबाट मुक्त हुन र निर्वाण प्राप्त गर्न "आर्य अष्टांगिक मार्ग" को अनुगमन गर्नु पर्छ, अर्थात् सम्यक दृष्टि, सम्यक संकल्प, सम्यक वचन, सम्यक कर्म, सम्यक जीविका, सम्यक प्रयत्न, सम्य स्मृति र सम्यक समाधिको पालन गर्नु पर्छ।

कष्टबाट मुक्त हुन बुद्धबाट निर्देशित यो मार्ग सामाजिक र राजनीतिक परिवर्तनको थिएन, बरू नैतिक र आध्यात्मिक साधनाको मार्ग थियो र सिद्धान्ततः यो सबैको लागि खुला थियो। यसरी बौद्धहरू सबै मानिसहरूको नैतिक – आध्यात्मिक समानताको स्वीकार गर्छन्। बुद्ध र उनका अनुयायीहरूले वर्ण विभागको अलगानताको स्वीकार गरेर वर्ण व्यवस्थालाई गर्हित ठहराए। बौद्धहरूको दृष्टिमा ब्राह्मण ऊ होइन जो ब्राह्मण कुलमा उत्पन्न हुन्छ, ऊ हो जसले आफ्नै कर्मले सिद्धि प्राप्त गरेको छ।

चौथो तेस्रो शताब्दी ईसापूर्व रचिएको बौद्ध ग्रन्थ "धम्मपद" मा भनिएको छ, "न कुनै मनुष्यलाई मात्र उसको जन्म वा जातिको कारणले ब्राह्मण मान्दिन।" यस्तो धारणा स्पष्टतः ब्राह्मणवादी विचारधारा भन्दा भिन्न थिए।

बौद्ध मतमा स्वयं "धर्म" ("धम्म") को अर्थ पनि धेरै बदलेको छ। यसको कारण बौद्धहरूको सामान्य विश्व–दृष्टिकोण पूर्वंवर्ती ईश्वरपरक मान्यताहरूबाट भिन्न हुनाले हो। सोवियत विद्वान् न. प. अनीकेयेव उपनिषद र भगवद्गीतामा प्रतिपादित विचार र बौद्ध विचारका भिन्नताको उल्लेख गर्दै भन्नु हुन्छ कि बौद्ध मत यस कुरोलाई मान्दैन कि अस्तित्वको मूलमा कुनै एक तत्व छ जसलाई ब्रह्म, आत्मा वा पुरुषको संकल्पनामा व्यक्त गर्न सकिन्छ। यसको ठाउँमा बौद्ध मत यो प्रस्थापना गर्छ कि अस्तित्वका सबै बहुरूपता कुनै आन्तरिक आध्यात्मिक आधारमा टिकेका छैनन् बरू आपसमा सार्विक परस्पर-निर्भरता र परस्पर–सापेक्षताको एक अविच्छिन्न श्रृङ्खलाबाट जुडेका छन्। बौद्ध दर्शनमा यसलाई "प्रतीत्य समुत्पादको नियम" को संज्ञा दिइएको छ, जुनकि एक प्रकारको कार्य–कारण नियम नै हो।

बौद्ध सिद्धान्तमा कानून र नियमको अवधारणामा आफ्नो पुरानो देखी दर्शा छैनन्। फलस्वरूप कानूनको लागि "धर्म" को व्याख्याका स्वरूप पनि बदलेछ। भारतीय विद्वान् एम. राय "धर्म" को प्रश्नमा बुद्धको दृष्टिकोणको बारेमा लेख्नु हुन्छ– "ज्ञानको प्रकाशले उनलाई यो देखनलाई सम्भव गरायो कि सारा विश्व कुनै निश्चित नियम अनुसार गतिमान छ। यही नैसर्गिक, प्राकृतिक नियमानुवर्तितालाई नै उनले "धर्म" अथवा कानून भने। मनुष्य जीवनको मुख्य लक्ष्य यो "धर्म" को ज्ञात पाउनु नै हो।"

कानून अथवा नियमको रूपमा व्याख्यायित "धर्म" को विधिसूलक अर्थ त्यो नियमनात्मक भूमिकाको प्रकाशमा स्पष्ट छ, जसलाई बौद्ध मतले परस्पर–सम्बन्धको क्षेत्रमा "धर्म" को प्रदान गर्छ। अर्को तिर, बौद्धद्वारा "धर्म" लाई प्राकृतिक कानूनको रूपमा व्याख्याको कुनै हदसम्म सोधाधिक भएको उल्लेख गर्नु पर्दछ किनकि यसमा

"प्राकृतिकता" को कानूनलाई देखी, ईश्वरमूलक स्वरूप अस्वीकार गर्न बल दिएको हो, प्रकृतिले नै "धर्म" को जन्म हुन्छ भन्नलाई होइन।

बौद्ध मतको अनुसार "धर्म" तर्कबुद्धिका अपेक्षाहरू व्यक्त गर्छन् र तर्कबुद्धि व्यक्तिपरक हुन्छन्। स्पष्टतः यहाँ आशय न कुनै देखी निर्देशनको हो, न स्वयं प्रकृति (परिवर्तन र कष्टहरूको अविच्छिन्न श्रृङ्खला, जसबाट मनुष्यले "धर्म" पालन गरी मुक्त हुनु पर्छ, र हुन पनि सक्छ) का कुनै प्रत्यक्ष निर्देशनको। यसरी बौद्धहरूको "धर्म" को अवधारणामा प्रकृति र यसका नियमहरूको उपेक्षा गर्दैनन्, तर नैतिकताको क्षेत्रमा तिनीहरूलाई त्यहाँसम्म नै महत्व दिन्छन् जहाँसम्म तिनीहरू दुःखका श्रोत छन्, र त्यसैले व्यक्तिगत आत्मिक प्रयास (कर्म) द्वारा तिनलाई वशमा पार्नु आवश्यक छ।

"धर्म" को बौद्ध अवधारणा सौंच्चै त तर्कबुद्धिपरक अवधारणा हो। 'धम्मपद' मा भनिएको छ, "धर्म" बुद्धि-सापेक्ष हो, यसको सर्वोत्तम अंश बुद्धि हो, र बुद्धिबाट नै यो सृजित छ। यदि कोही कलुषित बुद्धिले भन्छन् र गर्छन् भने दुःख उनको पछि पछि त्यस्तै लाग्छ जसरी रथ तान्नेको पछि पछि चक्का लाग्छन् .... यदि कोही पवित्र बुद्धिले भन्छन् र गर्छन् भने उनको पछि पछि सुख त्यस्तै लाग्दछ जसरी छाया वस्तुको पछि पछि लाग्छन्।"

तर्कबुद्धिको रूपमा "धर्म" को बौद्ध अवधारणाको अर्थ यो हो कि "धर्म" तर्कबुद्धिसंगत कानून र तर्कबुद्धिको कानून दुवै हुन्। सबै आरंभिक बौद्ध दृष्टिकोण जस्तै "धर्म" को यो व्याख्या पनि मानवतावाद, भलोपन, दुष्टतालाई दुष्टताद्वारा अविरोध र अहिंसाको भावनाले ओतप्रोत छन्। 'धम्मपद' भन्छ, "विश्वमा घृणाको अन्त घृणाबाट कहिल्यै भएको छैन, घृणाको अभावले नै यो हुन्छ। यही शाश्वत धर्म हो।"

यस्ता दृष्टिकोणको आधारमा आरंभिक बौद्ध मत समाजमा प्रचलित धार्मिक र सांसारिक मूल्यहरूको खण्डन गर्छन् र तिनलाई निस्सार ठहर्याउँछन्।

बौद्ध मतमा "धर्म" लाई जुन उच्च प्रतिष्ठा दिइएको छ, त्यसले विधिको पालन, विधिसंगत मार्ग र जीवनलाई पनि उच्च प्रतिष्ठा दिएको ठहरिन्छ। यसलाई बुझ्न र यस अनुसार आचरण गर्न सुहाउँदो ज्ञान र नैतिक तथा बौद्धिक प्रयासहरू आवश्यक छन्। विधि ("धर्म") को मार्ग न्याय र प्रज्ञाको मार्ग पनि हो। 'धम्मपद' अनुसार कोही पनि प्रज्ञावान् व्यक्ति 'धर्म' को मार्गमा लागेर आफ्नो लागि सफलताको कामना गर्दैनन्।

(साभारः राजनीतिक सिद्धान्तोंका इतिहास)

★

आधुनिक धर्म

– के. श्री धम्मानन्द

यो सैद्धान्तिक होइन, जीवनको व्यवहारिक पक्षको धर्म हो। यो संसारमा सबभन्दा पुरानो धर्महरू मध्ये एक हो, तैपनि यो हरेक दृष्टिबाट आधुनिक छ। यसले कुनैपनि बाहिरी शक्ति वा स्रोतको दास नबन्न सल्लाह दिन्छ। बरु यसले अवरोधहरू पार गर्न आफ्नै प्रयास र बुद्धिको आफ्नै अदम्य शक्तिलाई उन्नति गर्नलाई सुझाव दिन्छ।

भविष्यको विश्वलाई सुहाउँदो योग्य धर्ममा हुनु पर्ने हरेक गुण यो धर्ममा छ। यो वैज्ञानिक, उचित एवं उन्नतिशील छ। आधुनिक संसारमा 'म यो धर्मको अनुयायी हुँ' भन्न पाउँदा जो सुकैलाई पनि गौरव लाग्ने छ। सौंच्चै त यो धर्म विज्ञान भन्दा पनि बढी वैज्ञानिक र समाजवाद भन्दा पनि बढी समाजवादी र मानसिक क्षेत्रका सबै उन्नतिहरू भन्दा पनि बढी उन्नतिशील छ।

–यो धर्म हो बुद्धधर्म।

० राजनीति

बुद्ध–धर्म र मार्क्सवाद

–डा. भीमराव अम्बेडकर

आज संसारका बुद्धिवादी विचारकहरूको लागि मानवजीवन सुखी र समृद्ध तुल्याउने दुइटै मात्र उपाय देखिन्छ। एउटा साम्यवाद अर्को बुद्धधर्म। सुसंगठीत रुपमा प्रचार भइरहेकोले अधिकांश युवकहरू साम्यवाद तर्फ उन्मुख भइरहेका छन्। बुद्धधर्म बुद्धिवादी, समता प्रधान छ र अनि परिणामको दृष्टिकोणबाट साम्यवाद भन्दा बढि कल्याणकारी छ। यो कुरा हाम्रा युवकहरू समक्ष प्रस्तुत गर्नु अत्यावश्यक छ।

यदि यो कार्य बौद्ध भिक्षुहरूबाट राम्रो तवरले हुन सकेन भने, बुद्ध धर्मको पतन जस्तै हुने देखिन्छ। यसमा कुनै शंका छैन। साम्यवादको चुनौती स्वीकारी भिक्षुहरूले आफ्नो विचार पद्धति र प्रचार कार्यमा आवश्यक एवं योग्य परिवर्तन गरी भगवान बुद्धको विचार शुद्ध रूपमा युवकहरू समक्ष राखी दिनु पर्छ। यसैमा बुद्ध धर्मको उत्थान शक्ति निहित देखिन्छ। समस्त संसारलाई व्याप्त बनाउने साम्यवादलाई भगवान बुद्धको विचारमा एक मात्र जवाफ यो छ कि– साम्यवाद, मानवजीवन सुखी तुल्याउने नजिकको तर कठीन बाटो हो। बुद्ध धर्म टाढा तर सरल बाटो हो। कठीन पथमा चल्नु भन्दा बुद्धधर्मको राजपथमा चल्नु बढी असल, राम्रो र योग्य देखिन्छ।

मार्क्सबाद प्रतिपादित मार्गमा संकट छ, विपत्ति छ र आफ्नो गन्तव्यस्थान पुगिने हो होइन भन्नेमा पनि शंका नै छ।

मार्क्सको साम्यवादको सबभन्दा ठूलो तत्व हो– "संसारमा आर्थिक अत्याचार र विषमताले गर्दा नै धेरै मानिसहरू दासी भई दुःखी हुनु परिरहेछ। यो विषमता र प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपबाट खोस्ने कार्यलाई रोक्ने एउटै मात्र उपाय छ– व्यक्तिगत सीमित अधिकार हटाई राष्ट्रीय सम्पत्ति बनाउँदै जाने जसको लागि श्रमजीवी वर्गको तानाशाहीको स्थापना हुनु पर्छ।"

बुद्धधर्मको सबभन्दा ठूलो तत्वपनि मार्क्सको तत्व जस्तै हो, जसमा कि संसारमा दुःख छ, अनि यसलाई हटाउनु पर्छ भन्ने सिद्धान्त थियो। भगवान बुद्धका मतानुसार पनि दुःखको अर्थ ऐहिक दुःख नै हो, यसको प्रमाण बुद्धवचनमा थुप्रै छन्। अरू धर्म जस्तो आत्मा र परमात्माको सम्बन्धमा टिकी रहेको छैन बुद्धधर्म। यसको अधिष्ठान जीवनानुभूति हो। दुःखको अर्थ पूर्वजन्म र पुनर्जन्मको समयसँग सम्बन्ध राखी दिनु बुद्ध मत विरुद्धको कुरो हो। संसारिक दरिद्रताबाट जन्मी हुर्कनेको दुःख नाश गर्ने कार्य नगरी र नभई हुँदैन। सबभन्दा पहिला यो मानीसकेपछि यस दुःखको अन्त्यको मार्ग बुद्धले के देखाउनु भयो त्यसतर्फ दृष्टिपात गर्नु पर्छ। आदर्श बौद्ध समाजको तत्व बुद्धले संघमा निहित राख्नु भएको छ। संघमा व्यक्तिगत सम्पत्तिको कुनै पनि अधिकारलाई प्रश्रय नै छैन। आठवटै मात्र वस्तु भिक्षुले आफूसंग राख्ने उहाँको आदेश छ। जसमा सबभन्दा पहिलो वस्त्र हो। यसमा पनि परिग्रहको भावना नहोस् भन्नेतिर विशेष ध्यान दिन लगाईएको छ।

सम्पत्ति, व्यक्ति विशेषको अधिकार सबै नै दुर्भावनाका कारण हुन्। यो कुरा बुद्धले मार्क्सभन्दा चौबिस सय वर्ष पहिले नै जानी लिएका थिए। बुद्ध र मार्क्सको बीचमा के अन्तर छ भन्दा– दुःख निवारणको मार्गमा छ।

मार्क्सका अनुसार संसारको दुःख हटाउने एकमात्र साधन वा उपाय बल हो भने, बुद्धका अनुसार यसको विपरीत-प्रेम, करूणा, मैत्रीलाई साधनको दृष्टिकोणले प्रमुखता दिएका छन्। बलपूर्वक सत्ता खोसी तानाशाहीको स्थापना गरी व्यक्तिगत अधिकारलाई नास्ने मार्क्सको प्रणालीमा केही समयको लागि यश दिने देखिन्छ, तर साँचो अर्थमा यस्तो प्रतिष्ठाबाट बनेको तानाशाही र यसबाट शुरू हुने हत्याकाण्डको परिसमाप्ति कहिले हुने हो भन्ने निश्चित जवाफ छैन। र यदि तानाशाही केही गरी असफल भयो भने झन बढी रगतको खोलो बगाउने सिवाय अरू केही उपाय रहन्न। हिंसाबाट प्राप्त समताले समाजमा दृढता ल्याउन सक्दैन, किनकि बलको स्थान विस्तारै विस्तारै कुनै अर्को तत्वले लिन सक्ने छ, यसको जवाफ मार्क्सको मत प्रणालीमा छैन। हिंसालाई बढावा दिने साम्यवादी शासन प्रणाली शासन चक्रबाट आफु आफुमै स्वयं नासिएर, मेटिएर, लोप भइ जान्छ भन्ने धारणा एक भ्रममूलक धारणा हो। दुःख र क्लेशबाट मुक्ति पाउन बुद्धले देखाउनु भएको मार्ग मन परिवर्तनमा आधारित छ। मनूष्य जीवन सुखी तुल्याउन नैतिक रूपबाट उसको मन दृढ एवं सफा पार्दै लानु पर्छ। यस कुरामा जति भगवान बुद्धले ध्यान दिनु भयो त्यति शायद नै संसारका कुनै अरू धर्म वा विचार प्रणालीका प्रतिपादकले दिनु भयो। मानिसमा सधैं विवेक जागृत गरी त्यसलाई कार्य रूप दिन समेत सक्षम गराई नैतिक तत्वलाई श्रद्धाको प्रेरणा दिनु, यही नै बुद्धको उद्देश्य हो, किनकि नीति तत्व श्रद्धाको रूपमा भइसकेपछि त्यसलाई कम गर्न वा आर्थिक अत्याचार रोक्न बल नै अपरिहार्य छ भन्ने छैन। "State will wither away" लेनिनको यस रमाइलो र मीठो सपना यदि प्रत्यक्ष रूपमा आए त्यो सामर्थ्यबाट ल्याइएको वा स्थायता गरिएको तनाशाहीबाट आउँदैन, बुद्ध प्रणीत नीतितत्वबाट मात्र आउँछ।

तानाशाहीलाई बुद्धले विरोध गर्नु भयो। अजात शत्रुका अमात्य (मन्त्रि) ले वहाँसंग वज्जीहरूलाई कसरी पराजीत गर्न सकिन्छ भनी प्रश्न गरेका थिए। प्रत्युत्तरमा बुद्धले भन्नु भयो– "जबतक वज्जी गणतन्त्रको राज्य शासन संचालन बहुमतबाट हुन्छ, तबतक त्यसलाई कसैले हराउन सक्दैनन् र जब उनीहरूले गणतन्त्रको परम्परा छाड्ने छन्, तब त्यसलाई पराजीत गर्न सक्ने छ।" बुद्धको यस नीति प्रधान जनतन्त्रको मार्ग मार्क्सबाद भन्दा बढी असल र दीर्घकालीन छन्। मानवको कल्याण गर्ने साम्यवादको यस प्राचीन मार्ग आजका युवा समक्ष राख्दा तिनीहरूलाई आकर्षित नगरी छोड्दैन।

आफ्ना शिष्यहरूलाई सबभन्दा पहिले बुद्धले यो आदेश दिनु भयो कि, संसारका कुना काप्चामा गई धर्मको प्रचार गर। तर आजकल भिक्षुहरू आ–आफ्ना विहारमा बसी आत्मोन्नतिको मार्ग ढुंढिरहेको हामी देख्छौं, जुन कुरा अलिकति पनि लायक र परकल्याणको कुरा होइन। बुद्ध धर्म कुनै एकान्त ठाउँमा बसी आचरण गर्ने रहस्यमयी आचार होइन। यो त बलियो सामाजिक शक्ति हो। आजपनि विकासको डरलाग्दो टाकुरामा बसी संसारलाई मार्ग देखाउने सामर्थ्य कहिं छ भने बुद्धधर्ममा मात्रै छ। त्यसैले बुद्धका आदेशहरू सम्झी सर्वत्र प्रचार गर्ने प्रयास हुनु पर्छ। यसैमा हाम्रो कल्याण निहित छ।

(साभारः बौद्ध धर्म हे मानव धर्म)

२५३१ दँ क्यँगु स्वाँयापुन्हीया लसताय

सम्पूर्ण शान्ति प्रेमी नेपामिपिन्त

भिन्तुना

नेपाःया प्राचीन कलां जाःगु सिँयागु इयाः, लुखा आदि वस्तुया लागि जिमित लुमंका दिसँ । नापं जिमिसं छिगु अर्डर कथं माःकथं धयाथें च्वंक सिँयागु वस्तु स्यलाक, बांलाक, दंक व मिंक दयेके ।

ऊड कार्भिङ्ग इण्डष्ट्रिज [प्रा.] लि.

फोन नं. कारखाना: ५-२१४४७
फोन नं. छेँ : ५-२३३६६

पाटन औद्योगिक क्षेत्र
लगनखेल, ललितपुर

० ध्यान भावना

चिकित्साको लागि आनापानसति

– प्रो. लालजीराम शुक्ल

धेरै प्रकारका मनका नराम्रा भावनाहरूबाट मुक्त हुने सर्वोत्तम उपाय आनापानसतिको अभ्यास हो । यो अभ्यास भगवान बुद्धले बताउनु भएको थियो, यसबाट धेरै प्रकारका नचाहिँदो विचारहरू मुक्त हुन सकिन्छ । भगवान बुद्धले भन्नु भएको छ कि ३ प्रकारका वितर्कहरूले मनुष्यहरूलाई सधैं दुःख दिई राखेको हुन्छ– काम वितर्क, अमैत्री वितर्क, र हिंसा वितर्क ।

काम वितर्कले अनेक प्रकारका काम वासना सम्बन्धी कुराहरू मनमा ल्याउँदछन् । यसबाट मान्छेहरू अनेक प्रकारका काम कृत्यहरूमा लाग्दछन् । अमैत्री वितर्कले गर्दा मानिस अरूहरूको निन्दा गर्छ र दुर्गुणहरूको मात्र विचार गर्छ र अनि उनीहरूलाई विनाश गर्ने कुरा सोच्छन् । हिंसा वितर्क यस्तो विचार हो जसबाट सदा बदला लिने भावना मात्र बारबार मनमा उठिरहन्छ, जसलाई हटाउन हामी असमर्थ हुन्छौं । काम भावनाको विरोध अशुभ भावनाबाट हुन्छ अर्थात शरीरको विभिन्न अङ्गहरू प्रति बार बार अशुभ विचार ल्याएर काम–वासना वशमा गर्न सकिन्छ । शारीरिक अशुभताको अर्थ शरीरको फोहरीपन तथा अनित्यता हो । अमैत्री भावनाको प्रतिकार मैत्री भावनाको अभ्यासबाट हुन्छ र व्यापाद वितर्कको प्रतिकार आनापानसतिको अभ्यासबाट हुन्छ । आनापानसतिको अभ्यास मानसिक तथा शारीरिक शैथिलीकरणको अवस्थामा आफ्नो मनमा उठ्ने विचारहरूमा ध्यान दिएर गरिन्छ । भगवान बुद्धको अनुसार मानिसले विधिपूर्वक सधैं आनापानसतिको अभ्यास गरी रहेमा उसलाई मानसिक लाभ मात्र होइन समाधि अवस्था पनि प्राप्त हुन सक्छ ।

आनापानसति 'प्राण अपान स्मृति' को पालि रूपान्तर हो । यो अभ्यास प्राणायाम अभ्यास भन्दा फरक छ । यसमा चित्तलाई सास तान्नु र छान्नुमा एकत्रित गर्नु पर्दछ । यो एक मानसिक अभ्यास हो । यो अभ्यास जति स्वस्थ व्यक्तिहरूको लागि उपयोगी छ त्यत्तिकै मानसिक रोगीहरूको लागि पनि उपयोगी छ। मानसिक रोग लागेको बेलामा मानिसको मन उसको अधिनमा हुँदैन । बिना कारण उसको मनमा नाना प्रकारका अशुभ विचारहरू उठन थाल्छन् । रोगीको मनमा कहिले काहिं विचार आउँछन् कि उसको कोहि सम्बन्धी मर्नेछ, कसैले उसलाई विष दिनेछ, अथवा उसलाई कुनै ठूलो शारीरिक रोग हुनेछ । कहिले काहिं उसको विचारमा आउँछन् कि समाजको सबै मानिसहरूले उसलाई हेला गर्नेछन् । कहिले काहिं कुनै फोहरी विचार अथवा आफ्नै कुनै भूलको विचार आइरहन्छ । यो विचारहरूले गर्दा रोगी कहिल्यै आरामसँग बस्न पाउँदैन । यस्ता सबै विचारहरू आनापानसतिको अभ्यासबाट उत्तम हुन्छन् ।

मानसिक रोगीको इच्छा शक्ति आफैंसँग लड्दा लड्दा कमजोर भएर जान्छ । यसकारण उनमा नराम्रो विचारलाई मनमा आउन रोक्ने कुनै शक्ति बाकि रहँदैन । यस शक्ति प्राप्तिको लागि एक यस्तो अभ्यासको जरूरत पर्छ जुन कि कुनै महापुरुषको प्रयाससँग सम्बन्धित छ । आनापानसतिको अभ्यासले त्यसको शिक्षक भगवान् बुद्धको मूर्तिको हरूहरूको याद दिलाउँदछ । यसबाट अशुभ विचार हटाउनमा विशेष सहायता मिल्दछ । दृढ इच्छा–शक्ति हुने कुनै व्यक्तिको ध्यानमात्रले पनि मानिसमा इच्छा–शक्तिको

बल बढ्दछ जस्तो कि चुम्बकको अगाडि पुगेमा साधारण बल बढ्दछ अर्थात् आफुमा चुम्बकिय गुण आफसे आफ आएको पाउँछ ।

आनापानसतिको अभ्यासको शुरू शुरूमा अनेक प्रकारको विचार उग्र रूपमा मगजमा आउँछन् । अभ्यास द्वारा यी विचारहरू विस्तार विस्तारै क्षीण हुँदै जान्छन् । धेरै दिनसम्मको यस्तो अभ्यास पछि मानिस एक अपूर्व मानसिक शान्तिको अनुभूति गर्न थाल्दछ । जति जति यस शान्तिको अनुभूति बढ्दै जान्छ त्यति त्यति उसले बाहिरी सास तान्नु छोड्नु क्रिया बिर्सन्दै जान्छ र पछि उसलाई केवल आन्तरिक शान्तिको मात्रै ज्ञान रहन्छ । यस शान्ति साथै मनलाई मिलाउन सकेमा व्यक्तिलाई निद्रा पनि लाग्दछ । यसरी थोरै समयको अभ्यासबाट लाखौं मानसिक क्लेशहरू हटाउन सकिन्छ ।

आनापानसतिको अभ्यास द्वारा मानसिक रोगहरू मात्रै होइन शारीरिक रोगहरू पनि हटाउन सकिन्छ । यसको अभ्यासबाट अतिसार, पेट दुखेको, शूल, मुटुको धडकन एवं पीडा, मगजको पीडा, आँखा दुखेको आदि कम हुन्छ । यो गर्नाले धेरै प्रकारको शारीरिक रोगहरू कम हुँदै जान्छन् र धेरै रोगहरू त निको पनि हुन्छन् । मनोविकारसंग सम्बन्धित शारीरिक रोगहरूको लागि त यो रामवाण हो ।

आनापानसतिको अभ्यास गर्नु धेरै सजिलो छ । यसलाई कुनै पनि व्यक्ति लेटेर, बसेर वा हिंडडुल गरेर हर समय गर्न सक्छन् । अभ्यासमा मुख्य कुरो यो छ कि व्यक्तिले आफ्नो सास तान्नुमा र छाड्नुमा ध्यान दिनु पर्दछ । शुरू शुरूमा त उसले थोरै समयमात्रै यस्तो गर्न सक्ला । तर भिक्षुहरू यसलाई बर्षौसम्म सबै कामको बेला पनि गरी राख्न सक्छ । लेखकको साथी भिक्षु जगदीश काश्यपले यसलाई एक वर्षसम्म हर समय गरी राखे । वर्षको अन्तमा उहाँ १ हप्तासम्म नसुती बस्नु भयो तर उहाँलाई केही क्षति भएन ।

आनापानसतिको अभ्यास जति सजिलो छ उतिकै गाह्रो पनि छ । संसारको कुनै कुनै एकदम साधारण कुराहरू महान पुरुषहरूको लागि दुर्लभ भएका हुन्छन् । आनापानसतिमा गरिने अभ्यास अरूभन्दा भिन्नै खालको छ । यो गर्दा सब प्रयत्नहरू (अभ्यासहरू) छाड्नु पर्छ । केही पनि नगरी बस्नु केही गरेर बस्नु भन्दा धेरै गाह्रो छ । त्यसैले यो अभ्यास शुरू शुरूमा लेटेर गर्नु नै राम्रो छ । स्वस्थ्य साथ आत्म निर्देशबाट गरिएको आनापानसति बाट रोगीलाई अपूर्व लाभ हुन्छ । फेरी यसले अनौठो मानसिक तथा शारीरिक शक्तिको जागर गरिदिन्छ तथा यसले ज्यादै जटिल मानसिक ग्रन्थिहरू पनि छोटो अवधिमै खतम गर्छ । मानसिक रोगको लागि यस अभ्यासको उपयोग डा. विलियम ब्राउनले लडाईका मानसिक रोगीहरूको हितको लागि गर्नु भयो । उहाँलाई यसमा जुन लाभ भएथ्यो त्यो सबैको लागि मार्ग प्रदर्शक छ ।

रोगीलाई लेटाएर यसको अभ्यास गराउनु राम्रो हुन्छ । जब रोगी एक साधारण ओछ्यानमा लेट्छन् तब उसलाई आफ्नो एक एक अङ्गमा ध्यान एकत्रित गर्न भन्नु पर्छ । यसरी शरीरको विभिन्न अङ्गहरूमा ध्यान एकचित्त गर्नाले रोगीको मन बाहिरको कुराबाट हटी शारीरिक क्रियामा पर्न जान्छ । रोगीसंग भनिदिनु पर्छ कि उसले एक एक अङ्ग खुकुलो भएको अनुभव गर्नू भनेर । यसपछि उसलाई श्वास लिएको छोडेकोमा ध्यान केन्द्रित गराउनु पर्छ । पहिले रोगीलाई सुतिराखेको मानिसले श्वास फेरे झैं फेर्न लगाउन पर्दछ । यो काम रोगीको अगाडि आफैंले गरेर देखाउनु पर्छ । रोगीले अनुकरणमात्रै गर्छ । अनि रोगीलाई निद्रा लाग्छ । यो निद्रा रोगको विनाशक हुन्छ । शरीरमा शिथिलता ल्याउन तथा ध्यान केन्द्रित गराउन चिकित्सकले

रोगीको शरीरमा बिस्तारै बिस्तारै मलिदिनु राम्रो हुन्छ । यसबाट निन्द्रा लाग्नमा सहायता पुऱ्याउँछ । जब रोगीले २–४ पल्ट यस अभ्यासलाई चिकित्सकको अगाडि गर्छ तब उसले स्वतन्त्रसँग चिकित्सकको अनुपस्थितिमा पनि गर्न सक्छ । रोग जति जटिल हो त्यति नै बढि अभ्यास गर्नु पर्छ । कसैले यो अभ्यास दिनको एकपल्ट, कसैले दुईपल्ट गर्ने गर्दछन् । जिहान र संध्याको समय यसलाई उपयुक्त छ ।

आनापानसतिको प्रत्यक्ष लाभ लेखकले एक विद्यार्थीको अनिन्द्राको रोग हटाउनुमा देख्यो । त्यो विद्यार्थी तीन वर्षदेखि अनिन्द्रा तथा भयानक स्वप्न देख्ने रोगले पीडित थियो । लेखकले त्यो विद्यार्थीलाई भिक्षु जगदिश काश्यप कहाँ लग्यो । उहाँले विद्यार्थीलाई एक आराम कुर्सीमा शरीर खुकुलो पारी बस्न लगायो । उनीसँग स्नेहपूर्वक केही कुरा गरेर आफु पनि बसे र सुतिराखेको मान्छेले श्वास फेरे झैं उहाँले पनि श्वास तानेर छाडेर देखाउनु भयो । रोगीलाई पनि त्यस्तै गर्न लगायो । उसको नाक बजिरहेको सुनिन्थ्यो । त्यस समय सम्पूर्ण वातावरण शान्त थियो । लेखकको अगाडि नै रोगीलाई निन्द्रा लाग्यो । उनी त्यहि मेचमा धेरै बेरसम्म सुतिरह्यो । त्यसपछि आफ्नो घरमा पनि उनी दिनहुँ त्यस्तै गरी सुत्न थाले । भिक्षुको शिक्षा, उहाँको शान्त व्यक्तित्व, राम्रो निर्देशन तथा अभ्यासले गर्दा नै रोगीलाई यसरी निद्रा लागेको थियो । उही रोगीलाई रोगको द्वेष हुने मानिसहरूको लागि मैत्री भावनाको अभ्यास गराइयो । फलस्वरूप उक्त रोगीको अनिन्द्राको रोग र साथै मानसिक चिन्ता समाप्त भयो ।

माथिको प्रयोग देखेपछि लेखकले उक्त भिक्षुकहाँ अरू धेरै रोगीहरू आनापानसति गराउन लगे । उनीहरूको स्वास्थ्य लाभमा धेरै मद्दत मिल्यो । वास्तवमा यस अभ्यास द्वारा दिइएको निर्देशन रोगीको अचेतन मनमा सजिलैसंग पस्छ । यस अभ्यासले गर्दा बाहिरबाट आएको निर्देशन रोगीको आफ्नै आत्म – निर्देशन बन्न जान्छ । यसबाट उसको इच्छा शक्ति बलियो हुन्छ र अनेक अभद्र विचारहरू उसको मनबाट सजिलैसंग छुट्छ । मानिसको कुनै पनि विचार तब मात्रै सफल हुन्छ जब त्यो उहि रूपमा अचेतन मनभित्र प्रवेश गर्दछ । यदि कसैले आफुले आफैंलाई सन्निर्देशन दिन्छ भने त्यो निर्देश परनिर्देश बन्न जान्छ । यसरी आरोग्यको सन्निर्देशले रोग बढाइदिन्छ । निर्देशलाई सफल बनाउनु छ भने रोगीले सबै विचारहरू मस्तिष्कबाट हटाउनु तथा यसरी विचार शून्य भएर सुत्नु नितान्त आवश्यक छ । आनापानसतिले गर्दा मनुष्य विचार शून्य हुन्छ । यस्तो विचार शून्यताको अवस्थामा चिकित्सकको सन्निदेश रोगीको आन्तरिक मनमा पस्छ । मानसिक शैथिलीकरण अथवा सुतिराखेको बेलामा चिकित्सकको निर्देशनले रोगीको मनमा आरोग्यको भावना जागृत गराउनमा मद्दत गर्दछ अनि यी भावनाहरूले रोगीलाई आरोग्य बनाई दिन्छ । स्मरणीय छ कि जब कसैको चेतन मन सुत्दछ तब उसको सम्पूर्ण मनै सुतेको हुँदैन । उसको अचेतन मन त्यसबेला जागिराखेको हुन्छ र जसरी हामी अचेतन अवस्थामा निर्देश दिन्छौं त्यसले त्यस्तै प्रकारले यसलाई उसको आन्तरिक मनमा पुऱ्याइ दिन्छ र यसबाट रोगीलाई लाभ हुन्छ ।

आनापानसतिको अभ्यास मानिसको अहंकार हटाउने सर्वोत्तम उपाय हो । अहंकारको वृद्धि नै रोग मूलक हो । जहाँ जहाँ अहंकार बढ्छ, त्यहिं त्यहिं मानिसमा सन्देह गर्ने प्रवृति बढ्छ । यसको कारणले गर्दा मानिसले आफ्नो हितको लागि जे पनि सोच्दछ ती जम्मै अकल्याणको कारण बन्न जान्छन् । अहंकार हटाएमा शंका गर्ने मनोवृत्ति हट्छ र यसरी मूल प्रवृत्ति नै हट्दा खेरि अचेतन मनको ध्वंसात्मक प्रवृति त्यसै शान्त हुन्छ । प्रवृत्तिहरूको शान्त गर्नुमा श्रद्धाको मनोवृत्तिले पनि धेरै काम गर्दछ । यदि रोगीलाई आनापानसतिको महत्त्व नबुझाइकन उसलाई श्वास फेर्नुमा ध्यान केन्द्रित गर्न लगाई अभ्यास गरायो भने पनि यसबाट लाभै हुन्छ । तर यसको महत्त्व अरू बढ्छ जब धार्मिक तत्त्व यस अभ्याससंग जोडी दिन्छ । जुन मानिसको अहंकार बढी छ अर्थात जो आफ्नो धन, बुद्धि अथवा सामाजिक स्थितिलाई विशेष महत्त्व दिन्छ, उनीहरूलाई यो अभ्यास गर्न गाह्रो हुन्छ । यो अभ्यास सरल चित्त हुनेहरूका लागि सजिलो लाग्नेछ । यसबाट मानसिक रोगहरूमा मात्रै लाभ हुने नभई मानिसको सामान्य मानसिक शक्तिको पनि धेरै वृद्धि गरी दिन्छ ।

(साभार: धर्मकीर्ति, १९७९)

नेपालका महान् सपूत

सिद्धार्थ गौतमको

जन्म, सम्बोधि र महापरिनिर्वाण दिवस

२५३१ औं बैशाख पूर्णिमाको

उपलक्ष्यमा

हार्दिक शुभ-कामना

क्रिष्टल ऊलन इण्डष्ट्रिज (प्रा०) लि०

बालाजु औद्योगिक क्षेत्र

फोन ४१०१७४

बिक्री कक्षः ह्व १-९९, ज्याठा टोल

काठमाण्डौ-३

फोन २-११९३२, २-१५७६१

★ कपिलवस्तु जाने बाटो बन्द छ

श्री ५ बाट पटक पटक कपिलवस्तु क्षेत्रको संरक्षण र विकासका लागि पुग-योजना तयार गर्न निर्देशन भएर पनि पुग-योजना तयार नगर्ने, कपिलवस्तु सम्म पुग्ने बाटो समेत पनि नबनाउने श्री ५ को सरकारको कुरुप नसकिने चालको फलस्वरूप गत विश्व बौद्ध सम्मेलनका सहभागीहरूलाई लुम्बिनी-बाट कपिलवस्तु लान्दा भएको लाजमर्दो स्थितिको फलस्वरूप माथिको विशेष आदेश बमोजिम कपिलवस्तु जाने बाटो बन्द गरेको समाचार छ ।

विश्व बौद्ध सम्मेलनका सहभागीहरूलाई अन्तिम समयमा लाएर लुम्बिनी र कपिलवस्तु जाने कार्यक्रम थियो । विदेशी पाहुनाहरू लुम्बिनीबाट कपिल-वस्तुतर्फ गइ सकेपछि तर फर्कनु अघि पहिलेनै नबनेका बाटो बाट लगेको समाचार छ । [सुनेका आए अनुसार स्थानीय जनताले बाटो बन्द गराउनमा जानी जानी पहिले नबनेको पानी धुनी खालो गरेका थिए ।] यसले साँढे काठमाण्डौ फर्कनु पर्ने अतिथिहरूले ठूलो दुःख र कठिनाई भोग्नु परे । यस घटनाका सम्बन्धमा कुरा उच्च स्थानमा पुगे पछि कपिलवस्तु जाने बाटो बनाउन 'विशेष आदेश' दिएको । र अहिले बाटो र बाटोमा पर्ने पुल निर्माण भई रहेको छ ।

★ मायादेवी मन्दिर भित्र गणेश र भगवतीको मूर्ति !

बुद्ध जन्मस्थल लुम्बिनी स्थित मायादेवी मन्दिर भित्र गणेश र भगवतीका मूर्ति पनि राखिएका छन्-के यो कुरा तपाईलाई थाहा नभएको होला, तर सत्य हो । लुम्बिनी पुग्ने मान्छे मध्ये पहिले मायादेवी मन्दिरलाई 'जन-देखी' यात्री स्थलमा हिसाब गरिने गरिएको कुरा यहाँ, अहिले यति स्थलमा स्थित ब्राह्मण-पुजारीले हिन्दुहरू यस मन्दिरमा दर्शन गर्न गएमा 'देखी' फेरि पूजा गर्न लगाएर बाह्र तेह्रौं थाप्लोको मूर्तिको यात्री पङ्क्तिको दोस्रोमा गणेश र भगवतीको मूर्तिहरू स्थापित राखिका छन् ।

लुम्बिनी दर्शन गर्न जाने बहुसङ्ख्यक नागरिकको मूर्ति (सिद्धार्थ गौतमकी मूर्ति) मा चढाईने पैसा पुजारीले कोचेका लाइकन उक्त पुजारीलेनै लिने गरी आएकोमा यति गुनासोहरू छन् ।

★ विश्व विद्यालयका विद्यार्थीहरू

कीर्तिपुर बहुमुखी क्याम्पस नेपालको इतिहास, संस्कृति र पुरातत्व विभागको लुम्बिनीमा विद्या-र्थीहरूको एक टोलीले भ्रमण, लुम्बिनी र कपिल-वस्तुको पुरातात्त्विक सर्वेक्षण गरेका थिए । सर्वेक्षण भ्रमण गर्नेहरू मध्ये एम. ए. (संस्कृति) दोस्रो वर्षका छात्रहरू हरि प्रसाद पंथ, शेर बहादुर राजवंशी र सुधि राज गौतमले लेखु आएको, सोरठावली (वैशाख ६, ०४१) सम्बादकलाई चिठ्ठि अन्तर्गत प्रका-शित चिठ्ठीको केही अंश-

कपिलवस्तुको तिलिहवा र गोठिहवाका अशोक स्तम्भहरूको ऐतिहासिक महत्व सर्वविदित छ । तर अहिलेसम्म तिलिहवा स्तम्भ आसपासको तिनि वटा मूर्तिहरूलाई बाहेर अन्यत्रबाट आएको र अर्कोतिर गोठिहवा स्तम्भ सम्बन्धमा ओझेल पारिएको पनि सबैले देखाएको छन् । यसो भएको इतिहास यसरी कोरिएको छ कि ?

गोठिहवाको भग्न स्तम्भ र स्तूपावशेषको दिक्षो

सार्थ बिहार भग्नावेषको क्षेत्रलाई भने काँडेदार तारले घेर्ने योजना अन्तरगत केही काम भएको रहेछ । तर वर्तमान स्थिति हेर्दा त्यस स्थलमा मानिसको खनजोत, गाई वस्तुको गोठ र प्राचीन स्थलमा बाली लगाई राखेको समेत पाइएकोले उक्त स्थलको संरक्षण कार्य पूरा हुन्जेल त्यहाँको स्थिति के हुने होला, सोचनीय देखिन्छ ।

"प्राचीन कपिलवस्तु (गौतम बुद्ध राजकुमार सिद्धार्थको दरबार) अर्थात् वर्तमान तिलौराकोटका उत्खनित स्थल र भग्नावशेषको समेत उचित संरक्षण भएको देखिंदैन । धार्मिक र अन्य कारणले मानिसको आवागमन रोक्न नसकिने ती ठाउँको संरक्षण गर्न कठिन छ तापनि कलिकति खर्च गर्दा नसकिने चाहि होइन ।"

"तिलौराकोटको पूर्वी ढोका अगाडिको एक महत्वपूर्ण प्राचीन ढिस्को विधिवत् उत्खनन हुनु अघि नै स्थानीय मानिसद्वारा तहस नहस हुन लागी सकेको देखिएकोले तत्कालै यसको संरक्षणमा ध्यान जानु जरूरी छ ।" ★

'इनाप' दक्कले उप्वःसिनं ब्वनिगु नेपालभाषाया पौ खः

'इनाप' य् छिगु च्वसु पिकायेगु धंगु हे यक्वः ब्वमिपिन्त ब्वंके बीगु खः ।

'इनाप' य् छिगु च्वसु बिया दिसँ, छिगु अभिव्यक्ति, बिचाः भावना फयां फक्वः उप्वः मनूया दथुइ थ्यंका दिसँ ।

'इनाप' या निंति च्वसुया विषय न्ह्यागु जूसां ज्यू ।

"इनाप" वाः पौ थाय्मरू, चसः यें, नेपाः ।

"रोगीया सेवा हे जिगु सेवा खः ।"

– बुद्ध

छितः हथाय् जुइबले, छुयाय् छुयाय् जुइबले, मदय्कं मगाइबले
जिपिं न्ह्यचिले छितः गुहालो बीत । थी थी वाःस
माःसा जिमिसं बी । छित माःगु वासःत
सायद जिमिथाय् दुला ! ?

ओम फर्मा
न्यू रोड, काठमाण्डौ

० इतिहास

बुद्धनाप खँलाबला

– राहुल सांकृत्यायन

[थ्व लेख बुद्धकालीन इलय्या बैशालीया सेनापति सिंहया आत्म जीवनी खः । थुकी सेनापति सिंहं बुद्ध नापलाबले जूगु खँलाबला न्ह्यब्वया च्वना । राहुल सांकृत्यायनया धापूकथं सेनापति सिंहं अप्पाय् च्वया तःगु आत्म जीवनीया थ्व अनुवाद खः । – सं०]

बुद्धया दिव्य सौम्य मूर्ति दुथाय् जिपिं थ्यन । छखे पाखे कूटागारया वसपोलया थःगु कुटी – अंधकुटी दु । गुकिया लिस्ये च्वंगु तधंगु चुकय् थौं वा मव, मखुसा फूसया तधंगु धर्ममंडपय् च्वना बिज्याइगु जुई । गंधकुटीया लिक्कसं छगु आसनय् बुद्ध आसीन जुया बिज्यागु दु । ल्यूने जबय् पाखे अरूण वर्णया काषाय फिनातपिं यक्को भिक्षुपिं विनीत भावं च्वना बिज्यागु दुसा मेखे देपाय पाखेनं उत्तिकं हे काषाय फिनातपिं भिक्षुणिपिंनं दु । न्ह्याने पाखे अलग अलग गृहस्थ मिसा मिजंत फेतुना च्वंगु दु । छह्म छम्हेस्यां दत्तले न्ह्योनेसं वया वा तापाक्कं हे सां श्रमण गौतमयात वंदना याइगु, हाकनं ननिमवासे थत छिछिथाय थासय सुम्कतुं फेतू वनिइगु । पीभत मां नापं मिसात दुथाय् फेतू झाल । जित थ्व व्यवस्था अतिकं बांला ताल । जित धासा श्रमण गौतम नाप छुं न्ह्यसः तय माला च्वंगु, उकें वसपोलया लिक्कसं वना । वंदना याना छखे लाक फेतुना । जि धया–

'भन्ते गौतम ! जिला बहुकृत्य बहुकरणीय, लिच्छवि सेनापतिया ज्या थुकथं हे जुइ । छुं न्ह्यो निस्यें छलपोलया दर्शन व छुं न्ह्यसः तय्गु निंति वय मास्ति वगु खः तर विघ्न बाधाया कारणं वय मफत ।'

बुद्ध – 'छला लिच्छवि सेनापति सिंह खः । शत्रु पक्षया घाइते प्रतिनं छं गुगु उदारता–दया क्यन, व तच्चकं च्वछाय वहगु ज्या खः । थगु दयाया क्षेत्रयात बढय् याना येंकेमा । अले गुबले व दयाया क्षेत्रय् शत्रुतय्तनं दुथ्याकेगु याइ, उबले मनूयाके नं देवभाव बल धका जि धया च्वना ।'

जि – 'तर थ्व भन्ते ! चिकिचाधंगु जक ज्या खः ।'

बुद्ध – 'चिधंगु ज्या मखु व । ज्या या महत्व उकिया कम अप्पोलय् निभर जुइगु मखु । थला निर्भर जुई हृदयमा तधं चिधंलय् । व वाहेकं जि छंगु बारे मेमेगु गुणतनं न्यना तयागु दु वहे ल्वापुया अवसरय् । जि स्यू, छ बहुकृत्य–बहुकरणीय ख । ठीक जू गुगु न्ह्यस न्यने मास्तिवगु खः न्यं ।'

जि – 'भन्ते ! छपिनि विरोधीतस्यें धैजुया च्वनिकि श्रमण गौतम नास्तिक ख । आत्मा व परलोक यात मानय् मया । गुपिं मनूतयसं छपिनि उपर थुकथं आरोप तैजुगु खः, छु इमिसं खःगु खँ ह्लाना च्वंगु खःला वा छपिनि उपर झूठा आरोप लगय् याना जुगु खः ?'

बुद्ध – 'खः सेनापति ! इमिसं खःगुहे खं धया च्वन । जित झूठा आरोप लगय् याना च्वंगु मखु । जि छुंनं थुजोगु आत्मा यात मानय् मयाना गुगु निगु पल तकं वहेतुं जुया च्वनी, छगु पूरा जन्म वा छगु म्हं मेगु ह्मय् वनिइगु नित्यध्रुव आत्मा यागु खंतला छखेहे ति । छु सेनापति ! छं थत आनं बुबलेयें हे समझय् जुया च्वनाला गुबले छ धुलय् म्वल्हुया (पांसु–फिडा) जुइगु ई खः ।'

सिंह – 'ठीक धैबिज्यात भगवान् । जि बराबर

चा कि जि थःगु हे ज्ञान, थगुहे रुचि, थगुहे प्रवृत्तिइ बराबर परिवर्तन जुया वगु स्वया च्वना, खना च्वना ।

'जित सन्देह लगय् जू कि जि तक्षशिला लिहां वयागु बखतय् वहे मखु गुबलय् जि तक्षशिला वनागु बखतय् खः । जि निगुं अवस्थाय् गुगु तच्वंकं परिवर्तन खना; सिर्फ शरीर खनाः व मनूतय 'आत्मा आत्मा' धका चिल्लायदंगुया कारणं याना जि आतले आत्मायात मानय् याना च्वनागु खः । यदि भगवान् ! थुकथं परिवर्तनया कारणं छुं नं नित्य–ध्रुव आत्मायात मानय् मयाय्गु खःसा थ्व जित तसकं ठीक जू ताल ।'

बुद्ध – 'थ्वहे आत्मायात मानय् मयागु कारणं जित जिमि विरोधीतस्यें नास्तिक धया जुइ । जि छुं नं वस्तु– जड-चेतन, देव-ब्राह्मणयात नित्य ध्रुव माने मयाना । नित्य-ध्रुव आत्माया विचा खालि भ्रम व लोभया कारणं उत्पन्न जुइगु खः । जीवनयात इन्कार मयाना जि सेनापति ! किन्तु जीवन खुसीया प्रवाह खः, गुगु हरेक क्षणय् न्हू न्हू जुया पिज्वइ । यदि न्हू धैगुहे जुया मवइगु जूसा फ्रीगु दक्को सुकर्म, फ्रीगु दक्को सुविचार, फ्रीगु दक्को सुवचन निष्फल जुइ, छाय धासां नित्य–ध्रुव जीवनय् उकिया छुं हे प्रवाह जुइ मखु । जिला जीवनयात न्ह्याबलें न्हूगु बनय् जुगु मानय् याना, जि उकियात उकथं मानय् मयाना गुकथं कि ब्राह्मण, परिव्राजक वा नेमेगु तीर्थिक तयसं मानय याना च्वन । उकें इमिसं जित नास्तिक धाई । तर, जि सेनापति! जीवनयात इन्कार मयाना, जीवन तधंगु रूपय् वनिइगु सम्भावना यात इन्कार मयाना । उकें जिगु बारय् खःगु खें ह्लाइ पिसं जित आस्तिकनं धायमा ।'

जि – 'जि धाय् सच्चा अर्थय् छपि आस्तिक खः छाय् कि जीवनयात नित्य–ध्रुव मानय् याना गुह्यस्यां उकी छुं नं सुधारयाय् थाय् मदय्की उजोम्हं जीवन मानय् यायगु मयायगु बराबर खः ।'

बुद्ध – 'आत्मा नापं गुगु धारणा, गुगु अकर्मण्यता फैलय् जुइ, उकियातहे स्वया जि धया च्वना– आत्माया दृष्टि – विचार – मिथ्यादृष्टि खः । गुह्यस्यां नित्य–ध्रुव माने याई, वं छाय् जीवन बदलय् यायगु कोशिश याई? वला सिर्फ भाग्यवादी, अकर्मण्यतावादी हे जक जुया च्वनी ।'

जि – 'जि थुल भन्ते ! भगवान यथार्थवादी खः, अयथार्थवादी मखु; वस्तुवादी खः, कल्पनावादी मखु । भन्ते ! हाकनं जि छपिनि विरोधी श्रमण ब्राह्मण पित धया जुगुनं न्यना कि श्रमण गौतम अक्रियावादी खः । उकथं धया जू पिसं छु भगवानया बारय् खःगु खं ह्लागु खःला, वा भगवान उपर मिथ्या आरोप लगय् याना च्वंगु ?'

बुद्ध – 'छगु अर्थ सेनापति ! उमिसं खःगुहे खं धया च्वन । उजोपिं नं श्रमण ब्राह्मण दु गुमिसं नयगु त्वता द्यांलाना ह्म सुकय् याय्गु, प्राण त्वतेगु तक यातनं क्रिया धैजुया च्वन । इमिसं धया जुईकि थुज्वगु क्रियां गुलांगु पापं छुटय् जुइ, मनू पापहे मदुह्म जुया बिइ । जि उकें सेनापति ! उमिगु थ्व विचाः यात मुर्खज्या धया च्वना । जब आत्मा व ह्म यात अलग मानययाइ, तब ह्म सुकय् याना गुकथं आत्मा शुद्ध जुई सेनापति ! यदि अथे खःसा लं हिइबलय् ह्मनं सफा जुइ । थ्व उमिगु मिथ्या ज्ञान खः, धात्थेगु अपरिपक्व धर्म खः गुगु इमिसं मतितया च्वनकि द्यांलाना, नांगा, ह्मयात कष्ट बिया च्वनेवं जीवन शुद्ध जुया बिइ । जि सेनापति ! यक्को दं तक तसकं तसकं थाकुगु तपस्या यानागु दु । ज्या यानागु दु । जि खःना, उकिं जीवनय् छुं नं प्रभाव मलाकू । जीवनय् प्रभाव लाकिइगु खः फ्रीगु विचार, फ्रीगु मन–संयम, राग – द्वेष – मोहया कारणत तापाकेगु चेष्टा । थुकथं सेनापति ! जि अक्रियावादी खः । गुकियात श्रमण ब्राह्मण तसें क्रिया धागु खः उकियात जि अक्रिया धया च्वना । उकथंहे सेनापति ! जि क्रियावादी नं खः; छायधासां जि सुकर्म, सुवचन, सुविचारयात मानय याना । उकिया कारणं जीवन उच्च जुइगुलिइ जि विश्वास याना ।'

जि – 'बांला भन्ते ! भगवानया अक्रियावाद, धात्थें च्वय यंकिइगु खः भन्ते ! भगवानया अक्रियावाद । जि नं इपि श्रमण ब्राह्मण पिनिगु क्रियावाद यात मूढ–धर्म, बाल–धर्म मानय याना ।'

बुद्ध – 'थ्व हे ला जि धैच्वनागु, सेनापति !'

जि – 'भन्ते भगवानया विरोधी धया जुई कि श्रमण गौतम तप – तेजहीन खः । छु इमिसं धागु ठीक खला ?'

बुद्ध – 'सेनापति ! छुकियात इमिसं तप तेज धया च्वन, व जि मथू । यदि तपया अर्थ इमिगु बिचारय् शरीरयात सँवारय् मयायगु, शरीरयातहे दक्कों मानय् याना उकिया सेवाय् लगय् जुइगु खःसा उकियात जि मानय् याना । जि सेनापति ! चरम पंथय् वनीगु निगुं प्रकार यात ठीक मजु धया च्वना । न त मनूनं एकान्तवास च्वना शरीर सँवारय् यायगु जक ठीक जुइ, न त शरीर सुकय् याना उकियात अकर्मण्य यायगु ठीक जुइ । जि इपि निगुं चरम पंथयात त्वताः मध्य मार्गय् वनेमा धैच्वना, थुकियात हे धैजुल कि श्रमण गौतम तप–तेजहीन ख ।'

जि – 'धन्य खः भन्ते ! भगवानया मध्यमार्ग कल्याणकारी खः भन्ते । भगवानया थ्व मध्यमार्ग । भन्ते निगंठ ज्ञातुपुत्रयाके जि न्यनागु ख....'

बुद्ध – 'म्वाल, त्वःता च्छ व सेनापति ! कि निगंठ ज्ञातपुत्रं जिगु बारे न्ह्याग्गु हे कना तगु जुइमा । वं धाःगु कनाः न्यनां छंत जित छुं हे फाइदा दइ मखु । सेनापति ! छं मेगु छुं न्यने मागु दुसा न्यं ।'

बुद्धया बुद्धगम्य हृदय दुने थ्येंक दुहां वनिइ कथं ब्यूगु उपदेशं जित तसकं प्रभावित याना बिल । गुबले वसपोलं थ विरोधी पिसं यागु निन्दा तकनं न्यनेत अनिच्छा प्रकट याना बिज्यात अबले जि थुल कि बुद्ध धात्थें हे अनुपम पुरुष, द्विपदोत्तम ख ।

जि संतुष्ट जुसे धया–

'भन्ते ! भगवानया बारय् जि गुकथं न्यना तयागु ख उकिया सिवेनं अप्पो श्रेष्ठ खना छपि । जि बुद्ध–धर्म-संघया शरणय् वया, थौनिस्यें भन्ते ! भगवान जित छपिनि श्रावक (अनुयायी) समझय् जुया बिज्याहुँ । कने संघ सहित ह्निनसिया जिगु भोजन स्वीकार याना बिज्याहुँ ।'

(साभारः पुस्तक 'सिंह सेनापति')

ख्युँयात ख्याना छोय्त
माःमागु हलंज्वलं
धाःधाःगु मत
मिजिथाय् दु ।

भिंतुना

सुप्रिम इलेक्ट्रिक प्रा. लि.
६/९४ धर्मपथ,
काठमाडौं, नेपाल ।

आत्माया परिक्षण

न्ह्यप्पु, छिं स्यू हे ज्वो, निगः स्वाना तःगुथें च्वं। जवगु बागः व देपागु बागः छगः न्ह्यप्पु दयाच्वंगु खः। जवगु बागःनं देपागु ह्लाः तुति संकी, देपागु ह्लाय्, ह्लाय्पं, मिखानाप स्वापू तं। छिं मचाय्क याःगु ज्या स्वंहा (अर्थ चेतन मन) अप्पो यानाः थ्व हे खः। देपागु बागःनं जवगु ह्लाः तुति, मिखा, ह्लाय् ह्लाय्पंया भाला काइ। भाय् ह्लाय्गु, हिसाब याय्गु फुक्कं थ्वं हे कत्ताना च्वनी। थुकियात हे मुख्यगु मन धाय्छि। थुपि निबागःयात स्वाना च्वंगु भागयात कर्पस कलोसम धाइ।

वैज्ञानिक माइकल गाज्जानिं भिक्कि नांह्म छह्म मय्जु सःतल, गुह्मस्या कर्पस कलोसम चबुइ धुंकल। जवगु बागः व देपागु बागः न्ह्यप्पुया छुं स्वापू मबुह्म खः व मय्जु। भिक्कि न्ह्यने च्वंगु च्वसा ल्ह्वनेत देपागु ह्लाः छोत, तर वं सफू ल्ह्वन। खापा चाय्केत देपागु ह्ला न्ह्याकल, तर व ह्लातं अखतं फं खापा तित। वं छु छु याय्त सन, वयागु देपागु ह्लातं भ्याः भतिचा हे माने मयाः। वया देपागु ह्म स्वय्बले मेह्म मनूथें जुया वन। वं मती तःथें छुं नं ज्या देपागु म्हें मयात। जवगु ह्म वं धाःथे दनि। थुकथं भिक्कि मय्जु निह्म मनू– जवह्म व देपाह्म – स्वानाः छह्म जुया च्वंह्म थें जुल। छगू हे ह्मय् निह्म मनू! अय्सा छु मनूयाके निगू आत्मा दुला!??

जूगु खें थुकथं खः– भिक्कि मय्जुया जवगु व देपागु ह्म छुटे जुइ धुंकल। उकें जवगु न्ह्यप्पु बागनं कत्ताना च्वंगु देपागु ह्म व देपागु न्ह्यप्पु बागनं कत्तानाच्वंगु जवगु ह्म नं छुटे जू थें जुल। न्ह्यप्पुइ विचाः याइगु मुख्यगु भाग जवगु बागनं मती तःगु छुं नं ज्या देपागु ह्ला तुति माने मयाइगु जुल। थुकि सी दत कि जवगु बागःनं देपागु बागःयात, देपागु बागनं जवगु बागःयात कत्ताना च्वनी– यदि इपिं निगूया दयुइ कर्पस कल्पेसनया स्वापू दुसा। 'आत्मा' या सिद्धान्तयात कय्च्याना च्वंपिसं अले धाल– मुख्यगु आत्मा देपागु न्ह्यप्पु बागलय् दु। थुकिं हे विचाः याई। थुकिं हे न्ह्यप्पु छगलं कत्ताना च्वनी। जवगु न्ह्यप्पु मदुसानं मनू म्वाय्फु। उकें 'आत्मा' देपागु न्ह्यप्पु बागलय् दु धापिं दत।

देपागु न्ह्यप्पुई आत्मा दु धाइपिं अबले सिमां कुतुं वःथें जुल गुबले क्रिश्चियन नां जुया च्वंह्म दुर्घटनाय् लाःह्म छह्म मनूयात अपरेशन यानाः देपागु न्ह्यप्पु बागः लिकाय् माल। अजुचायापूगु खें! 'आत्मा' दु धयातःगु देपागु न्ह्यप्पु लिकासां व मनू म्वाना हे च्वन तिनि!!

आत्मा न्ह्यप्पु छगलं न्यंकभनं फैले जुया च्वंगु दु जुइ– आत्मवादी पिसं धाय्फु। तर न्ह्यप्पुयात वाकूयाना छ्यनं पिनेनं म्वाका तयफु धयागु दसि अःपुक हे बीफु। धाय्बले 'आत्मा' वाकू जुल, गुगुकि आत्माया परिभाषाकथं जुइ हे फंमखु।

उकें श्वाश्वत, चीरनित्य, अपरिवर्तनशील, अजर अमर आत्मा गन दु ले?!

(साभारः प्रज्ञा दर्शन, १/१)

★

थ्व विशेष अंकया लागि अनुदित लेखत धर्मकीर्तिया दुजःपिं मदन मानन्धर, सोभियत तुलाधर, प्रकाश बज्राचार्य व रमेस तुलाधरं अनुवाद याना दीगु खः।

बुद्ध-धर्म : वैज्ञानिक परीक्षणय्

– ऊ नु

भगवान बुद्धं उपदेश याना बिज्याःगु धर्मया सत्यता थुगु जीवनय् हे परीक्षा याना स्वये फु। थनि नीद्वःत्या दं ह्लापा भगवान बुद्धं धया बिज्यात, संसारय् गुगुं नं वस्तु द्रव्यतः सत् मखु। द्रव्य धका धाइगु सूर्य, चन्द्र, ग्रह, नक्षत्र, पर्वत, सिमा, पृथ्वी, लः अथवा मनूतये शरीर आदि दक्व भौतिक वस्तु प्रज्ञाचक्षुं विश्लेषण याना स्वयेबले गुगुं वस्तु हे द्रव्य कथं लुइके खंके फइ मखु। बरु उपिं व्याक्कं हे धातु धयागु स्वभाव मात्र कथं जक लुइके खंके फइ। वसपोलयागु थुगु उपदेशया सत्यता थौंया विकसित विज्ञानं प्रमाणित जुया च्वन। अझ धाःसा झिंगुंगुगु शताब्दी तकया भौतिक विज्ञानवादीतयेसं तक वस्तुया विश्लेषण यायेबले वया सर्वसूक्ष्म अंश परमाणु (ATOM) या रूपय् लुइ धका धया च्वंगु खः। इमिसं उगु परमाणु द्रव्यया पुनर्विभाजन याये फइ मखु धका नं धया च्वंगु खः। परमाणुया परिणाम बारय् इमिसं धया च्वंगु खः, छपाः भोंतय् ३/५ इञ्चया ध्वः छध्वः साला उकियात झिगू कोटि व्वति थलाः छव्वतिया बराबर परमाणु परिमाण जुइ। तःसकं सूक्ष्म जुया व सामान्य सूक्ष्मदर्शक यन्त्रं (माइक्रोस्कोपं) हे नं खने दइ मखु। विशेष कथं दयेका तःगु इलेक्ट्रोन–माइक्रोस्कोपं स्वःसा हे जक खंके फइ।

उकिं भगवान बुद्धयागु 'गुगुं नं वस्तु द्रव्यतः सत् मखु' धयागु उपदेशयात शायद झिंगुंगुगु शताब्दी तकया वैज्ञानिकतयेसं तक उपहास याः जुइ। रूपया बारय् भगवान बुद्धं धया बिज्यात, 'रूप चाहे तःधनेमा चाहे चीधनेमा व सूक्ष्म–सूक्ष्मगु परमाणुया समूह खः। लिसें वसपोलं थ्व नं धया बिज्यात परमाणुया दयुइ छगू आकाश धातु दइ। हानं आकाशं परिच्छिन्न जुया हे छगू परमाणु मेगु लिसे सम्बद्ध जुइ फइगु खः।' वसपोलयागु थुगु हे खें शायद झिंगुंगुगु शताब्दीया वैज्ञानिकतयेत तक पत्याः याये बहः मजू जुइ।

रूपया बारय् भगवानं हानं मेगु खें धया बिज्यात व्याक्क रूप उत्पन्न जुया नष्ट जुयावं च्वनी। उपिं रूपया आयु चित्तया झिन्हेगु क्षण बराबर खः। गुलि मनूतयेसं चित्त धयागु जन्म निसें कया मृत्युपर्यन्त थ्यंकं छगू हे जुइ धका भालपी। तर वास्तवय् खें थथे मखु। बरु चित्त क्षण क्षणय् उत्पन्न जुइ हानं क्षण क्षणं नष्ट नं जुयावं च्वनी। छगू पलकया दुने चित्त लखं लखको कोटां कोटिको उत्पन्न जुया नष्ट जुइ। परमाणुया आयु अजागु झिन्हेगु चित्त क्षणया बराबर जुइ। अर्थात् गुलि ईया दुने झिन्हेगु चित्त उत्पन्न जुया नष्ट जुइ, उलि ईयाया हे दुने छगू रूप उत्पन्न जुया नष्ट जुइ। थुकथं उत्पाद व भंग तःसकं हे याकनं याकनं जुइगु जुया मनूतयेत भ्रम जुइकि, रूप ताकाल तकं च्वनीगु छगू पदार्थ खः। थुगु कथं यागु रूपया अनित्य स्वभावय् झिंगुंगुगु शताब्दी तक पत्याः मजू।

१८९७ ईसवी जे. जे. थोमप्सोन (J. J. Thompson) धयाह्म छह्म वैज्ञानिकं परमाणु (ATOM) या विभाजन याना बिल। फलतः परमाणु सिबे नं तःसकं चीधंगु इलेक्ट्रान (ELECTRON) धयागु पदार्थया आविष्कार जुल। आर. ए. मिलिकान (R. A. MILIKAN) धयाह्म वैज्ञानिकं थ्व सिद्ध यात कि इलेक्ट्रान हाइड्रोजन छगः परमाणुया १८५० गू भागय् छगू भागति पायगः जुइ। थुकिं वस्तुया दकसिबे

चीधंगु भाग परमाणु खः हानं थ्व परमाणु धयागु विभाजन नं याये फइ मखु धयागु धारणाया अन्त जुल। अझ थ्वयां लिपा इलेक्ट्रानया नं वैज्ञानिक कथं परीक्षण यायेवं थ्व सिद्ध जुल, व छगू प्रकारया द्रव्य विशेष (PARTICLE) खः। हानं थ्व नं सिद्ध जुल, व द्रव्य नं मखु, बरु छगू तरंग (WAVE) जक खः। थुकथं वैज्ञानिकतयेगु थ्व धापू भगवान बुद्धयागु उगु उपदेशया तःसकं लिक्क थ्यन, गुगु उपदेशय् वसपोलं धया बिज्यात, रूपी धर्मया विभाजन् यायेवं गुगुं वस्तु द्रव्य लुइ मखु, अपितु व छगू धातु स्वभाव मात्र कथं खने दइ।

इलेक्ट्रानया परीक्षण गथे याइ धयागु बारय् जि थन छुं धाये मास्ते वः। गुगु वस्तु विशेषय् गबले प्रकाशया प्रक्षेप याना वनी, अबले वस्तुकं इलेक्ट्रान विकीर्ण जू वनी। हानं प्रकाशया प्रक्षेपन ज्या गुलि याकनं जुइ, इलेक्ट्रान उलि हे अप्वः विकीर्ण जुइगु जुइ। थथे जुया नं यदि प्रकाश नील वर्णयागु मजुल धाःसा इलेक्ट्रान अप्वः संख्याय् विकीर्ण जूसां उकिया विकीर्ण क्रियाया वेग अप्वः जुइ मखु। यदि प्रकाश नील वर्णयागु जूसा इलेक्ट्रानया विकीर्णताया वेग अत्यन्त तीव्र जुइ। छकू ख्युंसे च्वंगु कोठाय् गुगुं ह्लाय्कने द्योने जिंक सल्फाइड (ZINC SULPHIDE) पाउडर लाया उकी नीलवर्णया प्रकाशया धारा प्रक्षेप याःसा उगु वस्तुकं इलेक्ट्रानया कण पिहाँ वया पाउडरय् कुतुं वनी, अले हानं व पाउडर नापं प्यपुना अग्नि कणथें थोगु व च्याःगुथें खने दइ। थुपिं व्याक्क प्रक्रियाया प्रत्यक्षीकरण सामान्य मिखां जुइ मखु, बरु सूक्ष्म दर्शक यन्त्रं हे जक जुइ। थुकथंया परीक्षणं वैज्ञानिकतये थुगु धारणा बने जुल। इलेक्ट्रान छगू प्रकारया सूक्ष्म द्रव्य खः। हानं छगू मेगु कथं प्रयोग याना इलेक्ट्रान गुगुं द्रव्य मखु बरु व छगू तरंग विशेष जक खः धका सिद्ध यात। गथे एक्स–रे (X-Rays) धयागु प्रकाश किरण द्रव्य मखु, छगू तरंग जक खः। छाय्धाःसा नेगेटिभ (Negative) या ह्लाय्कने गबले व थ्यनी अबले वया क्रमशः हाकु–तुयुगु किचः जक खने दइ। थुकथं हे इलेक्ट्रानया परीक्षण यायेवं व नं थुगु रूपं हे जक खने दइ। खः व एक्स–रेयें तीव्र वेगवान मजू, उकिं हे वया परीक्षण ह्लाय्कने जुइ मखु। वैज्ञानिकतयेसं थ्वया हे कारणं इलेक्ट्रानया परीक्षण यायेत छगू प्रकारया लो (BRASS) या लिधंसा काल। छगू इंचया छिगू लाख भाग याना उकीया छगू भाग बराबर सालुगु लीपातायात निगेटिवय् तया इलेक्ट्रानयागु धाराया प्रक्षेप यायेवं उकी नं एक्स-रे थें क्रमशः हाकु–तुयुगु किचः खने दइ। थुकथं वैज्ञानिकत थुगु निष्कर्षय् थ्यन, इलेक्ट्रान द्रव्य नं खः हानं तरंग नं खः। महान वैज्ञानिक आइन्स्टीनया धापू खः, द्रव्य (रूप) व शक्ती छुं विशेष भेद मदु। छाय्धाःसा द्रव्य शक्तिया रूपय् परिणत जुइ फु. हानं शक्ति द्रव्यया रूपय् परिणत जुइ फु।

इलेक्ट्रान तःसकं सूक्ष्म जुइ। प्रकाश मदयेकं व खने दइ मखु। हानं प्रकाश थ्यनेवं व थःगु मूल थासं पृथक जुया वनी। वैज्ञानिकतये न्ह्योने थ्व छगू तःधंगु समस्या खः। वैज्ञानिकत गुगुं दिनय् थुगु समस्याया समाधान मालेगुली सफल जुल धाःसा हानं थ्वया परीक्षण याये फत धाःसा जिगु विश्वास दु अबले इलेक्ट्रान नं छगू तरंग मात्र हे सिद्ध जुइ। गणितया आधारय् गुलिं वैज्ञानिकतयेसं परमाणु गुगुं द्रव्य मखु बरु व मनूतयेगु चित्तय् जुइगु स्वभाव मात्र खः धका धाः। थःगु प्रयोगं इमिसं नं थ्व छन्हु सिद्ध याना क्यने फइ तिनि धयागु खेंय् जिगु पत्याः दु।

व्याक्क रूप (भौतिक वस्तु) मनूतयेसं मती तइथें छगू वस्तु मखु बरु व आपालं परमाणुया पुचः खः। थुपिं परमाणुया दथुइ आकाश धातु दया च्वनी। पेररिन (PERRIN) धयाह्म वैज्ञानिकं थःगु प्रयोगं नं थ्व सिद्ध याना बिल। १८९७ ईसवी जे. जे. थामप्सोनं (J. J. THOMPSON) इलेक्ट्रानया आविष्कार यासें निसें थौं तक ८ गू धातुया आविस्कार जुइ धुंकल। गथे १. इलेक्ट्रान (Electron), २. प्रोटोन (Proton), ३. न्यूट्रोन (Neutron), ४. न्यूट्रिनो (Neutrino), ५. पोजिट्रोन (Positron), ६. एण्टीप्रोटोन (Antiproton), ७. एण्टीन्यूट्रोन (Antineutron) व एण्टीन्यूट्रिनो (Antineutrino) थुपिं च्यागू पदार्थ मध्यय् पोजिट्रोन इलेक्ट्रानया विरोधी खः, वथें हे एण्टीप्रोटोन प्रोटोनया, एण्टीन्यूट्रोन् न्यूट्रोनया, एण्टीन्यूट्रीनो न्यूट्रीनोया विरोधी खः। थुपिं विरूद्ध धातु गबले थवं थवे प्यपुनी अबले छगुलिं मेगुया विनाश याइगुलिं निगुलिं विनष्ट जुइ। थुपिं निगूया नं विनष्ट जुयेवं हे उगु हे थासय् थवें जाःगु धातुया उत्पाद जुया वनी। थुकथं हे उत्पाद व विनाशया क्रम छगू छगू क्षणय् द्वलंद्वःको जुयावं च्वनी। थुकथं रूप धर्मया उत्पाद व विनाश जुइगु क्रमयात थौं कह्नय् वैज्ञानिकतयेसं बांलाकं हे क्यना बी फु। भगवान बुद्धं रूप धर्मया बारय् आपालं विशिष्ट खँ धया बिज्यात। थुपिं खँ मध्ये थौंया वैज्ञानिकतयेसं उपिं हे छुं खँ धया दिल, गुगु खँयात वय्कःपिसं थःगु प्रयोगं नं सिद्ध याना बी फत।

चित्तया बारय् नं भगवान बुद्धं आपालं महत्वपूर्ण खँत धया बिज्याःगु दु। चित्तया सूक्ष्मता व क्षणिकताया बारे गुलि विशिष्ट सूचना भगवान बुद्धं बिया बिज्यात, उलि गुगुं नं प्राचीन सफुती लुइ फइ मखु। चित्त प्राणीपिनि जन्मं निसें मृत्यु पर्यन्त छगू मखु, बरु चित्त छगू पलकया दुने हे लख लखको कोटी कोटीको उत्पन्न जुया नष्ट जुयावं वनी।

थुकथं भगवान बुद्धं थःगु धर्मया विषयय् निर्भिक जुया घोषणा याना बिज्यात। उकि जाति, जरा, व्याधि, मरण आदि सांसारिक दुःखं मुक्त जुइ मास्ते वःपि मनूतेसं भगवान बुद्धं उपदेश बिया बिज्याःगु धर्मया परीक्षा याना दिसं– थ्व हे जिगु सविनय प्रार्थना खः।

(साभारः वैशाख पूर्णिमा)

सकलयात स्वाँया पुन्हीया शुभ कामना !

भिं भिंगु, सक्कलिगु, बल्लागु, सेल्लागु भेनिस्ता, टीक, लखं मनैगु वाटर प्रुफ प्लाईउड़; मि, लः, सः पनिगु (FIRE, WATER, SOUND P..OOF) ईन्सुलेसन बोर्ड, धलिं तो पुईगु सिलिङ्ग टाईल; मिं, लखं मथीगु सकलीगु फरमाईका, नोभाटीक पार्टीकल बोर्ड, सरेस, रङ्ग रोगन, च्यर सिट्, थर्मोकोल आदि मालिबले झीत लुमंका दिसँ।

जनरल एजेन्सी
महाबौद्ध, तासीथू, यें।

फोन नम्बरः २–२१०९६

सामान न्यायत दिक्क चाया दी स्वाः ! थिकपिंत योगु,
पुलांगु पसलय् मामाःगु कापः व विदेशी
सामानत दंक भिंक लाः !
स्वाँयाबुन्हीया भिंतुना

सुलभ स्टोर्स
भोटाहिटी, काठमाण्डौ
फोन : २-२३४८१

भिंतुना
शान्ति व मैत्रीया अग्रदूत
शाक्यमुनि बुद्धया
जन्म, सम्बोधिलाभ तथा महापरिनिर्वाणिया स्वंगू संयोग चूलाःगु
२५३१ दँ स्वाँया पुन्हीया लसताय्
सकल मानव समाजयात जय जुइमा धका दुनुगलं भिंतुना
एल. पी. ज्योति एण्ड कं. (प्रा.) लि.
थंहिटि, ल्वापुगु
पो० बा० नं० ३५२
काठमाडौं, नेपाल
फोन नं. २-१२४९६

वैशाख पूर्णिमाको शुभकामना
NEPAL BANK LIMITED
(Estd. 1937)

Best wishes to all on the
Auspicious occasion of the
VESAKH PURNIMA
Last Frontiers Trekking (P.) Ltd
P. O. Box 881
NEPAL SCOUT BLDG, LAINCHAUR
Phone : 414512

करुणामय गौतम बुद्धया जन्म
सम्बोधि लाभ व महापरिनिर्वाणया दिं
खुनु सकसितं भिं जुइमा धयागु
मनं तुना च्वना ।

जापानी मोटर साइकलया
फुक्कं प्रकारया स्पेयर पार्टस्या
लागि जिम्मेवार हे लुमंका दिसँ ।
युनिभर्सल सुपर इम्पेक्स
पुतलि सडक, पों ।

० संस्कृति

विजय पर्व–मोहनी नखः

–सत्यनारायण गोयन्का

विजय पर्व (मोहनी नखः) हनेगुया छगू जक उद्देश्य थ्व हे जुइमाः कि सुंयागु विजययात लुमंका झी नं विजयी जुय् । सुंयागु विजयया गुणगान याय्वं वा लय्ताः हने मात्रं, लहड याय् मात्रं झीत छु दत ? झीगु लाभ ला थः हे विजयी जुय्गुली दु । सुनां नं थः दुश्मनतेत त्याकागुया फलस्वरूप दुश्मनतेगु अत्याचारं मुक्त जुया सुखी जुल (धाःसा) थुक्यें झीत सुख गथे दई ? झी ला उबले सुखी जुई गुबले थम्हं हे थः दुश्मनतेत न्हंकी, दुश्मनतेगु अत्याचारं मुक्त जुई ।

भगवान् बुद्धं थः शत्रुयात त्याका बिज्यात । वसपोलया शत्रु – मार माने मृत्युराज खः । थ्व झी सकसिया नं दुश्मन खः । मृत्युराजया पासं प्यहाँ वय्गु धात्थें तसकं हे थाकूगु ज्या खः । राग, रति व तृष्णा वया म्हाय्पिनिगु बलं फुक्क मनुतय्त थःगु अधिकारे लाका तल । फुक्क प्राणीपिं राग, रति व तृष्णाया अधिने लाः । बराबर थ्व वासनाया जाले तःक्यना जन्म कया च्वनी, अले बराबर मृत्युया म्हुतुई लाना च्वनी । भगवान् बुद्धं तृष्णा, राग व रतिया हा नापं लिना वांछ्वया मृत्युराजयात 'निरूपाय' (छुं उपाय मदुह्म) याना बिज्यात, 'निहत्वा', 'निशस्त्र', 'निर्बल' यानालि बुका बिज्यात, थ्व हे वसपोलया सम्यक् सम्बोधी खः, थ्व हे वसपोलया विमुक्ति खः । आः बुद्धया निर्ति न बराबर जन्म काय्माः, अले, न बराबर सी माः । वसपोल मार (मृत्यु) या बन्धनं मुक्त जुया बिज्याय् धुंकल ।

बुद्धं मारयात बुका बिज्यात, बुद्धं मारयात त्याका बिज्यात, उक्यें झी खुसि माने याना, अले, बुद्धया गुणगान याना धका थुक्यें झीत छु दईगु जुल ? थुक्यें झीपिं नं मुक्त जुईला ? थुक्यें झीपिं नं मृत्युया पासं छुटे जुईला ? थुक्यें झीसं नं अमृत पद लाय् फैला ? यदि थथे खःसा ला विजयया खुसि माने याय्गु सार्थक जुई । तर थथे गनं जुई ? यदि बुद्धं मारयात फुक्क मनुत सदांया निर्ति मृत्युया पासं छुटे जुई धुंकूगु खःसा ला खुसि माने याय्गुया अवश्य अर्थ दई । तर अथे ला जूगु मदु, अथे गुबलें जुई नं मखु । सकलें मृत्युया अधीने लाः, छाय् कि सकलें तृष्णाया अधीने लाः । अथेसा लय् ताय्गु छु खँय्ले ? अमृत तत्व प्राप्त याय्या निर्ति ला छह्म छम्हेसिया लिस्ये ल्वाय् मानी । थःम्हं थःके दुने दया च्वंगु तृष्णायात च–चफुना छ्वय्मानी, हा नापं लिना छ्वय्मानी । अले तिनि विजय जुई, मुक्ति जुई । बुद्धया विजय बुद्धया निर्ति मुक्तिदायिनी जुइ फं, थुकथं छह्म छह्म व्यक्तिया थःगु विजय वया निर्ति मुक्तिदायिनी जुई फं । अँ, सुं म्येपिनिगु मुक्ति झीगु निर्ति प्रेरणाया कारण अवश्य जुई, झीगु निर्ति लँ क्यनीह्म अवश्य जुई । झी नं वहे लँपु ज्वने, गूगु (लँपु) ज्वना सुं व्यक्ति विजयी जुल, मुक्त जुल । झी नं वहे लँय् वना विजयी जुई, मुक्त जुई, अले तिनि विजयपर्व (मोहनी नखः) हनाया छुं अर्थ दई, छुं लाभ जुई छुं मतलब दई ।

सुं छह्म खास व्यक्ति म्येह्मसिया उपरे विजय प्राप्त याःगुया लुमन्ती लय्ताः हनेगु ला झन माने मदूगु जुल । विजया दशमी खुन्हु सम्राट अशोकं कलिंग देशयात बुकल । अन च्वंपिं मनुते उपरे विजय प्राप्त यात । ग्यानापुस्ये च्वंगु ल्वापुई दोलंदो मनूत सित, लखौं मनुत अंगहीन जुल, गुलि मनूत हाः नाः मदुपिं जुल, गुलि मिसातय् सिंचाय् च्वंगु सिह्नः म्हुत (विधवा जुल), गुलिसिया मस्त मन्त, गुलि छेँखाय् प्वन, गुलि थाय्बाय् झिझाः मझाः दन । अशोकं थुलिथपाय्चो बर्बाद याना कलिंग देश त्याकल । छु झीपिं थ्व त्याःगुली लय् तायाला ? थ्व विजय धात्थेंया विजय खःला ? थ्व त्याकूगुया महीमा बढे याय्त व त्याकूम्हेसिया गौरव गरीमा तय्त गुलि कवि, लेखक व साहित्यकारतेसं कलिंगयात अनेक प्रकारं दृष्टता व अशोकयात हर प्रकारया सौजन्यताया गाढागु रंगं छिना बिल जुई । अय्नं थ्व विजय (धात्थेंया) विजय जुई मखुनि । थ्व ला अशोकया पराजय खः । व थःगु लालसाया च्यो खः । इच्छाया दास खः, तृष्णातेसं फुंका च्वंह्म बन्दी खः । थुमित वं गनं त्याके फत ? त्याःगु जूसाला थपाय्चो ग्यानापुक बर्बादी गथे याई ?

थ्व विनाश ज्यां वयागु मिखा चाय्का ब्यूगु हे वया (निर्ति) धात्थेंगु विजयया खँ जुल । आर्य मौगलिपुत्र तिस्स नाप सम्पर्कय् वस्येंलि थ्व विजया दशमी खुन्हु हे थःगु द्वंगु चाय्कल । फलतः हिंसाया लँ त्वःता शान्ति–लँ ल्यल । थ्व हे वयागु विजय खः । वं थः थम्हेसित त्याकल, थःगु मनयात त्याकल, थःगु मने दया च्वंगु दुर्गुणतेत बुका छ्वत । आः हाराह्म–अशोक धम्म–अशोक जुल । देवतापिं सहीत फुक्क प्राणीपिन्त योह्म "देवानांप्रिय अशोक" जुल । युद्धया अति ग्यानापूगु मि सित । शान्तिया तिमिला–जः सिचुक त्वल । देशे न्यकभनं प्रेम, करुणा व जनसेवाया पवित्र गंगा (खुसि वा) न्ह्यात । प्यख्यें सुख, शान्ति व समृद्धिया नी स्वन । थ्व हे अशोकया धात्थेंगु विजय खः ।

थजागु विजय झीत नं प्राप्त जुईमा । झीसं नं थःगु मने च्वंगु फुक्क दुर्गुणतेगु मि स्याय् फय्मा, थःगु "अन्तर्मानस" यात निर्मल शान्ति–लहरतेसं छ्वः चाय्के फय्मा । थ्व त्याःगु हे झीपिं धात्थें त्याःगु जुई । पिनेया दुश्मनतेत त्याकेगु छुं त्याःगु जुईमखु । हिंसाया बलं छम्हेसित त्याकूसां म्येह्म अपो बःलाह्म मनु नं थःगु छथों ल्हुनी, अले झीत ख्याई । त्याः बूया थ्व चक्रं झीत न्ह्याबलें अशान्त हे याना तई । झीपिं न्ह्याबलें थःसिबे अपो बःलाह्म लिस्ये ग्याना हे च्वने माली । निर्भयता झी पाख्यें यको तापाना च्वनी । थजागु अवस्थाय् झीसं धात्थें थःम्हेसित विजयी धका गथे धाय् फई ? भगवानं गुलि पाय्छि जुईक धया बिज्यात– 'द्वःछिकः द्वःछिगु युद्धभूमी द्वलंद्वः योद्धातेत याकचां बुका छ्वे फुह्म नं विजयी धाय् मल्वः । धात्थेंह्म विजयी ला वहे जुई गुम्हेसिन थः थम्हेसित त्याके धुंकी ।' पिनेया दुश्मनतेत त्याकीम्हेसिनं न्ह्याबलें बैर, कचिंगः व अशान्ति जक बढे याई । वया याउँक न्ह्यः वय्के फैमखु । पिनेया त्याः बू पाख्यें ल्यें दने धुंकूह्म हे जक याउँक दने फई । गुम्हेसिनं थःके दुने च्वंपिं दुश्मनतेत त्याके धुंकी, गुह्मसिनं थःगु मनयात त्याके धुंकी, मनोविकारतेत त्याके धुंकी, वहे जक पिनेया त्याः बू पाख्यें ल्यें दने फई ।

धात्थें ला गुह्मसिनं थःगु मन त्याकल वं जगयात त्याकी । थःगु मानसिक स्वभाव (लठ) या च्यो जुया च्वंह्म चक्रवर्ती जुजु हे जूसां बूह्म खः । उक्यें कतपिन्त त्याकां झीत छु दई ? त्याकेगुसा थः थम्हेसित हे त्याके माः । थ्व हे धात्थें त्याःगु खः । यदि सुं कतपिन्त त्याके हे मास्ति वःसा थःगु निच्छल (छलकपट मदूगु) प्रेमं, असीम करुणां, अपरिमित मैत्रीं त्याके माः, कठि मखु, बन्दूकं मखु । कठि व बन्दूकं त्याःगु त्याःगु जुई मखु । फुक्क कठिया न्ह्यःने छुं न छुं तःपूगु कठि तैयार जुया च्वनी । फुक्क बन्दूकया न्ह्यःने छुं न छुं तःधंगु बन्दूक तैयार जुया च्वनी । थ्व स्पर्धाय् गनं त्याई ? तर गुह्मसिह प्रेमं त्याकल, मैत्री व करुणां त्याकल व त्याःगुयात हाकनं बूगुली हिले

फैमखुत । छुं व शिवे अपो मैत्री प्यहाँ वया व जिजयात (बरू) पुष्ट हे याई । थ्व नाश जुइगुया गनं आशंका मदु ।

अंगुलिमाल छह्म तसकं ग्यानापुह्म डाकु खः । मनुया रूपे पूरा पिशाच । कोशल जुजु प्रसेनजितया व राक्षसया बोछं ऊयातुगु थ्व पृथ्वीयात याउके मास्ति वः । वयात स्याय्गुली व (जुजु) सफल मजू । यदि थःगु सैन्य बलं वं अंगुलिमालयात स्याना हे थुतां छु थुकयें समस्याया समाधान जुइला ? सुंयात स्याय्वं न सोह्मसिया उद्धार जुई न म्येपिनिगु (उद्धार जुई) । धात्वेंगु उद्धारला वयात हिइका बियगुली दु । दानव जुया च्वंम्हेसित मानव याय्गुली दु । वयागु पिशाच–स्वभाव मदयकेगुली दु । अले थ्व ज्या तःधंगु मैत्री व करुणां हे जक जुइफै । कठिं मखु, बन्दूकया नलि मखु । जुजु प्रसेनजितया सिपाहीतेगु तलवारं याय् मफूगु ज्या तथागतया तःधंगु मैत्रीं याना वयन । भगवानं थःगु अपरिमित मैत्री व करुणाया बलद्वारा लँ द्वना तनां च्वंह्म व्यक्तियात खःगु लँय् लाका बिज्यात । वयात सदांया निति त्याका बिज्यात । धर्मया अभ्यास यायां व अर्हन्त जुल, जीवन मुक्त जुल । वयाके दुने च्वंगु फुक्क पाप – कर्मत तापनां वन । आः व बँय् ऊयात्तुसे मच्वं । मनुतेत त्रासया कारण मजुल । आः (वसपोल) आर्य–पुरुष शुद्धचित्तं फुक्कसिगु सेवाय् लगे जुल । धात्वेंगु खँय् वया नं उद्धार जुल, अले मनुतय्गु नं (उद्धार जुल) । थजागु उद्धार ज्या कठिया बलं गुबलें जुई मखु । हिंसां हिंसायात त्याके फैमखु । बैरं बैरयात त्याके फैमखु । अहिंसा व मैत्रीं हे जक बैरयात त्याके फई । वयात शान्त याय फई । थ्व हे सनातन धर्म खः, थ्व हे प्रकृतिया अटूट नियम खः । धर्मया थ्व मूल रहस्ययात थुइका छोंसं हत्याया पलेंला प्रेम व करुणाद्वारा सुं मनिम्हेसीगु मनिगु ज्यायात त्वतेलेगु कुतः यानां च्वनेमा । थ्व कुतः उबले सफल जुइफै गुबले छोंसं ह्लापां थः थम्हेसित पूर्वक त्याकी, थःगु दु–मन (अन्तर्मन) यात थ्यातनालं लिकया सुचुस्ये पचुस्ये च्वंकी । थथे पचुस्ये च्वंगु दु–मन (अन्तर्मन) जक मैत्री व करुणां जायके फई । अले तिनि वं मेपिन्त नं प्रेरित प्रभावित याय् फई । गुबलेतक थुकयं जुई मखुनि उबलेतक थः थम्हेसित हे त्याकेगुली लगे जुइमाः, थः थम्हेसित हे सुचुस्से पचुस्ये च्वंकेगुली लगे जुइमाः ।

व्यावहारिक जीवने छोंसं गुबले गुबलें सुं वेंतयगु नं सामना याय् मालीयः, अले व नापं तें नं पिकाय् मालीयः । थजागु इलय् अवश्य तें पिकाय् ज्यू– तर वयागु बें पहगा प्रति जक । व वेंया प्रतिला छोंगु मन करुणां हे जाया जाया च्वनेमाः । गथे डाक्टरं कइया प्रति तें पिकया चिरे यासां नं रोगीया प्रतिला वया मने करुणाया करुणां जाया हे क्वनी ।

विपश्यनाया अभ्यासं आत्म विजयी जुइमाः, तृष्णा-यात हां निसें लिना वांछुवया आसक्तितेगु बन्धनं मुक्त जुइमाः, अले थुकयं धात्वेंगु अर्थय् विजय पर्व (मोहनी नखः) हने सयमा । थुकें हे छोंगु मंगल जुई, कल्याण जुई, भि जुई । थ्व हे छोंगु धात्वेंया विजय (मोहनी) खः । थ्वयात प्राप्त यानां छो थः हे सुखलाभी जुई, कतपिनिगु नं सुख बडे जुइगुया कारण जुई ।

फुक्क प्राणीपि सुखी जुइमा ।

(साभारः धर्मकीर्ति, २/२)

२५३१ गूगु स्वाँयापुन्ही

व

न्हू दँ २०४४ या लसताय्

सम्पूर्ण मानवया सुख, समृद्धि व कल्याणया

हार्दिक मंगलमय कामना

जे० के० मेटल्स, स्वयम्भू

(स्टीलया थलथल उत्पादक)

विक्रेता –

ज्योति काजि शाक्य ज्योति

मखंत्वाः, यें ।

राम्रो मोजा खोज्नु भएको ?

त्यो पनि भाउ मिल्ने ??

हामी छौं ! तपाईंलाई सुहाउँदो र लोभ्याउँदो

मोजा हामी बनाउँछौं ।

वैशाख महोत्सवको शुभकामना

जेनिथ निटिङ्ग मिल्स

ZENITH NEETING MILLS

(Quality Socks Manufacturers)

फोन : पयाकट्टी (पकनाजोल) : २२३१४२

अफिस (भोटाहिटी) : २१२११६

पोष्ट बक्स २६२१

नमो बुद्धाय !

प्रिय बौद्धजन,

रोगीया सेवा,
तथागतं हे याःगु
पशु पंक्षि उपरय्
करुणा हे तःगु
थःगु देशय् नं
क्यान्सर अस्पताल
धस्वाकेत ग्वाहालि
सकसिगुं माःगु ।

नेपाल क्यान्सर अस्पतालयात
थम्हं परित्याग याये फक्व जक
धर्म दान याना बिज्याहुं ।

स्टेशनरी व आर्ट कन्सर्न

प्यूखा त्वा (न्हू सतक)
थें ।
फोन ल्याः : २-२३६१५

२५३१ औं स्वाँया पुन्हीया लसताय् मिंतुना

छितः योगु सेल्लायु व बल्लायु
पुतली छाप मोजा
जिमिथाय् दु ।
थःगु हे देशय् दयकूगु
बाँसबारी लाकांया नापं थी
थी प्लास्टिकया म्हिचा
(थोक, खुद्रा) माःसा जिमि-
थाय् दुस्वः झासँ ।

साहिलामान तुलाधर
असन, थें ।
फोन : २-२१२०८

२५३१ औं वैशाख महोत्सवको उपलक्ष्यमा

हार्दिक शुभकामना

रेलिङ्ग शटर, ग्रील, गेट
ट्रश, स्टील विण्डो र
काठको काम सरकुल स.
साप्ट र प्लेनर इत्यादिको
लागि सम्झनु होस् ।

Ganapati Iron Udhyog गणपति आइरन उद्योग
Cha 3/811, Naghal Kwado, च ३/८११, नघल क्वाडो
Kathmandu-3, Nepal काठमाण्डौ-३

शान्तिका अग्रदूत

तथा

अन्तर आत्माको विकास अभ्यासका प्रवर्तक महामना
बुद्धको भूमि नेपाल निरन्तर शान्ति क्षेत्र बनिरहोस्
बुद्ध पूर्णिमाको उपलक्ष्यमा यही हाम्रो

शुभ-कामना

कृष्ण माउरोटी मा० लि०
कमलपोखरी, काठमाडौं

PELICAN
PRESSURE COOKER

Cooking at its best

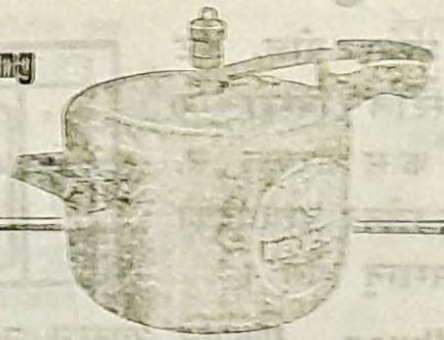

L. MADANLAL (DOMESTIC APPLIANCES) PRIVATE LIMITED
9, CAMAC STREET • 2ND FLOOR • OFFICE 3
CALCUTTA 700017 • PHONE : +91-33-44-7117, 44-8209

वैशाख महोत्सवको हार्दिक

शुभकामना

मीठो बनाउने, चाँडो पाक्ने
तिकाउ र मरपर्दो नाम

पेलिकेन प्रेसर कुकर

प्रयोग गर्नुस् । समय र पैसाको बचत गर्नुस् ।

२५३१ औं बैसाख पूर्णिमाको
शुभ दिनको उपलक्ष्यमा
शुभकामना

दि गणेश इण्टरप्राइजेज (प्रा.) लि.
कमल पोखरी
फोन नं. ४-१०००३

Best Wishes to All

On the auspicious occasion of
2531st Vesakh Day,
the day of Birth,
Enlightenment and Mahaparinirvana
of
Lord Buddha

Call us for Quality Printing of Every kinds

The Elite Press
147 Bhotahity Tole
Kathmandu-10
Ph. 2-23609

Please contact us :

ॐ

Om Offset Printers(P.)Ltd
Bhotahity, Kathmandu
Phone : 2-23609

Hearty Felicitation

To all

on the auspicious occasion of

2531 Vesakh Celebration

New hotel Crystal
POKHARA (PVT) LTD.

Nagdhunga, Pokhara, Nepal

Phone : 20035, 20036 Telex : 6004 CRYTLPKR NP

For instant servation, call us at—

Head office ;
Chha 1-99, Jyatha Tole, P. O. Box 1253, Kathmandu-3, Nepal
Cable : NEWHOTEL, Kathmandu,
Telex : 2290 CRYSTL NP, Phone : 211932; 215761

स्वाँया पुन्हीया

भिलुना

लसकुस !!!

छिकपिंत लसकुस याना च्वना
छगू थुजोगु थासय् गन न्ह्यागु
कथंया न्हाय्कं दु ।

स्वय्गु न्हाय्कं
इयोःयात न्हाय्कं
खापायात न्हाय्कं
बुलुगु न्हाय्कं
ब्वय्गु न्हाय्कं
बुत्ता दुगु न्हाय्कं

रंगीन न्हाय्कं
यच्चुगु न्हाय्कं
फ्रेमय् तयगु न्हाय्कं
भिंगु न्हाय्कं
चुल्लुगु न्हाय्कं
दंगु न्हाय्कं

छक्वः जिम्मिथाय् दुस्वः झासँ
छिकपिंत आसां मय्याकेगु हे जिम्मिगु आज्जु खः ।

नेपाल ग्लास स्टोर
ग १/२७४, मासंगल्लि
काठमाण्डौ-१०

फोन : २-२३६६१
२-२२०६३
४-११८०७
पो. ब. : १५५२

२५३१ सौं वैशाख पूर्णिमाको पुनीत उपलक्ष्यमा

हार्दिक शुभकामना

तीनपाते चिया

उत्पादक :

शकुन चिया उद्योग

धर्म पथ, काठमाण्डौ

फोन नं. २२०७३३ धर्म पथ
२१६२२४ त्रिपुरेश्वर

काठमाण्डौ मैदा मिल्स प्रा. लि.

काठमाडौं मैदा मील्सको
मैदा र पिठो
सर्वोत्तम र सबैलाई सुहाउने ।
अब,
तँपाईको सुरूचीपूर्ण छनौट
एक विश्वशनिय नाम हो —
काठमाण्डौं मैदा मिल्स प्रा. लि.।

मंगलमय शुभकामना

काठमाडौं मैदा मिल्स प्रा. लि.

पत्रमन्जुषा ३५१ बालाजु औद्योगिक क्षेत्र बालाजु
काठमाडौं (नेपाल)
फोन नं. ४११-०२० ४१२-४४१

न्हू न्हूगु घडी
ल्हातय् न्ह्यायगु घडी
अंगलय् तायगु घडी
टेबुलय् ब्वयगु घडी
न्ह्याथें जाःगु घडी नं झीथाय् दु ।

स्वाँया पुन्ह्रीया भिंतुना

नारायण प्रसाद श्रेष्ठ

फोन : २-२२०७२ असं गल्ली, महाबौद्ध

धर्मकीर्ति गतिविधि / समाचार

अध्ययन गोष्ठी ठिमीमा— धर्मकीर्ति बौद्ध-अध्ययन गोष्ठीको धर्मदूत टोली वैशाख ४ गते भक्तपुरको ठिमीमा पुगे । कार्यक्रमको शुरुमा स्थानिय पाटी विहार-बाट तालिम प्राप्त बालिकाहरुले धपाचो टोलमा ज्ञानमाला भजन गरिएको थियो ।

सो समारोहमा बोल्दै भिक्षु अश्वघोषले— "गुण धर्म नहुने व्यक्तिको आचरण शुद्ध हुँदैन, गुण धर्म जागृत गर्न बुद्ध-धर्मको प्रचार आवश्यक छ ।" भन्नु भयो ।

अनगारिका धम्मवतिले भन्नु भयो— "जसरी पानीको स्वभाव ओहालो लाग्नु हो त्यसरी नै हाम्रो मन पनि स्वभावैले खराब ठाउँमा लाग्न सक्छ, तसर्थ हामीले समय समयमा उपयोगि कथाहरु सुनेर, धर्म श्रवण गरेर, असल व्यक्तिहरुसंग संगत बढाएर मनलाई शुद्ध गर्नु पर्दछ ।"

पाटी विहारका श्याम मानन्धरले स्वागत भाषण गर्नु भएको सो कार्यक्रममा गोष्ठीका सदस्य धरदेव मानन्धरले प्राणिमात्रको निस्वार्थ सेवा गर्नु, आफु तथा अर्कालाई सुख पूर्वक जीवन यापन गर्नु गराउनुनै धर्म हो भन्नु भयो ।

सदस्य मदन रत्न मानन्धरले गोष्ठीको परिचय दिनु भयो ।

आजको समाजमा नारीको अवस्था तथा नारी प्रति बुद्धको विचार बर्णन गर्दै अर्का सदस्य श्री सोभियत रत्न तुलाधरले "बुद्ध धर्ममा नारी स्वतन्त्रताको अर्थ हिण्यौ पंक बन्नु होइन, आचरण शुद्ध गर्नु, बौद्धिक रुपमा प्रगतिशील हुनु हो ।"— भन्नु भयो ।

अर्का सदस्य सुश्री शमिला तुलाधरले— "मूर्ति-पूजा हाम्रो मनमा धर्म प्रति श्रद्धा जगाउने एउटा उपायको रुपमा मात्र लिनु पर्दछ, मूर्ति पूजा मात्रै पूरा धर्म होइन ।"— भन्नु भयो ।

सदस्य श्री अमृत रत्न ताम्राकारले सञ्चालन गर्नु भएको उक्त सभाको अन्तमा सदस्य श्री ध्रुव रत्न स्थापितले धन्यवाद ज्ञापन गर्नु भयो ।

वैशाख ५ गते बिहान पाटी विहारमा बुद्धपूजा, पञ्चशील प्रदान पश्चात भिक्षु अश्वघोष तथा अनगारिका धम्मवतीले धर्म देशना गर्नु भयो । काठमाडौंबाट पाल्नु भएका उपासक उपासिकाहरुलाई बेलुका बिहान तथा दिउँसोको भोजन तथा राति सुत्ने बन्दोबस्त पाटी विहार-बाटै भएको थियो । सो अवसरमा विहार जिर्णोद्धारको लागि चन्दा संकलन पनि गरिएको थियो ।

रक्तदान कार्यक्रम- २५३१ औं वैशाख महोत्सव र धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठीको वार्षिक उपलक्ष्यमा गत वर्ष झैं यस पालि पनि धर्मकीर्ति विहारमा वैशाख १६ गते शनिवार रक्तदान कार्यक्रम भयो । ३६ व्यक्तिहरु यसमा सहभागी बनेका थिए— अमृत शोभा तुलाधर, समिला तुलाधर, आलोक सिद्धि तुलाधर, सोहिता शाक्य, ध्रुव राज कणिकार, रमेश रत्न ताम्राकार, योगेन्द्र बाल नकर्मी, आलोक कुमार महर्जन, कृष्ण बहादुर राजवाहक, के. बी. डंगोल, एस कुमार बज्राचार्य, नयन शोभा शाक्य, सिद्धार्थ मुनी तुलाधर, रमिता शाक्य, रन्जना तुलाधर, ज्ञान लक्ष्मी स्थापित, सानु लक्ष्मी महर्जन, रविन्द्र प्रसाद जोशी, रीता महर्जन, श्याम मानन्धर, ज्ञान-

हीरा तुलाधर, बीना ताम्राकार, दिनेश राजवाहक, श्री कृष्ण श्रेष्ठ, मन्दीरा ताम्राकार, मन्दीरा नकर्मी, तारा कमल ताम्राकार, शहना मानन्धर, ज्ञानी देवी वज्राचार्य, विमला मानन्धर, निर्मला वज्राचार्य, अगम्य रत्न कंसाकार, सुर्यधर तुलाधर, विनोद मान ताम्राकार, सानुकिरण श्रेष्ठ, मदन रत्न मानन्धर, वरदेश मानन्धर, विकास मानन्धर ।

चित्रकला प्रतियोगिता— बैशाख महोत्सवको उपलक्ष्यमा यस वर्ष धर्मकीतिले अन्तर माध्यमिक दृष्य-चित्र प्रतियोगिता आयोजना गरेको छ । बैशाख १६ गते भएको सो प्रतियोगितामा १८ स्कूलका ४४ विद्यार्थीहरूले भाग लिएका छन् । श्रीघः विहारको स्तूप वा चैत्य समावेस हुने गरी ५ घण्टा भित्रमा दृष्य चित्र लेख्नु पर्ने कुरा प्रतियोगिताको नियमावलीमा उल्लेखित छ । बैशाख २६ गते शनिवार एक कार्यक्रममा विजयीहरू शिल्ड र पुरस्कार प्रदान गरिने छ । सोही दिन तो चित्रहरू धर्मकीर्ति विहारमा प्रदर्शित गरिने छ ।

यस प्रतियोगिताको विस्तृत विवरण आगामि अंकमा दिइने छ ।

रोगीको सेवा गर्नु नै मेरो सेवा हो —बुद्ध

आम जन सहयोगबाट निर्माण हुने नेपाल क्यान्सर अस्पतालको लागि बौद्ध जगतबाट पनि घरैं चन्दा संकलन भइसकेको समाचार छ । बैशाख १५ गते ललितपुरको श्री सुमंगल विहारमा भिक्षु बुद्धघोषको अध्यक्षतामा एक बैठक बसी चन्दा संकलन गरिएको समाचार छ । श्री पवित्र बहादुर वज्राचार्यले रु. ५००/–, अनगारिका संघ-रक्षिताले रु. ५००/– र अन्य उपासक उपासिकाहरूले सबदो आर्थिक दान दिएका थिए ।

उल्लेखनीय छ कि धर्मकीर्ति विहारमा पनि यति बेलासम्म १२ हजार जति अर्थ संकलन भइसकेको छ । सो रकम नेपालमा प्रस्तावित नेपाल क्यान्सर अस्पताललाई तेवा दिन उठाइएको हो ।

बुद्धले एकजना रोगीलाई आफैले सेवा गरी, "रोगीको सेवा गर्नु नै मेरो सेवा गर्नु हो" भन्नु भएकोबाट स्पष्ट छ कि यस्ता अस्पताल निर्माण गर्नु वा यसको लागि सक्दो सहयोग गर्नु अति नै ठूलो पुण्यकार्य हो । बौद्ध जगतबाट यस कार्यको लागि अज्ज बढी सहयोग पुग्याउनु समसामयिक हुने बारे कुनै सन्देह छैन ।

विचार गोष्ठी

काठमाण्डौ, बैशाख ४ गते । बुद्ध विहारमा धर्मोदय सभा अन्तरगतको नेपाल बुद्धिष्ट इन्स्टिच्यूटबाट संचालन भै राखेको शुक्रवारको छलफल कार्यक्रममा चिन्तानुस्मृति प्रस्थान बारे बोल्नु हुँदै श्री भाईलाल बज्रजनले चित्तद्वारा निर्देशन गरिए सम्म शरीरद्वारा मात्र संचालन गरेको कर्म बन्धन, चित्तबाट संसारको सिर्जना हुन्छ भन्नु भयो ।

श्री अयोध्या प्रसाद प्रधानज्यूले जुन सुकै धर्ममा पनि चित्तलाई नै प्रमुख संचालन कर्ता मानिएको छ तर समीक्षात्मक विचार गर्नु पर्ने तथ्य गहन छ भन्नु भयो ।

श्री लोक बहादुर शाक्यले मनोभावना परिवर्तन गर्न सकेन र कुशल कार्य तर्फ लागी गुणको स्तर क्रमैलेंग सुधार गर्नु नसके भने आध्यात्मिक विकास भएको छ भन्न नमिल्ने कुरा माथि प्रकाश पार्नु भयो ।

पाटनमा समारोह समिति

२५३१ सौं बैशाख पूर्णिमा यस वर्ष भव्य रूपले मनाउन पाटनको हृदय टोलमा श्री पुर्ण बहादुर शाक्यको अध्यक्षतामा एक समिति गठन गरिएको छ । जसमा श्री तिर्थमान शाक्य र श्री इन्द्र बहादुर शाक्य उपाध्यक्ष रहनु भएको छ । श्री सिद्धि रत्न शाक्य सचिव र श्री हिराकाजी शाक्य कोषाध्यक्ष रहनु भएको छ । यस्तै सो कार्यक्रमको विभिन्न कार्यक्रम तर्जुमा गर्न श्री खड्ग बहादुर शाक्य, श्री दान बहादुर, श्री लोक बहादुर, श्री इन्द्र बहादुर, श्री डम्बर बहादुर, श्री ज्ञानु राज शाक्यको संयोजकत्वमा क्रमश सांस्कृतिक उपसमिति, शृंगार उपसमिति, व्यवस्थापन उपसमिति, आर्थिक उपसमिति र सरसफाई र स्वयं सेवक उपसमिति, प्रकाशन उपसमिति गठन गरिएको छ । यस्तै सिलसिलामा श्री ज्ञानु राजको सम्पादकत्वमा "बुद्ध जयन्ती" नामक एक स्मारिका पनि प्रकाशन गर्न लागेको छ ।

कार्यक्रमानुसार यस समितिले बुद्ध जयन्ती समारोह भव्य रुपले मनाउन २४ गते देखि ३० गते सम्म विभिन्न कार्यक्रमहरू बनाएको छ । जुन यस प्रकार छ—

१) २४ गते : विहान— साप्ताहिक सरसफाईअभियान प्रारम्भ

बेलुका — साप्ताहिक धर्म देशना शुभारम्भ

२) २६ गते : रक्तदान अभियानका उद्घाटन माननीय परराष्ट्र मन्त्री श्री शैलेन्द्र कुमार उपाध्यायज्यूबाट

३) २८ गते : बुद्ध र बुद्धधर्म सम्बन्धि गीत तथा संगीत प्रतियोगिता

४) २९ गते : सार्वजनिक बौद्ध सभा

१) बौद्ध झण्डोतोलन
२) शान्तिका प्रतिक ३१ परेवा उडाउने
३) पत्रिका प्रकाशन
४) दिपावली

५) ३० गते : विहान १) प्रभात फेरी
२) बुद्ध पूजा तथा धर्म देशना
३) विहान ११ बजे बुद्ध प्रतिमा सहित नगर परिक्रमा
४) बेलुका – प्रवचन तथा धर्म देशना
५) दिपावली

कैलालीमा बैशाख महोत्सव

२५३१ औं बैशाख महोत्सवको उपलक्ष्यमा कैलालीको सदरमुकाम धनगढीमा तीन दिनसम्म विभिन्न कार्यक्रम मनाइने भएको कुरा धर्मोदय सभा कैलाली शाखाले जनाएको छ ।

तीन दिनको कार्यक्रम अनुसार बैशाख २८ गते भजन किर्तन, २९ गते बुद्ध पूजा र बैशाख ३० गते बैशाख महोत्सवको दिन लोक चन्द्र विहार र शान्ति उद्यानको शिलान्यास हुने समाचार कैलाली धर्मोदय सभाका अध्यक्ष श्री प्रेमलाल तुलाधरबाट पाहा भएको छ । उक्त तीन दिन प्रत्येक विहान शील प्रार्थना र बुद्ध विषय पत्र पत्रिका एवं पुस्तकहरू प्रदर्शन गरिने समाचार छ ।

६ महीनाको ध्यान कार्यक्रम

नेपाल विपश्यना केन्द्र द्वारा बुढानीलकण्ठमा नयाँ तथा पुरानो साधक साधिकाको लागि विपश्यना ध्यान शिविर ६ महीनाको भावी कार्यक्रम बनाएको छ ।

२०४४ बैशाख १५ देखि २६ सम्म । जेठ १५ देखि २६ सम्म । जेठ २६ देखि ३ असार सम्म । यो शिविर हिन्दी भाषा बुझ्न सक्नेलाई मात्र ।

२०४४ असार १५ देखि २६ सम्म । श्रावन १५ देखि २६ सम्म । भाद्र १५ देखि २६ सम्म । आश्वीन ६ देखि १६ सम्म । पुरानो साधकहरूलाई मात्र । विस्तृत जानकारीको लागि ज्योति भवन शान्तिपथमा र ल. पु. आनन्दराज शाक्य सित सम्पर्क राख्नु होला ।

श्री बोधिसत्व विहार

संखुवासभा चैनपुरमा हालै संचालित नेत्रदान शिविरमा स्थानीय श्री बोधिसत्व विहारको तर्फबाट उपासक चन्द्रज्योति शाक्यको संयोजकत्वमा बौद्ध महिला सम्पूर्ण उपासिकाहरू सहित आँखाका शिविरमा गई करीब

६० जना बिमारीहरूलाई बिस्कुट दान गरियो ।

उक्त बोधिसत्व विहारका आजीवन सदस्य श्री सूर्यबहादुर शाक्यको असामयिक निधन भएको पूण्य स्मृतिमा श्रद्धाञ्जली अर्पण गरी शोक सभा गरियो ।

अर्को समाचारमा भनिएको छ उक्त विहारमा जानेबाटो करीब १०० गज जति ढुंगाको खुडकिला बनाउने काम पुरा भएको छ । उक्त बाटो बनाउन रा. पं. स. धर्मबहादुर गुरुङ बाट रु. २०००/– प्रदान भएको थियो ।

× × ×

अभिनन्दन देछात

वंगु वैशाख १९ गते शनिवाः खुनु विश्व शान्ति विहारया विश्व शान्ति दायक समितिपाखें ज्याथम्ह भन्ते संघ नायक भिक्षु प्रज्ञानन्द महास्थविरयात अभिनन्दन पत्र देछाय्गु ज्या जुल । अभिनन्दन पत्रया विस्तृत विवरण मेगु अंकय् पिदनी ।

धर्मकीर्तियात चन्दा

धर्मकीर्ति पत्रिकायात ग्यनुलाका यंकेत धरान वडा नं ४ या भाजु पूर्णमान स्थापितं ५५/– तका दां चन्दा बिया दीगु दु । अथे हे बनेपाया श्री धर्मचन्द्र शाक्यं बिबंगत मां रत्नमाया शाक्यया गुण लुमंका भि जुइमा धंगु मती तया धर्मकीर्तियात रु. ५५/– दां दान बिया दीगु दु । वय्कपित धर्मकीर्तिपाखें सुभाय् दु ।

स्वन्हु यंकं जन्मोत्सव

पूज्य संघ महानायक प्रज्ञानन्द महास्थविरयागु ८८ दं क्यंगु बुदिया लसताय् वैशाख १७ गते सुमंगल विहारे झिन्याम्ह कुल पुत्रपि प्रव्रज्या समारोह, १८ गते फुक्क विहार विहारे बुद्ध पूजा आदि व कीर्तिपुर विहारे भिक्षु संघपाखें महापरित्राण, १९ गते दान प्रदान याना वसपोलया दीर्घायु व सुस्वास्थ्य कामना याःगु दु ।

मुनिज्योति उपसम्पन्न जुल

श्रामणेर मुनिज्योतियात थ्व हे वैशाख १६ गते आनन्दकुटी विहारे च्वंगु उपोसथ गृहे भिक्षुसंघं उपसम्पदा बिया भिक्षु याना बिज्यात । थुगु उपसम्पदा कार्य भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविरया उपाध्यायत्वे जू थें बर्माया हवाइजहाजया मैनेजर काठमाडौं परिवार व धर्मकीर्ति विहारया दायकत्वे सम्पन्न जूगु खः ।

कम्मवाचा आचार्यपि भिक्षु बुद्धघोष, भिक्षु महानाम, भिक्षु अश्वघोष, भिक्षु कुमार काश्यप ।

भिक्षु मुनिज्योति आः बनेपा ध्यानकुटी विहारे च्वना बिज्यागु दु । ★

★ धर्मकीर्तियात छिगु ग्वाहालीया आवश्यकता दु । छिगु प्रत्येक ग्वाहाली पत्रिकाया लागी तःधंगु तिबः ज्वीफु ।

★ छि थः ग्राहक जुया दिसँ, मेपिन्त नं ग्राहक याना दिसँ ।

★ छि थःगु पसः, उद्योग, व्यापार, कार्यालयया बिया द्यूगु प्रत्येक विज्ञापन पत्रिकायात तःधंगु ग्वाहाली जू वनी ।

★ धार्मिक व सामाजिक पक्षया रचना च्वया, सुझाव व सल्लाह बिया पत्रिकायात रोचक व स्तरीय धाय्गुली नं ग्वाहाली बो फु ।

★ आसे धयादीमते, बिचाः याना दिसँ – 'धर्मकीर्ति' यात बांलाक छि गुकथं ग्वाहाली बिया दीफु ?

ई नाप न्ह्याना दिसँ !

म्हं चाःगु !!
ताउ तूगु !!
ब्वां वंगु !!
हिसि दूगु !!

ल्वःगु !
वल्लागु !
वाँलागु !
स्यल्लागु !

सकसितं योगु !!!
सकलें सामान दूगु !!!

होण्डा
हिरो होण्डा

मोटर साइकल झीगु हे लागि खः !

स्याकार कम्पनी (प्रा०) लि०
ज्योति भवन
कान्ति पथ, काठमाण्डौ

फोन : २-११४९०
२-१४३२७
२-१४९०२
पो. ब. : १३३

Greetings on Vesakh Day

PLEASE VISIT

GEMS GARDEN

Exporter and Manufacturer of Jewellery, Handicrafts, Stockist of precious and semi-precious stones

Phone : 2-23954 10 New Road
Res : 2-23972 Kathmandu-6

Remember us for

(1) Color & B/W Photo Processing
(2) Photographic Goods
(3) Photo Press Mounting
(4) Camera-Repairing
(5) Out Door photography
(6) Video Cassettes Rental
(7) Video Film Producing, Editing & Dubbing

Rainbow Color Lab
9/781 Naradevi
KTM., Nepal Ph. 2-12309

SEND MORE THAN WORDS, EVERY-BODY LOVES PICTURES

YETI PHOTOS

G. P. O. Box No 1998 (Next to AIR INDIA OFFICE)
KANTIPATH, KATHMANDU. Tel. 215231 - 223860

1 *Instant Passport Size Photos Within one Minute For your Visa and Passport.*
2 *Quick Color Processing.*
3 *Fine Grain Developing and Enlargement.*
4 *All Varieties of film, Postcard.*
5 *Jan Salter Portaits and other Photographic Accessories.*
6 *Wood and Glass Mounting/Framing.*
7 *Slide and Print Duplicating.*
8 *Plastic and Paper Slide Mounting.*
9 *Outdoor Service Also Available.*

लिकुनां च्वंगु नेपालभाषाया सफू, पौ व म्येया गाः उप्वयकेया निति थपू पुचः (मचा-सफूकुथि) पाखें पिदंगु "भाग्य लिच्चः" छकू छकू न्यानां सिरपाः त्याका दिसें ।

सिरपा :-

छम्हेसितः- इनाप, धर्मकीर्ति १ दँ, सछिया सफू व म्ये क्यासेट्-१

छिम्हेसितः- इनाप (चुला) धर्मकीर्ति (दछि) न्ययूतकाया सफू व म्ये क्यासेट्-१

ज्या पुन्ही कुन्हु चालिगु (सिरपाः इनेगु)

चायकेगु थायः- स्वायवाहाः, नःत्वाः, यल, ५.३० ता ईलय् ।

२५३१ गूगु स्वाँयापुन्हीया लसताय्

छिकपिन्गु

सुख, सुस्वास्थ्य व दीर्घायुया लागि

भिन्तुना

जापानी मोटर सामान व जापानी ब्याट्री (KOBE BATTERY) या लागि जिमित लुमंका दिसँ ।

स्वाई अटो ट्रेडिंग कं.

लक्ष्मी सदन
ज्याठा, कान्तिपथ
फोन नं. २१४३१४, २१२२१६
Telex : 2447 HOGAUT NP

२५३१ औं वैसाख पूर्णिमाको

शुभ दिनको उपलक्ष्यमा

तपाईहरू सबैमा

सुख, सुस्वास्थ्य र समृद्धिको

हार्दिक शुभकामना

विभिन्न प्रकारको सुटिङ्ग, सर्टिङ्ग, सारी एवं

National, Monlinex, Wainshiell

र अन्य विभिन्न सामानहरूका लागि

अरुण इम्पोरीयम

मिरा होम, खिचापोखरी, काठमाडौं, नेपाल

☎ 221430, 223739, 412914

Cable : Kusum — Telex 2258 Kusum NP

THE PLACE OF WOMEN IN BUDDHISM

- RUTH WALSHE

The old Buddhism has been a severely masculine system, and only a few quite subordinate feminine deities were admitted. The higher deities are sexless and so are the inhabitants of the Buddha-fields. Femininity was generally thought to be a bar to the highest spiritual attainment, and on approaching Buddhahood the Bodhisattva ceased to be reborn as a woman.

These are facts we get from scholary books — but my own interpretation is that the general position of women in ancient India was very subordinate to that of men, and therefore this oriental prejudice, as we might call it, was taken over into Buddhism. In Japan the position is similar. The fact that the higher Buddhist deities and the inhabitants of the Buddha-fields are sexless, shows clearly, I think, that as soon as we reach a deeper spiritual development, the difference of sex is no longer relevant. When we get to a deeper mode of awareness— the I being more transcended — the realm of dualism too becomes transcended; with its opposites, comparison, conviction, opinions and prejudices ....

With regard to the common Buddhist view that a woman cannot become a Buddha; I personally think that this is the view of Buddhists who have not gained much spiritual insight yet. They are still speculating this way and that way, swayed by their own personal as well as social and national prejudices. Though the Bodhisattva or Arahant still has a male or female body- in his state of Enlightenment he is no longer attached to any form. His male or female body is just an inheritance from his past karma. In his state of Being he has transcended all form and therefore either sex. We are back at the sexless higher deities and inhabitants of the Buddha-fields.....

Now let us have a look at the early Buddhist nuns — or Bhikkhunis, as they are called in Pali. It is said that the Buddha was at first unwilling to admit women into the religious organization of the Sangha. However, when Ananda approached him on behalf of Mahapajapati Gautami — his step-mother — he finally agreed, though not without misgivings about the ultimate result of such a step. (He said the Dhamma would only last 500 years instead of a thousand). At the same time he laid down certain conditions which seemed to imply the subservience of women to men. So it was laid down in the Bhikkuni Order that a nun even 100 years old had to defer to the most newly ordained Bhikkhu.....

Nevertheless, it must be remembered that the Buddha should not be judged by the standards of the 20th century. In his day, to

open the doors of organized religion to women and men alike, was a great step forward.

It became a recognized fact that women could also be as learned and wise as men. So women earned the same right of access to the highest spiritual position of Arahantship.

This, to my mind, shows clearly that the subordinate position of the Buddhist nuns to the monks was mainly technical and not spiritual. As I mentioned earlier, this technical subordination was due to social conditions. The Bhikkhu knew very well that, where spiritual development was concerned — liberation from all suffering — such distinction could no longer exist. They were but one aspect of human suffering itself.

Any woman who sincerely wished to enter the religious life was not denied the opportunity to do so. Whether it was the courtesan Amrapali, or the daughter of King Tissa of Ceylon. In fact, the Sinhalese Princess was so intent on dedicating her life to the cause of the Dhamma and becoming a nun; that the Arahant Mahinda and the King requested Asoka to send his daughter-Mahinda's sister — to found the order of nuns in Ceylon. She was a nun, and had already attained Arahantship. Emperor Asoka did send his daughter, together with a group of nuns, who brought along a sapling from the sacred Bodhi tree, which was planted with great pomp and jubilation near the monastery in Anuradhapura.

Through the book Psalms of the Sisters, translated from Pali and edited by Mrs. Rhys Davids, we get some glimpses into the life and spiritual attainment of these early Buddhist nuns — Bhikkhunis. They are Pali gathas, full of the joy of women who, after great personal struggles, had attained liberation from all suffering.

The motives which drove these women from the world to embrace the homeless life were twofold: Often it was the power of the Dhamma — preached by the Buddha or by a senior disciple of either sex — which brought about the crisis. Through the mental suffering a flash of insight arose into the universal impermanence in all things, and into the prospect of being reborn into the infinite chain of life. Or sometimes the motive is deliverance, freedom from suffering — mental, moral, domestic or social — from some situation that has become intolerable. We find this second motive much more with regard to nuns than to monks, who as laymen had been much freer to live their own lives. But this wish to free themselves from suffering should not be looked upon as an escape. These early Buddhist nuns were deeply spiritual, mystical women who — through insight into suffering of all mankind — had from the start transcended their own personal hardship. In fact, some women postponed their renunciation in order to fulfil their duties in the world. A sacrifice of great order, the opposite of an escape. I personally feel that it was due to the far more limited, the narrower and harder life of women than men in those days, that their spiritual development was so great and rapid. In these Pali gathas many Bhikkhunis sing and glorify their free life on hill-tops under blue skies. Free at last from all bondages — liberated from the eternal round of rebirths. What a contrast from their former lives of domestic slavery and inequality!

The monastic life for the Buddhist nun was one of active as well as contemplative discipline. The Bhikkhuni becomes the pupil of some Theri. She leads the simple life and performs the duties of a novice. She works out herself her own salvation, qualifying to become a teacher and leader in her turn. The Theri's life was not wholly contemplative — but the Women's Order was also an organization for propagating the Dhamma and for helping to save stray sheep .....

The Bhikkuni Order eventually died out. It can't be revived in Theravada countries, because the rules require ordination by both a monk and a nun. But in the Mahayana countries there are nuns whose ordination may in some cases be traceable back to the original Order. Most of them also go through a Bodhisattva ordination, similar to that of the monks — but subordinate to them. Here again the reason is oriental prejudice taken over from the lay-world.

A good example of this is Japan where even today, the woman takes a secondary place in every day life. Through Dogen Zenji – the founder of Soto Zen in the 13th century — pronounced monks and nuns equal, their equality was in fact, only established in practice after the last World War. And this may have been brought about through American influence.

One disability still remains, while monks at many Buddhist monasteries are allowed to marry — nuns are not. But this might be rather an advantage in their struggle towards Enlightenment!

In Shin, the problem doesn't arise as the priests don't profess to be monks. But as far as I know, there are no female priests. The beings reborn in the Pure Land of Amida Buddha are sexless, like the higher deities I mentioned in the beginning of this article.

However, an apparent counter-example to all this is the case of the Bodhisattva Avalokiteshvara. When we first meet him in India he is undoubtedly male but in China he became Kwan-Yin, a figure usually represented as female. In Japan there are two traditions about the sex of this figure who is called Kannon there. In Sanjusangendo — famous temple of the 1000 Buddhas in Kyoto — the figuress of Kannon look very feminine until you find they have moustaches. Although at first sight we seem to have

a case of a male figure becoming female; what has really happened is that he has become sexless or bisexual. Again the proof that in the spiritual realm all opposites are transcended.

Apart from the Buddhist nun, there is the lay female disciple called Upasika, who observe the Precepts and helps to propogate the Dhamma in every respect. She is on an equal footing with the Upasaka — the lay male disciple. Though there are no more Bhikkhunis in Theravada countries, there are many Upasikas who live the life of nuns.

Now let us retnrn to the West and consider our position as compared with the East. Fortunately in the West there are no such oriental prejudices. Therefore, we don't want to introduce them into Western Buddhism which in only just beginning to establish itself. So far we have no Western Buddhist nunnery. But as far as female lay members are concerned, we have the same opportunities to study, and help to propagate the Dhamma as the men. We start on an equal footing, and in my opinion, once a Buddhist nunnery is established in this country, the nuns too won't be sub-ordinate to our Western Bhikkhus. And, as I said before, where the Dhamma is concerned, there can never be any difference between the sexes. Insight and Compassion are not bound to time and space — they are outside the realm of opposites — outside dualism. As we progress on the Path to Enlightenment these speculations won't worry us any more. In the calm and serenity of a deeper mode of awareness the question, whether a woman in Buddhism is inferior to a man, will no longer arise. It will be out of the question !

(The Voice of Buddhisn, 9/4)

★

For fine quality...

Nepal Press

Nepal Press

Nepal Press

Nepal Press

Nepal Press

For good scrvice....

Sukra Path, New Road
Kathmandu.
Phone : 2-21032

अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध भावना केन्द्र

पारवें स्वाँयापुन्हीया लसताय्

भिंतुना

सत्य–धर्मयात खंके–थ्वोके फयेमा !

विपस्सना भावना शिविर ज्वी त्यंगु दु !!
थ्व हे वइगु आषाढ २० निसें श्रावण १६, २०४४ तक्क लच्छि यंकंगु
विपस्सना शिविर वर्मांया सयादो ऊ. पण्डिताभिवंशया निर्देशनय् !!
आवेदन फाराम ज्येष्ठ २० या दुने दुथ्यंका दिसँ,

लय्ताय् वह:गु खँत :—
— भावना केन्द्रया निगूगु तल्लाया ढलान पूवन,
— भावना केन्द्र तक्क स्वनेगु ल: थ्यन,
— भावना केन्द्र तक्क विजुली थ्यन,
— भावना केन्द्र तक्क मोटरया लं थ्यन,

भावना केन्द्र निर्माणय् आ: थत्थें याय् मा:गु ज्यात—
— छचा:खेरं प:खा देकेगु,
— भान्छा घर व टहरा छगू देकेगु,

भावना केन्द्र पूवंकेगु ज्याय् ग्वाहाली याना धर्मयात निव: बिया दिसँ,
आवश्यक जानकारीया लागि सम्पर्क तया दिसँ

भिक्षु सुमंगल
बुद्ध विहार
भृकुटी मण्डप,
फोन : २–१५७४३

धम्मवती
धर्मकीर्ति विहार,
थो:घ:, न:घ
फोन : २–२४५६५

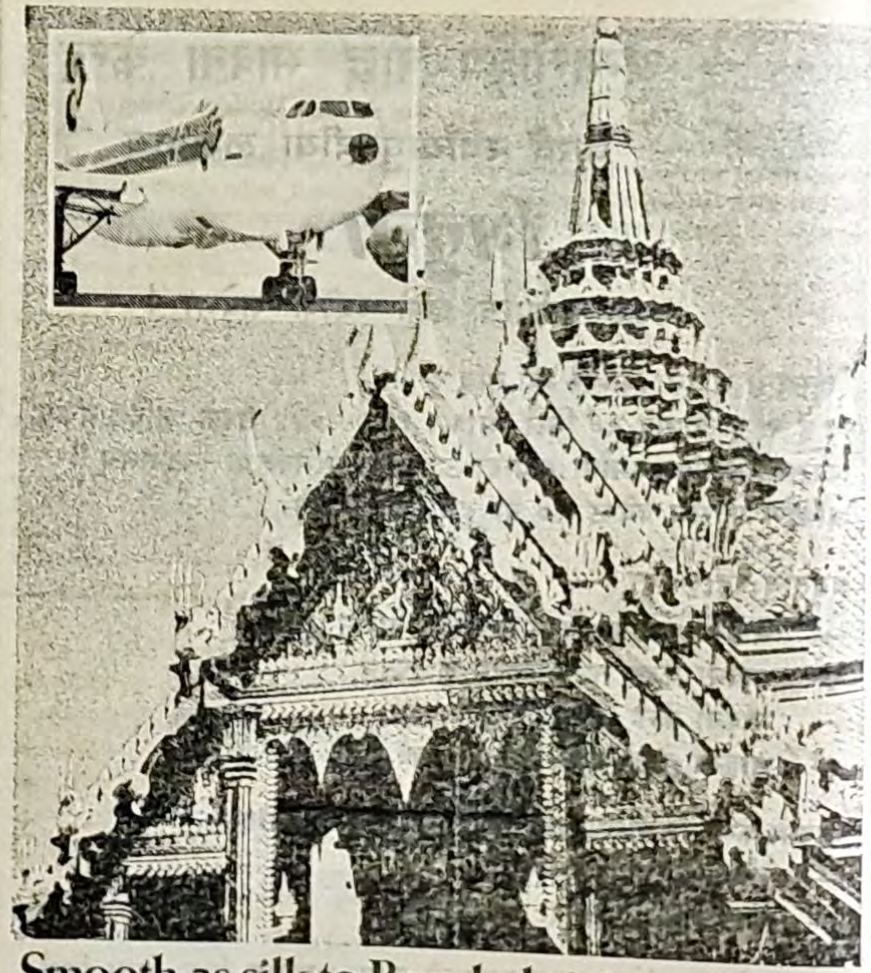

Smooth as silk to Bangkok 4 times a week.

Take off for the hub of the Orient on one of our remarkable A300's every Monday, Wednesday, Saturday & Sunday.

Fly in wide body comfort, enjoying a standard of service that is the envy of all other airlines.

Thai
Smooth as silk

TG 1423

२०३१ औं बुद्ध पूर्णिमाको

उपलक्ष्यमा हार्दिक

शुभ–कामना

-प्रेमधर, जनबहाल

शान्तिनायक गौतम बुद्धया

महापरिनिर्वाण

२५३१ व क्यंगु

बैशाख – पूह्लाया उपलक्ष्यय्

भिन्तुना

बिभिन्न प्रकारया मोटरया सामानत
माल धाःसा चुमंका दिसँ ।

जोगबीरसिं कमलबीरसिं

२८, बुद्ध सडक, काठमाडौं

फोनः २-११४५३, २-१३८४२, २-१४६५४

यस भित्र

नेपाली

जातक, महाभारत र रामायण – भदन्त आनन्द कौशल्यायन
बौद्ध पुनर्जन्मको नयाँ व्याख्या – भिक्षु अरियानन्द
बुद्धले हामीलाई बचाउन सक्छन् – पं. जवाहरलाल नेहरू
के हर्युलिस बुद्ध भक्त थिए ?
परिवार नियोजन र बुद्ध–धर्म – फों पो लिगोङ्ग, मलाया
राम जेठो कि बुद्ध ? – प्रकाश वज्राचार्य
बुद्ध र गणेश एकै हो ! – अनन्त रामचन्द्र फुलकर्णि
बौद्ध दर्शन र प्रजातन्त्र – भिक्टर प्रधान
सँधै ब्युझने बुद्ध ! – श्री हर्षदेव भूपति
बुद्ध 'धर्म'–आधुनिक दृष्टिकोणमा
आधुनिक धर्म – के. श्री धम्मानन्द
बुद्ध–धर्म र मार्क्सवाद – डा. भीमराव अम्बेडकर
चिकित्साको लागि आनापानस्मृति – प्रो. लालजोराम शुक्ल

नेपाल भाषा

बुद्धनाप खेलाबला – राहुल सांकृत्यायन
आत्माया परिक्षण
बुद्ध–धर्म : वैज्ञानिक परिक्षण् – ऊ. नु.
विजय पर्व–मोहनी नच: – सत्य नारायण गोयनका

English

The Place of Women in Buddhism – Ruth Walse

स्तम्भ

बुद्ध वचन
सम्पादकीय
टिपन टापन
धर्मकीर्ति गतिविधि / समाचार

यस विशेषांकमा स्थानाभावको कारणले केही स्थायी स्तम्भहरू दिन नसकेकोमा खेद छ । वैशाख महोत्सवको विस्तृत विविध समाचार आगामि अंकमा दिइने छ ।

BEST WISHES TO ALL
On The Auspicious Occasion
of
2531st DAY OF LORD BUDDHA'S
Birth, Enlightenment & Mahaparinirvana

Sungava Trade Links Pvt. Ltd.

(SOLE DISTRIBUTORS FOR MAZDA VEHICLES FOR THE KINGDOM OF NEPAL)

P. O. Box 3485
Lazimpat Plaza, Sanker Hotel Drive Way,
Kathmandu, Nepal Phone: 4-11058/4-11909

Let the World Peace develop under the guidance of the Buddha's teachings !

We are at your service in computers !

We provide
- ★ Training in computers
- ★ Processing in computers
- ★ Programming in computers
- ★ Consultancy in computers
- ★ Selling of computers

Data & Documentation Centre
near Jai Nepal Theatre
Phone: 4-11610

जि. का. का. द. नं. – ७०/२०४०/४१ बा. अ. हु. नि. का. द. न. – ६/०४२/०४३

२५३१ औं वैशाख पूर्णिमा

र

धर्मकीर्ति विहारको २३ औं वर्ष

प्रवेशको उपलक्ष्यमा

हार्दिक शुभ-कामना

बालाजु अटोवर्क्स (प्रा.) लि.

रजिष्टर्ड अफिस –
२८ जुध्द सडक
काठमाडौं, नेपाल ।
फोन– २-११४५३

वर्क्शप –
बालाजु औद्योगिक क्षेत्र
बालाजु, काठमाडौं ।
फोन– ४-१३१९४

मुद्रक– नेपाल प्रेस, शुक्रपथ, काठमाडौं, नेपाल । फोन– २२ १० ३२